

ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ

ΚΥΡΙΑΚΗ 22 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2002

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ στο Νεοελληνικό Διήγημα

Χορηγός:

ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ ΣΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΗΓΗΜΑ

«Και επί γης ειρήνη,
εν ανθρώποις ενδόκία...»

Ο εικονιομός της Γέννησης

Όπως τον είδε ο **Ζ. Παπαντωνίου**

Χριστούγεννα «Στο Χριστό στο Κάστρο»

Με τον **Αλ. Παπαδιαμάντη**

Με τους θαλασοδαρμένους

Τον **Αλ. Μωραϊτίδη**
και τον **Α. Καρκαβίτσα**

Χριστουγεννιάτικα οήμαντρα στην ορεινή Ελλάδα

Τον **Χρ. Χριστοβασίλη**
και τον **Κ. Κρυστάλλη**

Χριστούγεννα με τους απόκληρους

Τον **Γ. Βλαχογιάννη**
και τον **Δ. Βουτυρά**

«Παραμονή Χριστούγεννα» στο Αϊβαλί

Τον **Φώτη Κόντογλου**

Τα Χριστούγεννα της Κατοχής

Με τον **Ηλ. Βενέζη**
και τον **Τ. Καζαντζή**

Σαν ελπίδα ή σαν προσμονή ακατέργαστη...

Τον **Γ. Ιωάννου**
Τον **Τ. Καλούτσα**
και τον **Μ. Ξεξάκη**

Εξώφυλλο

Σύνθεση με φόντο υστεροβυζαντινή εικόνα της Γέννησης, 15ος αι. (πηγή: Μυρτάλης Αχειμάστου-Ποταμιάνου, «Εικόνες του Βυζαντινού Μουσείου Αθηνών», 1998).

Υπεύθυνη «Επί Α Ημερών»

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

... Και επί γης ειρή

ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΕΙ για μας σήμερα η γιορτή των Χριστουγέννων; Βέβαια -λίγο πολύ- είναι για όλους μας η γιορτινή ατμόσφαιρα, που διαρκεί όλο το Δωδεκαήμερο, ως τα Φώτα. Οι βιτρίνες με τα δώρα, τις φάντες και τους αϊ-Βασίληδες, με τούφες από βαμβάκι που μιμούνται τις νιφάδες του χιονιού ή με κρύσταλλα χιονισμένα με σπρέι, τα τσουρέκια, τα μελομακάρονα και τα σκαλτσούνια, που σχηματίζουν σωρούς στις προθήκες των ζαχαροπλαστείων. Τα πλαστικά χριστουγεννιάτικα δέντρα με τα ηλεκτρικά λαμπρόνια που αναβοσβήνουν και με τα δώρα στη βάση τους, τυλιγμένα σε φανταχτερές μαρμαρόκολλες και δεμένα με πολύχρωμες κορδέλες, το μεγάλο χριστουγεννιάτικο δέντρο στην κεντρική πλατεία της πόλης.

Είναι ακόμη τα χριστουγεννιάτικα κάλαντα, που ίσως μας φέρνουν παιδικές αναμνήσεις, που τα τραγουδούν τα παιδάκια της πολυκατοικίας, ένα ένα ή δυο δυο, και λένε ίσα ίσα τα πρώτα λόγια, βιάζονται να ευχηθούν κι ύστερα σωπαίνουν περιμένοντας το φιλοδώρημα.

Ανθολόγηση - Σχολιασμός:

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΜΗΛΙΩΝΗΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΓΑΝΟΣ

Επιμέλεια αφιερώματος:

ΚΩΣΤΗΣ ΓΙΟΥΡΓΟΣ

Είναι επίσης το χριστουγεννιάτικο τραπέζι στο σπίτι (για όσους δεν σκορπίσανε στις εκδρομές ή στα τουριστικά ταξίδια «με οργανωμένο γκρουπ»), ή το «χριστουγεννιάτικο ρεβεγιόν», σε κάποιο εστιατόριο που ξάφνου γίνεται «κοσμικό» και σερβίρει «χριστουγεννιάτικο μενού».

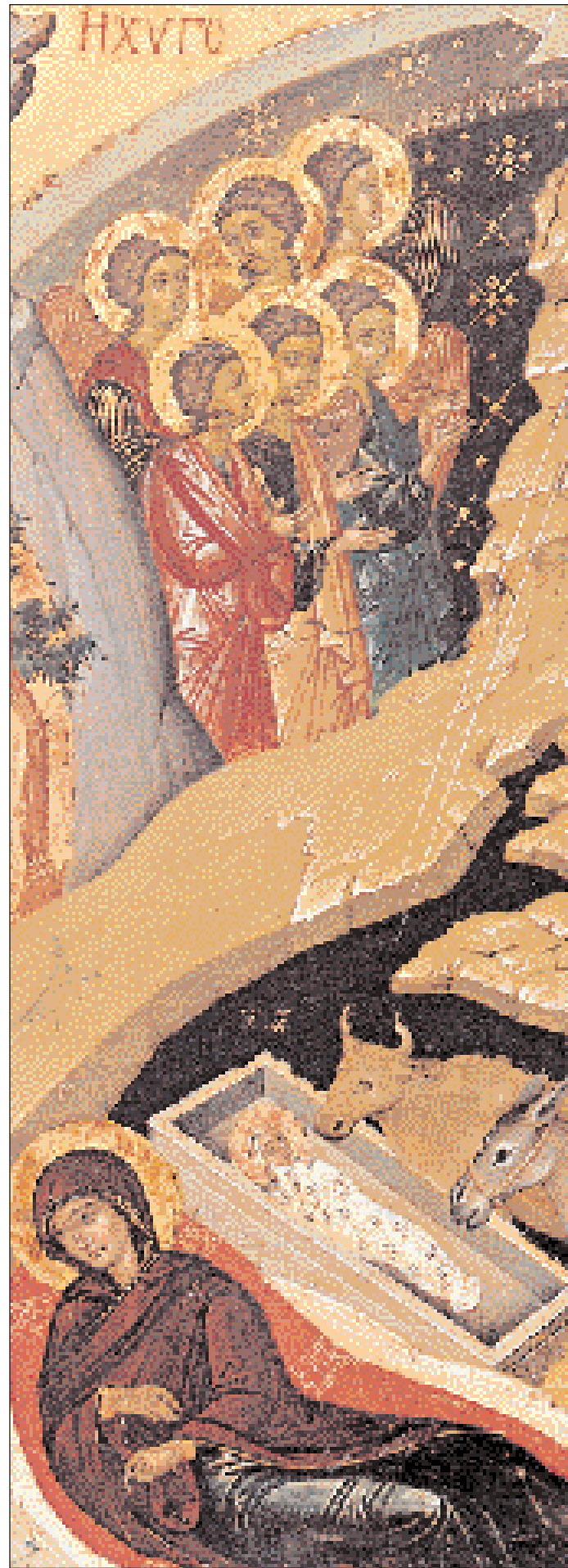
Για μερικούς που έχουν πρόσφατες τις ρίζες τους στα χωριά που ερήμωσαν, η γιορτή των Χριστουγέννων σημαίνει ίσως ακόμη κάποιες παιδικές αναμνήσεις με σπιτικές μυρουδιές από «αλαγκίτες», με καρύδια και μέλι, με χριστόψωμα και κουλούρια, με τσιγαρίδες από χοιρινό και κάποιες αόριστες διηγήσεις για καλλικαντζάρους που τριγυρνούν αυτές τις μέρες και μπαίνουν στα σπίτια από τις καμινάδες (ποιες καμινάδες;).

Αλλάξαν τόσα, αλλά δεν άλλαξαν μονομιάς.

Σκεφτήκαμε να αναζητήσουμε τη γιορτή των Χριστουγέννων στη νεοελληνική πεζογραφία, και ειδικότερα στο διήγημα, που δίνει ολοκληρωμένες μορφές σε λίγες σελίδες, και να ιδούμε πώς τη βίωναν οι άνθρωποι του τόπου μας.

Η αναζήτησή μας ξεκίνησε από τα τέλη του 18ου αιώνα, οπότε παρουσιάζονται τα πρώτα νεοελληνικά διηγήματα (μεταφράσεις ή μιμήσεις γαλλικών προτύπων στην αρχή), και φτάνει ως τις μέρες μας. Αλλά για τα πρώτα ογδόντα περίπου χρόνια οι μαρτυρίες, όσο τουλάχιστον μπορούσαμε να διαπιστώσουμε, είναι ανύπαρκτες. Οι πεζογράφοι μας, υπνωτισμένοι, θα έλεγε κανείς, από τις ρομαντικές διηγήσεις της Ευρώπης, χάνονται σε ονειροπολήματα και σχεδόν δεν βλέπουν όσα συμβαίνουν μπροστά στα πόδια τους. Χρειάστηκε να φτάσουμε στη λεγόμενη Νέα Αθηναϊκή Σχολή ή Σχολή της Ηθογραφίας, όπως αλλιώς ονομάστηκε, για να συναντήσουμε τους διηγηματογράφους που αγωνίζονται να ιδούν τι ακριβώς συμβαίνει γύρω τους, δηλαδή στον τόπο τους, και ν' ακούσουν τους χτύπους της καρδιάς - της δικής τους και των συνανθρώπων τους. Τα διηγήματά τους τα ονόμαζαν γι' αυτό «ελληνικά διηγήματα».

Τα ευρήματα, λοιπόν, και τα συμπεράσματα, αυτής της διαδρομής παρουσιάζουμε εδώ.

νη, εν ανθρώποις ευδοκία

◀ «Δόξα εν υψίοις Θεώ...». Η Γέννηση του Χριστού, λεπτομέρεια εικόνας της Κρητικής Σχολής, 15ος αι. (πηγή: «Η Βενετία των Ελλήνων», επιμ. Χρύσας Μαλιτζού, ΜΙΑΗΤΟΣ, Αθήνα).

ΘΕΜ'ΕΛΙΟ της χριστιανικής πίστης και πηγή των θρησκευτικών αφηγήσεων και των παραστάσεων που σχετίζονται με τον εορτασμό είναι τα ευαγγέλια, που μας παραδόθηκαν στην ελληνική γλώσσα της εποχής τους, δηλαδή στην Κοινή. Ας ιδούμε λοιπόν πρώτα-πρώτα πώς διηγούνται τη Γέννηση δύο από τους Ευαγγελιστές, που αλληλοσυμπληρώνονται: Ο Ματθαίος και ο Λουκάς.

Το πρώτο απόσπασμα, από το Κατά Λουκάν Ευαγγέλιο, το παραθέτουμε στο πρωτότυπο:

Εγένετο δε εν ταις ημέραις εκείναις εξήλθε δόγμα παρά Καίσαρος Αυγούστου απογράφεσθαι πάσαν την οικουμένην. ² Αὕτη η απογραφή πρώτη ἐγένετο ηγεμονεύοντος της Συρίας Κυρνήιου. ³ Και ἐπορεύοντο πάντες απογράφεσθαι, ἕκαστος εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν. ⁴ Ἀνέβη δε και Ἰωσήφ ἀπὸ της Γαλιλαίας ἐκ πόλεως Ναζαρέτ εἰς τὴν Ἰουδαίαν εἰς πόλιν Δαυίδ, ἥτις καλεῖται Βηθλεέμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου και πατριάς Δαυίδ. ⁵ Απογράψασθαι συν Μαρίας τὴ μεμνηστευμένη αὐτῷ γυναικί, οὐσὴ ἐγκύω. ⁶ Εγένετο δε ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι του τεκνίου αὐτῆν. ⁷ Και ἔτεκε τον υἱὸν αὐτῆς τον πρωτότοκον, και ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν και ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ, διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. ⁸ Και ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώρα τῇ αὐτῇ ἀγραυλοῦντες και φυλάσσοντες φυλακὰς της νυκτός ἐπὶ τὴν ποιμνὴν αὐτῶν. ⁹ Και ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη αὐτοῖς και δόξα Κυρίου περιέλαμψεν αὐτούς, και ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν. ¹⁰ Και εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἄγγελος:

μη φοβείσθε· ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ, ¹¹ Ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτὴρ, ὃς ἔστι Χριστὸς Κύριος, ἐν πόλει Δαυίδ. ¹² Και τοῦτο ὑμῖν τὸ σημεῖον· εὐρήσετε βρέφος ἐσπαργανωμένον, κείμενον ἐν φάτνῃ. ¹³ Και ἐξαίφνης ἐγένετο συν τῷ ἀγγέλῳ πλῆθος στρατιάς οὐρανόθεν αἰνούντων τον Θεόν και λεγόντων· ¹⁴ Δόξα ἐν ὑψίοις Θεῷ και ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις ευδοκία. Λουκ. Β' 1-14

Το απόσπασμα από το Κατά Ματθαίον το παραθέτουμε σε σύγχρονη μετάφραση* ἐνὸς ἀπὸ τῶν πιο χαρακτηριστικῶν μεταπολεμικῶν ποιητῶν μας, του Θεσσαλονικιοῦ Ντίνου Χριστιανόπουλου:

Ἀφοῦ λοιπὸν γεννήθηκε ὁ Ἰησοῦς στὴ Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, τὸν καιρὸ του βασιλιά Ἡρώδη, ἔφτασαν στὰ Ἱεροσόλυμα μάγοι ἀπὸ τὴν ἀνατολή ² λέγοντας: «Ποῦ εἶναι ὁ Βασιλιάς τῶν Ἰουδαίων που γεννήθηκε; Εἶδαμε τὸ ἀστρο του στὴν ἀνατολή και ἤρθαμε νὰ τον προσκυνήσουμε». ³ Ὅταν τὸ ἀκούσε ὁ βασιλιάς Ἡρώδης ταραχτῆκε και μαζί του ὅλη ἡ Ἱερουσαλήμ. ⁴ Συγκέντρωσε λοιπὸν ὅλους τοὺς ἀρχιερεῖς και τοὺς γραμματεῖς του λαοῦ και ζήτησε νὰ μάθει ἀπὸ αὐτοὺς ποῦ ὁ Χριστὸς γεννιέται. ⁵ Και αὐτοὶ του εἶπαν: «Στὴ Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας· γιατί ἔτσι εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸν προφήτη: ⁶ «Κι ἐσὺ Βηθλεὲμ, χώρα του Ἰούδα, δὲν εἶσαι διόλου κατώτερη μετὰ τῶν πόλεων του Ἰούδα· γιατί ἀπὸ σὲνὰ θὰ βγεῖ ὁ ἀρχηγός, που θὰ ποιμάνει τὸν λαό μου τὸν Ἰσραὴλ». ⁷ Τότε ὁ Ἡρώδης κάλεσε κρυφὰ τοὺς μάγους, ἐξακρίβωσε ἀπὸ αὐτοὺς τὸν χρόνον που φάνηκε τὸ ἀστρο, ⁸ και τοὺς ἐστείλε στὴ Βηθλεὲμ λέγοντας: «Πάτε και ἐξετάστε ἀκριβῶς γιὰ τὸ παιδί, και ἀν τὸ βρεῖτε, εἰδοποιήστε με, νὰ ἐρθῶ κι ἐγὼ νὰ τὸ προσκυνήσω». ⁹ Αὐτοὶ, ἀφοῦ ἀκούσαν τὸν βασιλιά, ξεκίνησαν. Και νὰ,

τὸ ἀστρο που εἶδαν στὴν ἀνατολή, τοὺς ὀδηγοῦσε, ὡπου ἤρθε και στάθηκε ἐπὰνὼ ἐκεῖ που ἦταν τὸ παιδί. ¹⁰ Ὅταν λοιπὸν εἶδαν τὸ ἀστρο, χάρηκαν χαρὰ μεγάλη. ¹¹ Και ὅταν ἤρθαν στο σπίτι, εἶδαν τὸ παιδί με τὴν Μαρία τὴ μητέρα του, και ἔπεσαν και τὸ προσκύνησαν, κι ὑστερὰ ἀνοίξαν τοὺς θησαυροὺς τοὺς και του πρόσφεραν δῶρα: χρυσάφι και λιβάνι και σμύρνα. ¹² Ἐπειδὴ ὁμως πῆραν ἐντολὴ στον ὕπνο τοὺς νὰ μὴν ξαναγυρῶσουν στον Ἡρώδη, ἐφυγαν ἀπὸ ἄλλο δρόμο γιὰ τὴν χώρα τοὺς [...].

Ματθ. Β' 1-12

*[ἐκδ. Το Ροδακίό, Αθήνα 1996]

Ο εικονισμός της Γέννησης

▲ Ζαχαρίας Παπαντωνίου (1877-1940). Σχέδιο του Σταύρου Παλάντσα για το «Λεξικό Συγγραφέων» των Β. Δ. Αναγνωστόπουλου και Κ. Φωτιάκη. Πατάκης, Αθήνα Σεπτέμβριος 2002.

Ο ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ θα αναγνωρίσει στις παραπάνω ευαγγελικές αφηγήσεις, στο πρωτότυπο και στη μετάφραση, όλα τα στοιχεία που έχει συγκεντρώσει και καθιερώσει η βυζαντινή αιογραφία. Και είναι γνωστό ότι στο εξής ο τύπος της παράστασης τηρούνταν –και τηρείται ως σήμερα– από τους ορθόδοξους αιογράφους με θρησκευτική ευλάβεια και αυστηρότητα.

Να πώς παρουσιάζει ο σχεδόν λησμονημένος ποιητής και διηγηματογράφος, αλλά και τεχνοκρίτης, Ζαχαρίας Παπαντωνίου (1877-1940), στο διήγημά του «Θεία τιμωρία», την προσήλωσή στην ορθόδοξη αιογραφική παράδοση:

Ο αιορείτης καλόγερος Ιωνάς είναι στο κελλί του και ζωγραφίζει τη Γέννηση του Κυρίου. Τι συχία! Ακούγεται μόνο το κομπολόγι δυο άλλων καλόγερων, που καθισμένοι σε χαμπλά σκαμνιά περνούν τις ατέλειωτες ώρες των κοιτάζοντας το πινέλο του ζωγράφου ν' ανασταίνει με υπομονή τη θεία ιστορία. Μα μόλις ο Ιωνάς άρχισε να χρωματίζει έξω από τη σπηλιά της Βηθλεέμ το μικρό βοσκό που κάθεται στο βράχο και παίζει φλογέρα στα πρόβατά του, άξαφνα θυμήθηκε τον εχθρό του... Το αίμα του ανέβηκε στο κεφάλι. Θυμήθηκε τον Κausοκαλυβίτη αιογράφο Αμβρόσιο, που ζωγραφίζει συχνά τη Γέννηση εντελώς αλλιώς, με αλλόκοτα πρόσωπα και ζώα πολλά, σαν τους Ευρωπαίους. Δεν τον υποφέρει αυτόν τον άνθρωπο... Τι ήταν τώρα δα στην συχία της δουλειάς του να το θυμηθεί; Ερεθισμένος άρχισε να μιλή γι' αυτόν, ενώ ζωγράφιζε.

— Τα πατροπαράδοτα, έλεγε στους άλλους σκυμμένος στην εικόνα του, εμείς οι αιογράφοι έχουμε καθήκον να τα κρατούμε, επειδή από μας οι πιστοί βλέπουν τα μυστήρια της ορθοδοξίας. Μολαταύτα επούλησε προχτές ο Αμβρόσιος διά την Τήνο μια Γέννηση με δυο τσοπάνους που παίζουν όργανα

με ασκιά! Ακούτε; Με τρεις σκύλους εις το ποιμνίο! Και κοντά στ' άλλα κι ένα μαύρο κατσίκι που πγαίνει και τρώγει κλαράκι από το χέρι του Ιωσήφ. Αν γίνεται αυτό ποτέ! Κι έπειτα προς τι το λουτρόν του βρέφους; Τι πράγματα είν' αυτά; Πώς βρέθηκεν εκεί η γυναίκα που το βυθίζει στο νερό; Ο Χριστός εγεννήθη εις τον αχυρώνα και ως μόνην περιποίησιν έλαβε τα χνώτα των ζώων που έσκυβαν και τον εξέστειναν. Τούτο πρέπει να παραστήση ο άξιος ορθόδοξος ζωγράφος! Οχι τους ξητισμούς των Ιταλών και των Ρούσων...

— Είσαι οργισμένος Ιωνά, του είπε με πατρικό ύφος ένας από τους παρισταμένους μοναχούς, ο γέροντας Σεραφεΐμ.

— Παραξενεύομαι, απάντησε ο ζωγράφος, χωρίς ν' αλλάξει τη στάση του, ότι εννοούν αυτοί οι αντίχριστοι να νοθεύσωμε την αιορείτικη αιογραφία που είναι καθαυτό η ορθόδοξη πίστη μας, και πάνε και σοφίζονται αντίθετα από κείνα που μας δέσωσε το ιερό κείμενο του μοναχού Διονυσίου της Φουρνάς.

Ετσι είπε. Μα η βαθύτερη αλήθεια είναι πως ο καλόγερος εκείνος του παίρνει τις καλές παραγγελίες! Και τώρα δα νιώθει πως τρέμει το πινέλο του απ' το πάθος εναντίον του συντεχνίτη του. Είναι άνθρωπος, πώς να το κρύψει; Οι άνθρωποι ζούνε με την οργή. Κι οι καλόγεροι χωρίς αυτή, που τους κρατεί ανθρώπους, θα ήταν πτώματα.»

Ο γέροντας Σεραφεΐμ του διηγείται για τον Ιταλό ζωγράφο Αντρέα Καστάνιο, που, παρά τη φήμη του, φθονούσε τρομερά τον ομότεχνο του Ντομένικο Βενετζάνο, πίστευε ότι η υπεροχή του βρισκόταν στο είδος των χρωμάτων που χρησιμοποιούσε και τον μαχαίρωσε για να του τα κλέψει. Αλλά καλύτερος ζωγράφος δεν έγινε, λείει το επιμύθιο, και αυτή ήταν η τιμωρία του.

Πανάρχαιο θέμα ο θανάσιμος ανταγωνισμός μεταξύ των καλλιτεχνών, από την εποχή ακόμα του Ομήρου και του Ησιόδου. Αλλά και ο σφοδρός ανταγωνισμός ανάμεσα στην αυστηρή βυζαντινή τέχνη και την ελεύθερη –και συχνά μελοδραματική– δυτική, είναι επίσης μαρτυρημένος. Απ' αυτή, τη δεύτερη, προέρχονται και οι στολισμένες φάντες με τους χρυσοποικίλους μάγους, τους ευτυχείς γονείς και τα στρουμπουλά αγγελάκια, που κοσμούν τις βιτρίνες των εμπορικών καταστημάτων αυτές τις μέρες.

Την ακραία απόληξη αυτής της «τέχνης» ειρωνεύεται –ποιος άλλος;– ο Εμμανουήλ Ροΐδης (1836-1904) στο αφήγημά του «Επιστολή εις την Παναγίαν», όπου περιέχονται αναμνήσεις των παιδικών του χρόνων από τη Γένουα της Ιταλίας. Ενα από τα πρόσωπα του αφηγήματος, ο Γιάννης, έγινε «ο πρώτος της πόλεως ζαχαροπλάστης... Ο Γιάννης ήτο όμως και κατά τι καλλιτέχνης, ο πρώτος εφαρμόσας την γλυπτικήν εις την ζαχαροπλαστίαν. Κατά τας παραμονάς των Χριστουγέννων συνωθείτο περί την προθήκην του πολύς κόσμος, θαυμάζων τας ζαχαρίνους Παναγίας του, τους ζαχαρίνους Ιωσήφ, τους ζαχαρίνους βόας της φάντης, τους Μάγους και τα ζαχάρινα αγγελοῦδια τα τόσον εύμορφα, ώστε πολλοί προτιμούν να τα φυλάττουν εις υαλοφράκτους θήκας μάλλον παρά να τα φάγουν.»

◀ «Ο αιορείτης καλόγερος Ιωνάς είναι στο κελλί του και ζωγραφίζει τη Γέννηση του Κυρίου...». Η εικονογράφηση του Σπύρου Βασιλείου για το διήγημα του Ζ. Παπαντωνίου «Θεία Τιμωρία» στα «Διηγήματα». Εστία, Αθήνα χ.χ.

στη βυζαντινή αγιογραφία

*Η προσίλωση
στην αγιογραφική
παράδοση, όπως
την είδε ο Ζαχαρίας
Παπαντωνίου*

◀ *Η Γέννηση του
Χριστού, τοιχογρα-
φία στο Καθολικό
της Μονής Βατοπαι-
δίου, Άγιον Όρος.*

Χριστούγεννα με τον Αλέξα

▲ Η πολίχνη και το λιμάνι της Σκιάθου, ιδωμένα από το Μπούριζι. Φωτογραφία της πρώτης δεκαετίας του 20ού αιώνα (αρχείο Χρ. Β. Χειμώνα).

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ (1851-1911) είναι όχι μόνο ο εισηγητής του Χριστουγεννιάτικου διηγήματος στην ελληνική λογοτεχνία, αλλά και ο συγγραφέας που το καλλιέργησε με ιδιαίτερη επιμονή. Από το σύνολο των διηγημάτων του που σχετίζονται με χριστιανικές γιορτές (πάνω από 20), τα 15 αναφέρονται στη γιορτή των Χριστουγέννων (ένα δέκατο έκτο, μόνο με την ημερομηνία της δημοσίευσής τους συνδέεται μαζί τους). Δίκαια κάποτε χαρακτηρίστηκε ως «ο Ντίκενς της Ελλάδος» – χαρακτηρισμός που παραπέμπει στα *Χριστουγεννιάτικα διηγήματα* του Αγγλου συγγραφέα των μέσων του 19ου αιώνα, διηγήματα με κοινωνικό και φιλάνθρωπο περιεχόμενο. Ίσως δεν είναι τυχαίο ότι το πρώτο διήγημα του Παπαδιαμάντη, μετά το *Χρήστος Μπλιόνης*, με τον τίτλο «Το χριστόψωμο» (1887), αναφέρεται σε μια ενδοοικογενειακή τραγωδία, στην υπόθεση μιας φαρμακείας. Η κακή πεθερά, η γριά Κοντάκαινα, μισεί την άκληρη νύφη της, τη Διαλεχτή, και αποφασίζει να τη φαρμακώσει, χαρίζοντάς της, την παραμονή των Χριστουγέννων, ένα χριστόψωμο όπου έχει βάλει δηλητήριο. Για κακή όμως τύχη επέστρεψε ξαφνικά στο σπίτι ο γιος της, που μόλις είχε σωθεί από ναυάγιο, έφαγε το χριστόψωμο και η γριά έγινε ακούσια παιδοκτόνος.

Ζοφερό κλίμα, που δεν προσιδιάζει καθόλου στη γιορτινή μέρα και που παραπέμπει ευθέως στα πρότυπά του. Αλλά ο Παπαδιαμάντης, στη συνέχεια, καθώς συνέδεσε

το είδος με τις προσωπικές αναμνήσεις και τα βιώματά του, πρόσθεσε την προσωπική του οπτική των πραγμάτων και την ιδιαίτερη ευαισθησία του.

Τις περισσότερες ιστορίες του τις τοποθετεί στη γενέτειρά του, στο νησί της Σκιάθου, και ελάχιστα στις φτωχογειτονιές της Αθήνας. Μεταφέρει τους αναγνώστες στις απόκρημνες τοποθεσίες του νησιού, με αποκλεισμένους από τη βαρυχειμωνιά Σκιαθίτες και με ναυαγούς που ζητούν καταφύγιο μέσα στην τρικυμία («Στο Χριστό στο Κάστρο»): με ποιμένες και ξωμάχους που περιμένουν να λειτουρηθούν σε ερημικά ξωκλήσια και ριψοκινδυνεύουν για τη σωτηρία του ποιμνίου τους, συνδέοντας έτσι τις ιστορίες του με το σωτήριο μήνυμα της Γέννησης του Χριστού. Πρώτος αυτός στη λογοτεχνία μας συνέδεσε επίσης τα Χριστούγεννα με τη προσδοκία της ευτυχίας («Ανθος του γιαιού»), με την αιφνίδια επιστροφή του ξενιτεμένου («Ο Αμερικάνος») ή με την αναπάντεχη οικονομική ανακούφιση της χαροκαμένης μάνας από τον ξενιτεμένο γιο («Η Σταχομαζώχτρα») – θέματα που θα τα ξανασυναντήσουμε, όπως θα ιδούμε, και σε άλλους διηγηματογράφους μας, σύγχρονους του Παπαδιαμάντη ή κατοπινούς. Τα βασικά κέντρα στα οποία εστιάζονται τα διηγήματά του είναι η θρησκευτική πίστη, η λατρεία, η κοινωνική ευαισθησία και η νοσταλγική διάθεση.

Από τα χριστουγεννιάτικα διηγήματά του παρουσιάζουμε εδώ μερικά από τα πιο αξιόλογα – πάντα κατά την κρίση μας – παραθέτοντας σύντομες περιλήψεις της υπόθεσής τους και χαρακτηριστικά αποσπάσματα*.

νδρο Παπαδιαμάντη

«Της Κοκκώνας το σπίτι»

Στο διήγημα «Της Κοκκώνας το σπίτι» (1893) ο Παπαδιαμάντης εκμεταλλεύεται με ευτράπελο τρόπο τις λαϊκές διηγήσεις για τους καλικάντζαρους, που συνδέονται με τις γιορτές του Δωδεκαημέρου. Είναι παραμονή Χριστουγέννων, βράδυ, και δυο παιδιά, ο Νάσος και ο Αγγελής, που λέγανε τα κάλαντα, περνούν κάτω από «το σπίτι της Κοκκώνας», στον δρόμο που ενώνει τον επάνω με τον κάτω μαχαλά και θεωρούνταν στοιχειωμένο. Τα παιδιά φιλονικούν μεταξύ τους για τις εισπράξεις. Ο Νάσος υποπεύεται τον Αγγελή ότι αφαιρούσε χρήματα από το κοινό ταμείο και τα έκρυβε:

[...]

— Δεν μ' αφήνεις να σε ψάξω!

— Αφσέ με! Δεν έχω τίποτε.

— Είσαι ψεύτης!

Ο Αγγελής ύψωσε απειλητική χείρα.

— Είσαι ψεύτης και κλέφτης!

Ελαφρός κόλαφος πκούσθη, και συγχρόνως φωνή παραδόξου όντος μελανού την όψιν, με μαλλιά ανατσουτουρωμένα, με αλόκοτα ράκη ως ενδυμασίαν, αντήχησε:

— Τι μαλώνετε, βρε;

Τα δύο παιδιά αφήσαν συγχρόνως διπλήν πεπνιγμένην κραυγήν και εδοκίμασαν να τραπώσιν εις φυγήν, αφήνοντα το φανάριον καταγής. Αλλά το παράδοξον όν με τον πόδα ανέτρεψε το φανάριον, το οποίον έσβησεν ευθύς, και με τας δύο χείρας συνέλαβεν από τους βραχιόνιας τα δύο τρέμοντα παιδιά.

— Ποιος είναι κάσσα, βρε;

Τα δύο παιδιά ήσπαιρον κ' εδοκίμαζαν να φύγουν.

— Μην φοβάστε, δε σας τρώω. Δώστε μου τους παράδες σας, για να μη μαλώσετε και σκοτωθήτε. Καλά που βρέθηκα εδώ και σας γλύτωσα.

Έψαξε τες τσέπες των δύο παιδιών, και συγχρόνως τα έσυρε προς την θύραν του ισογείου της κατηρειωμένης οικίας όπθεν είχαν εξέλθει, ως φαίνεται, το παράδοξον όν. Εκεί έβαλε τον Νάσον υπό κράτησιν όπισθεν της θύρας, χώρωσε το άνοιγμα με τον ίδον σώμα του και έψαξεν εν ανέσει τον Αγγελήν. Εύρε δεκαπέντε ή είκοσι πεντάρες και δεκάρες εις τα θυλάκια. Είτα έψαξε τον Νάσον, εύρεν άλλα τόσα και εις αυτού το θυλάκιον. Ακολουθώς απέπεμψε τα δύο παιδιά.

— Πηγαίνετε τώρα, και μη φοβάσθε. Αλλη φορά να μη μαλώνετε.

Ο Γιάννης ο Παλούκας δεν είχε πώς να μεθύση και πώς να εορτάση τα Χριστούγεννα, εκείνην την χρονιά. Ητο συνήθως άεργος, και οι τεμπέλικες μικροδουλειές, τας οποίας εξετελεί κάποτε, πότε κουβαλών νερό με την στάμναν εις τας οικίας, πότε υπηρετών τους κηπουρούς, τους αλωνιστάς και τους εργάτας των ελαιτριβειών, πότε βοηθών τους γριπάρηδες εις την ανέλκυσιν του μακρού ατελειώτου γρίπου επί της μεγάλης άμμου εις τον αιγιαλόν, δεν τον είχαν «σπκώσει» κατά το έτος εκείνο. Τι να κάμη; Πώς να περάση, τέτοια χρονιάρα μέρα; Τι εσοφίσθη;

Της Κοκκώνας το σπίτι, το οποίον εφοβούντο τα παιδιά της πόλινης, και το οποίον δεν αγίαζαν οι παπάδες όταν κατήρχοντο από την άνω συνοικίαν με τους σταυρούς, ήτο κατάλληλος σταθμός διά να κρυβή κανείς και να περάση ως σκαλικάντζαρος, επειδή του εκαλούσαν οι μέρες, αφού μάλιστα χάριν των ημερών αυτών θα το έκαμνε και ο Παλούκας. Απ' εκεί θα επερνούσαν όλα τα παιδιά της κάτω ενορίας, δηλαδή τα δύο τρία παιδιά του χωριού, εις το γύρισμά των από την επάνω ενορίαν, ότε θα είχαν ικανά κέρματα εις τα θυλάκιά των. Ο Παλούκας δεν εσκέφθη περισσότερο.

▼ «...Επήλθεν η πρώτη πικρή χάλαζα των Λίθων». Χαρακτικό του Κώστα Γραμματόπουλου για την εικονογράφηση του διηγήματος «Της Κοκκώνας το σπίτι», στα «Νεοελληνικά Αναγνώσματα Α' Γυμνασίου» του ΟΕΣΒ, Αθήνα 1950.

▲ Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης (1851-1911). Σχέδιο του Βασίλη Ζήση για τις εκδόσεις Πεχλιβανίδη.

Ελαβε παλαιόν σιδηρούν τηγάνιον, εμουτζουρώθη όλος εις το πρόσωπον —μετέθεσε, το επ' αυτώ, δύο μήνας πρωιμώτερα την Αποκρίαν— εφόρεσε παλαιά ράκη τα οποία επρομηθεύθη κάπου, και απελθών, άμα ενύκτωσεν, εξεκάρφωσεν αθορύβως τας παλαιάς σανίδας, τας σχηματιζούσας χιαστί πρόχειρον φραγμόν εις το ισόγειον της ερήμου οικίας της Κοκκώνας, και εκώθη μέσα. Μίαν ώραν ύστερον κατήλθε διά του λιθοστρώτου, η πρώτη συνωρίς των αδόντων παιδιών, ο Νάσος και ο Αγγελής. Είδομεν πως ήλθαν βολικά τα πράγματα, και πως ο Παλούκας κατώρθωσε μάλιστα να περάση ως ειρηνευτής μεταξύ των παιδιών που εμάλωναν.

Αφού ο Νάσος και ο Αγγελής ετράπησαν εις φυγήν, αισθανόμενοι φεύγον το έδαφος υπό τους πόδας των, κατήλθον άλλα παιδιά, είτε άλλα.

Αλλά τα παιδιά δε θ' αργήσουν να ανακαλύψουν την απάτη, και θα εκδικηθούν με το δικό τους τρόπο τον ευφάνταστο μικροαπατεώνα:

...Παρήλθον δέκα λεπτά της ώρας, και γενναίον πετροβόλημα ήρχισε να δέρνη την στέγην, τας ξυλώσεις, και τας δοκούς του αφαντώτου πατώματος της ερήμου οικίας. Πολλοί λίθοι, με υπόκωφον δούπον, διερχόμενοι διά των δοκών, και άλλοι διά της θύρας έπιπτον εις το έδαφος του ισογείου.

Στράτευμα παιδιών είχεν εξορμήσει από το προαύλιον του ναού των Τριών Ιεραρχών, τριακόσια ή τετρακόσια βήματα απέχοντος, και εξετέλει φοβεράν έφοδον κατά του ασύλου του Σκαλικαντζάρου.

Τα πρώτα ληστευθέντα παιδιά, ο Νάσος και ο Αγγελής, αφού έφθασαν ασθμαίνοντα εις την μικράν πλατείαν την έμπροσθεν του ναού, μη έχοντα πλέον διά τι πράγμα να μαλώσωσιν, έκαμαν αγάπην. Μετά φιλικωτάτην δε συζήτησιν εκ συμφώνου, απεφάνθησαν ότι το παράδοξον ον, το οποίον τούς επήρε τα λεπτά, αφού δεν τους επήρε ούτε την φωνήν ούτε τον νου των, θα ειπή ότι δεν ήτον φάντασμα, ούτε βρυκόλακας, και αφού δεν εδοκίμασε να τους φάγη, θα ειπή ότι δεν ήτον ούτε σκαλικάντζαρος. Τι άλλο θα ήτον λοιπόν; Θα ήτον άνθρωπος, χωρίς άλλο.

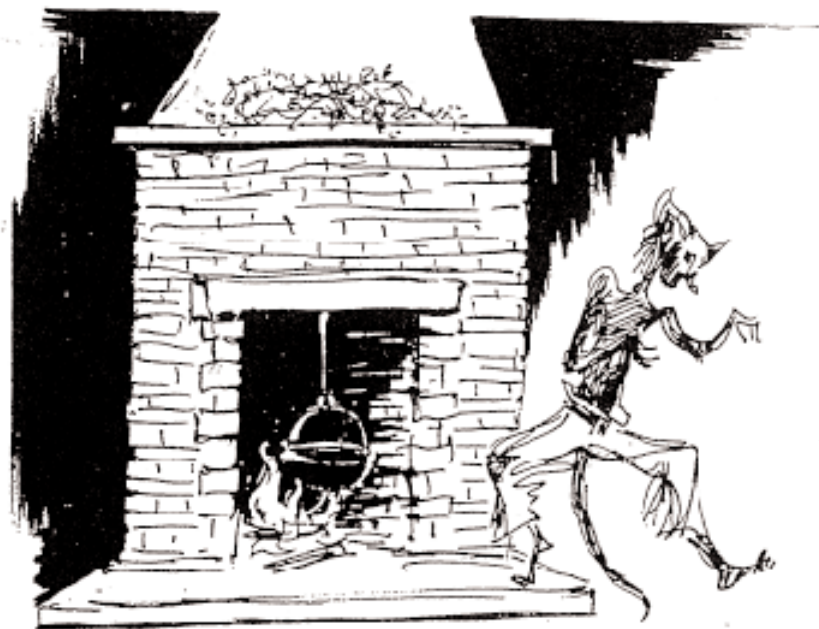
Η δευτέρα ζυγιά των παιδιών έφθασε μετ' ου πολύ, είτε η τρίτη και η τετάρτη. Όλα τα ομοιοπαθή παιδιά δεν ήργησαν να συνεννοηώσιν ομού. Τέλος, ο Στάμος, όστις ήλθε τελευταίος μετά του Αργύρη, επρότεινε και όλοι εψήφισαν να εκτελέσωσι τακτικήν νυκτερινή έφοδον κατά της οικίας.

Ο Παλούκας, την στιγμήν εκείνη, εδίσταζε, και είχεν αποφασίσει πλέον να αποσυρθή αφού είχε κάμει αρκετήν λείαν, όση θα ήρκει διά να μεθύση την ημέραν των Χριστουγέννων, ώς και την ημέραν των Επιλοχίων, και την του αγίου Στεφάνου ακόμη. Ενώ δε ήτο έτοιμος να φύγη και πάλιν έμενεν, επίλθεν η πρώτη πυκνή χάλαζα των λίθων.

► «Αλλά το παράδοξον με τον πόδα ανέτρεψε το φανάριον...». Χαρακτικό του Κ. Γραμματιόπουλου για την ειconoγράφηση του διηγήματος «Της Κοκκώνας το σπίτι», στα «Νεοελληνικά Αναγνώσματα Α' Γυμνασίου» του ΟΕΣΒ, Αθήνα 1950.

— Να μια ζυγιά! εφώναξε φιλέκδικος ο Στάμος.
— Να μια ζυγιά! επανέλαβον εν χορώ τα παιδιά.
Πέντε δευτερόλεπτα πρότερον αν απεφάσιζεν ο Παλούκας να φύγη, θα ήτο ήδη εκτός βολής. Δυστυχώς ήτο αργά τώρα...

◄ «Φωλιάζουν στις καπνοδόχους... φτύνουν απάνω στις σουβλες... Δέρνουν τα μικρά κορίτσια όσα δεν κάνουν φρόνιμα...». Καλικάντζαροι, οκτίσο της Ελλης Σολομωνίδου-Μπαλάνου για τα «Αρβανίτικα παραμύθια και δοξασίες» του Τίτου Γιοχάλα. Αθήνα 1997.

«Στο Κρυφό Μανδράκι»

Το ίδιο λαϊκό θέμα, το θέμα των καλικαντζάρων, επανέρχεται παρεκβατικά στο διήγημα «Το Κρυφό Μανδράκι» (1906). Και πάλι βέβαια με εύθυμο τρόπο:

...Η κόρη είχεν ανάψει τον λύχνον, κ' επήρε να πλέξη την κάλτσα της. Ο πατήρ της της είπε:

— Δεν δουλεύουν απόψε· ξημερώνει Χριστούγεννα.

Η μικρή αφήκε την κάλτσα της και είπε:

— Κ' είν' αλήθεια, πατέρα, πώς έρχονται τώρα οι καλικάντζαροι;

— Ακούς εκεί; όρεξη να 'χης· μιλιούνια!

— Είμαι τόσοι πολλοί; είπε με φρίκην η κόρη. Και τι κάνουν;

— Φωλιάζουν στις καπνοδόχους... φτύνουν απάνω στις σουβλες με το γουρουνίσιο κρέας... Δέρνουν τα μικρά κορίτσια, όσα δεν κάνουν φρόνιμα.

— Αλήθεια;

— Ερχονται και χτυπούν τις πόρτες, την νύχτα...

Μόλις είπε την λέξιν αυτήν ο Ντανάκας, κ' η πόρτα της καλύβης εκρούσθη βιαίως· ντουκ! ντουκ!

Της μικρής Βασώς το αίμα επάγωσεν. Ο πατήρ της ο ίδιος τα εχρειάσθη...

«Το άνθος του γιαλού»

Στη λαϊκή παράδοση στηρίζεται και το ποιητικότερο διήγημα «Άνθος του γιαλού» (1909), που συνδέει μια λαϊκή διήγηση με τη Γέννηση του Χριστού. Αναφέρεται στην άτυχη ερωτική ιστορία της όμορφης Λουλούδως με το ξένο βασιλόπουλο, που έφυγε για τον πόλεμο και της ορκίστηκε να επιστρέψει και να τη στεφανωθεί με τη γέννηση του Χριστού, μόλις νικήσει τους βαρβάρους.

Αποτελείται από δύο μέρη: Στο πρώτο μέρος ο συγγραφέας δίνει μια ατμόσφαιρα μυστηρίου, καθώς τρεις απλοϊκοί και ευκολόπιστοι νησιώτες μιλούν για ένα μελαγχολικό φως που ο εικοσάχρονος Μάνος του Κορωνιού —«λεμβούχος ψαράς» και «αδύνατος εις τα μυαλά, όπως και πας θνητός»— έβλεπε να επιπλέει στη θάλασσα, στην είσοδο του κόλπου, και να μένει ακίνητο. Κάλεσε τον δεύτερο, τον Γιαλή της Φαφάνας, δέκα χρόνια μεγαλύτερό του, για να εξερευνήσουν μαζί το νυχτερινό όραμα. Τρεις νυχτερινές εξόδους έκαναν με τη βάρκα, αλλά μάταια: όσο πλησίαζαν τόσο απομακρυνόταν το μυστηριώδες φως. Την τρίτη νύχτα τους είδε ο Λίμπος ο Κόκοϊας, άνθρωπος πενήνταρην, που είχε διαβάσει πολλά βιβλία με τα λίγα του κολλυβογράμματα και είχε κουβεντιάσει με πολλές γριές. Τους είδε ενώ «εκάθητο όλην την νύκτα, αγρυπνών, σιμά εις το παράθυρόν του, βλέπων προς την θάλασσαν και πότε εδιάβαζε τα βιβλία του, πότε ερρέμβαζε προς τα άστρα και προς τα κύματα». Αυτός αναλαμβάνει να εξηγήσει το μυστήριο στους δύο φίλους. Η αφήγησή του, καθώς μιμείται την τεχνική και το ύφος των λαϊκών παραδόσεων, αποτελεί ένα εξαιρετικό δείγμα δημοτικού λόγου από τα ελάχιστα κείμενα σε δημοτική γλώσσα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη:

...Ο Κόκοϊας, ήρχισε τότε να διηγείται:

— Ακούστε να σας πω, παιδιά. Εγώ που με βλέπετε, έφτασα τη γριά Κοεράνω του Ραγιά, την μαννού αυτής της Βάσως της γειτόνισσας, καθώς και τη μάννα της Γκαβαλογίνας, ακόμα και άλλες γριές. Μου είχαν διηγηθή πολλά πρωτινά, παλαικά πράγματα, καθώς κι αυτό που θα σας πω τώρα:

Βλέπετε αυτό το χάλασμα, το Καλύβι της Λουλούδως, που λένε πως είναι στοιχειωμένο; Εδώ τον παλαιόν καιρό εκατοικούσε μια κόρη, η Λουλούδω, οπού την είχαν ονοματίσει για την εμορφιά της, —έλαμπε ο ήλιος, έλαμπε κι αυτή— μαζί με τον πατέρα της τον γερο-Θεριά (έλληνικά τον έλεγαν Θηρέα), οπού εκυνηγούσε όλους τους Δράκους και τα Στοιχειά, με την ασπύμνια σαγίτα και με φαρμακωμένα βέλη. Ένα Βασιλόπουλο από τα ξένα την αγάπησε την όμορφη Λουλούδω. Της έδωκε το δαχτυλίδι του, κ' εκίνησε να πάη στο σεφέρι και της έταξε με όρκον ότι, άμα νικήση τους βαρβάρους, την ημέρα που θα γεννηθή ο Χριστός, θα έρθη να την στεφανωθεί.

Επήγε το Βασιλόπουλο. Εμεινεν η Λουλούδω, ρίχνοντας τα δάκρυά της στο κύμα, στον αέρα στέλνοντας τους αναστεναγμούς της, και την προσευχή στα ουράνια, να βγη νικητής το Βασιλό-

πουλο, να έρθη η μέρα που θα γεννηθή ο Χριστός, να γυρίση ο σαστικός της να την στεφανωθεί.

Έφτασε η μέρα που ο Χριστός γεννάται. Η Παναγία με αστραφτερό πρόσωπο, χωρίς πόνο, χωρίς βοήθεια, γέννησε το Βρέφος μες στη Σπλιά, το εσήκωσε, το εσπαργάνωσε με χαρά, και το 'βαλε στο παχνί, για να το κοιμήση. Ένα βοϊδάκι κ' ένα γαϊδουράκι εσίμωσαν τα χνώτά τους στο παχνί κ' εφυσούσαν μαλακά να ζεστάνουν το θείο Βρέφος. Να, τώρα θα 'ρθή το Βασιλόπουλο, να πάρη την Λουλούδω!

Ήρθαν οι βοσκοί, δυο γέροι με μακριά άσπρα μαλλιά, με τις μαγκούρες τους, ένα βοσκόπουλο με τη φλογέρα του, θαμπωμένοι, ξαφνιασμένοι, κ' έπεσαν κ' επροσκύνησαν το θείο Βρέφος. Είχαν ιδεί τον Αγγελον αστραπόμορφον, με χρυσογάλανα λευκά φτερά, είχαν ακούσει τ' αγγελούδια που έψαλλαν: Δόξα εν υψίστοις Θεώ! Εμειναν γονατιστοί, μ' εκστατικά μάτια, κάτω από το παχνί, πολλήν ώρα, κ' ελάτρευαν ακόρταγα το θάμα το ουράνιο. Να! τώρα θα 'ρθή το Βασιλόπουλο, να πάρη την Λουλούδω!

Έφτασαν κ' οι τρεις Μάγοι, καβάλα στις καμήλες τους. Είχαν χρυσές μίτρες στο κεφάλι, κ' εφορούσαν μακριές γούνες με πορφύρα κατακόκκινη. Και τ' αστεράκι, ένα λαμπρό χρυσό αστέρι, εξαμήλωσε κ' εκάθισε στη σκεπή της Σπλιάς, κι έλαμπε με γλυκό ουράνιο φως, που παραμέριζε της νύχτας το σκοτάδι. Οι τρεις βασιλικοί γέροι ξεπέζεψαν απ' τις καμήλες τους, εμπήκαν στο Σπύλαιο, κ' έπεσαν κ' επροσκύνησαν το Παιδί. Ανοιξαν τα πλούσια τα δισάκκια τους, κ' επρόσφεραν δώρα: χρυσόν και λίβανον και σμύρναν.

— Να! τώρα θα 'ρθή το Βασιλόπουλο, να πάρη την Λουλούδω!

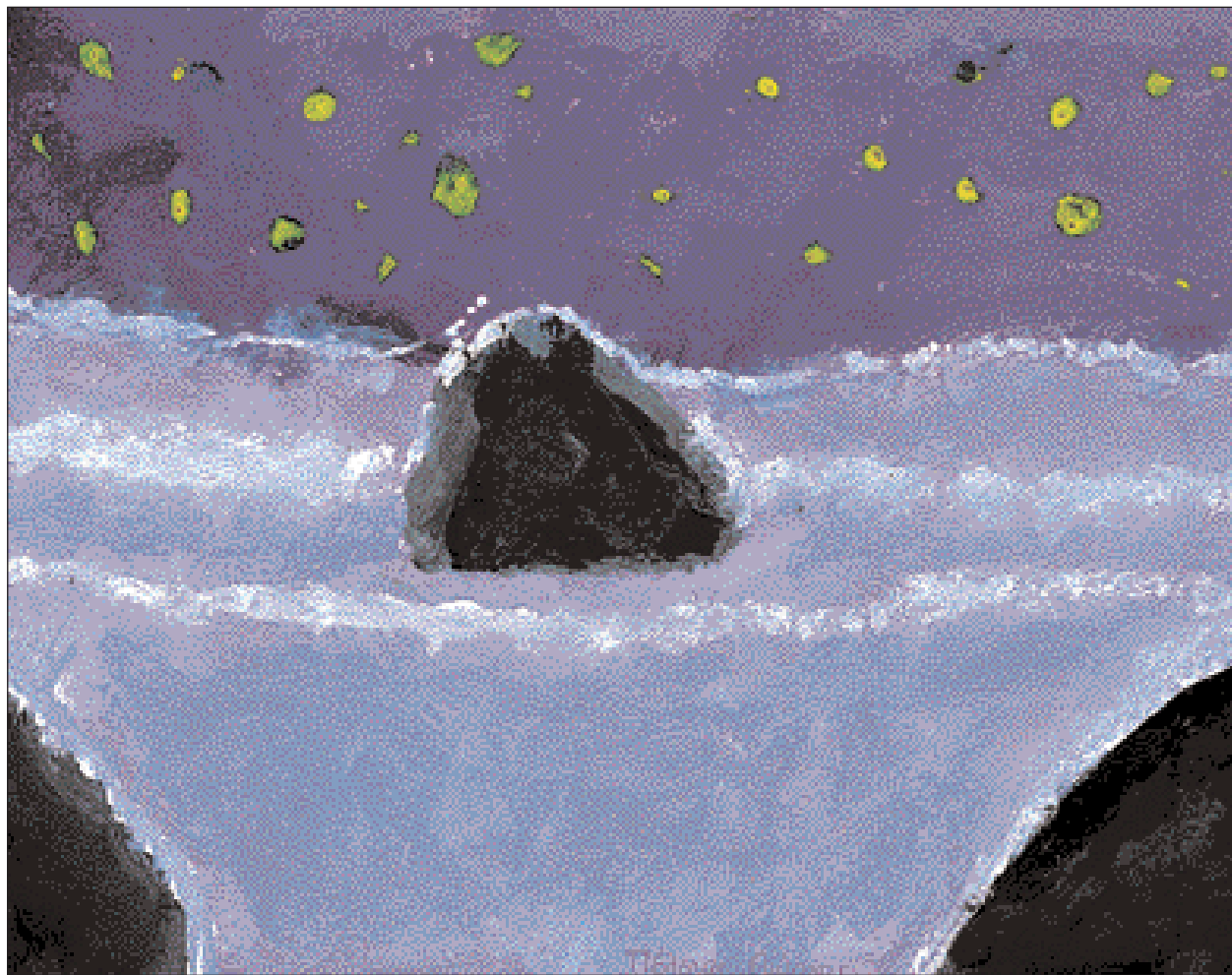
Πέρασαν τα Χριστούγεννα, τελειώθηκε το μυστήριο, έγινε η σωτηρία, και το Βασιλόπουλο δεν ήρθε να

πάρη την Λουλούδω! Οι βάρβαροι είχαν πάρει σκλάβο το Βασιλόπουλο. Το φουσατό του είχε νικήσει στην αρχή, τα φλάμπουρά του είχαν κυριέψει με αλαλαγμό τα κάστρα των βαρβάρων. Το Βασιλόπουλο είχε χυμώσει με ακράτητην ορμή, απάνω στο μούστωμα και στη μέση της νίκης. Οι βάρβαροι με δόλο τον είχαν αιχμαλωτήσει!

Τα δάκρυα της κόρης επίκραναν το κύμα τ' αρμυρό, οι αναστεναγμοί της εδιδάθησαν στον αέρα, κ' η προσευχή της έπεσε πίσω στη γη, χωρίς να φθάση στον θρόνο του Μεγαλοδύναμου. Ένα λουλουδάκι αόρατο, μοσχομυρισμένο, φύτρωσε ανάμεσα στους δύο αυτούς βράχους, οπού το λεν Άνθος του Γιαλού, αλλά μάτι δεν το βλέπει. Και το Βασιλόπουλο, που είχε πέσει στα χέρια των βαρβάρων, επαρακάλεσε να γίνη Σπίθα, φωτιά του πελάγου, για να φτάση εγκαίρως, ως την ημέρα που γεννάται ο Χριστός, να φυλάξη τον όρκο του, που είχε δώσει στην Λουλούδω.

Μερικοί λένε, πως το Άνθος του Γιαλού έγινε ανθος, αφρός του κύματος. Κ' η Σπίθα εκείνη, η φωτιά του πελάγου που είδες, Μάνο, είναι η ψυχή του Βασιλόπουλου, που έλυωσε, σβήσθηκε στα σίδερα της σκλαβιάς, και κανείς δεν την βλέπει πια, παρά μόνον όσοι ήταν καθαροί τον παλαιόν καιρόν, και οι ελαφροϊσκιωτοί στα χρόνια μας.

▼ «Το άνθος του γιαλού», ζωγραφιά του μαθητή Γιώργου Πέλεχα, του 7ου Γυμνασίου Χαλκίδας, εμπνευσμένη από το ομώνυμο παπιαδιαμαντικό διήγημα.

«Η Σταχομαζώχτρα»

Με τα διηγήματα «Η Σταχομαζώχτρα» (1889) και «Η Ντελντουφέρω» (1904) προβάλλεται ιδιαίτερα το θέμα της κοινωνικής ευαισθησίας απέναντι στους αδυνάτους και της αναλγησίας των συνανθρώπων – θέμα ιδιαίτερα αγαπητό στο είδος από την εποχή του Ντίκενς, όπως ήδη έχουμε σημειώσει.

Η «Σταχομαζώχτρα» είναι ίσως το δημοφιλέστερο διήγημα του Παπαδιαμάντη, καθώς επανέρχεται συνεχώς (από τότε τάχα;) στα σχολικά βιβλία του Γυμνασίου, έστω και κολοβωμένο για λόγους διδακτικής.

Ηρωίδα του διηγήματος (αλλά και της ζωής) είναι η χήρα θεια-Αχτίτσα, που για να συντηρήσει τα δυο ορφανά εγγόνια της, τον Γέρο και την Πατρώνα «μέτρεται ποικίλα επαγγέλματα» – ένα από τα οποία και της δίνει την προσωνυμία στο διήγημα.

...Και τι δεν ήθελεν υποστή, προ ποίας θυσίας ηδύνατο να οπισθοδρομήσει, διά την αγάπην των δύο τούτων παιδίων, τα οποία ήσαν δις παιδιά δι' αυτήν, καθόσον ήσαν τα τέκνα του τέκνου της! Εν τούτοις δεν ήθελε να δεικνύη αυτοίς μεγάλην αδυναμίαν, και «ήμερο μάτι δεν τους έδιδε». Εκάλει τον άρρενα «Γέρον», διότι είχε το όνομα του αληθούς Γέρου της, του μακαρίτου μπαρμπα-Μιχαλιού, του οποίου το όνομα της επόνει ν' ακούση ή να προφέρη. Το ταλαίπωρον το θήλυ το εκάλει Πατρώνα θωπευτικώς, και ολίγον «σαν αρχοντοξεπεσμένη που ήτον», μη ανεχόμενη ν' ακούη το Αργυρώ, το όνομα της κόρης της, όπερ εδόθη ως κληρονομία εις το ορφανόν, λεχούς θανούσης εκείνης...

...Η ταλαίπωρος γραία έστρωσε διά τα δύο ορφανά, ίνα κοιμηθώσιν, ανεκλίθη και αυτή πλησίον των, τοις είπε να φυσήσουν υποκάτωθεν του σκεπάσματος των διά να ζεσταθούν, τοις υπεσχέθη ψευδομένη, αλλ' ελπίζουσα να επαληθεύση, ότι αύριον ο Χριστός θα φέρη ξύλα και ψωμί και μίαν χύτραν κοκλάζουσαν επί του πυρός, και έμεινεν άυπνος πέραν του μεσονυκτίου, αναλογιζομένη την πικράν τύχην της...

Και πράγματι, ο ιερέας μετά τη λειτουργία της ανακοινώνει ότι πήρε ένα γράμμα από τον γιο της, τον χαμένο στην Αμερική, που αφορά εκείνην και με εσώκλειστη μια επιταγή που πρέπει αυτής να την εξαργυρώσει με την υπογραφή του. Ούτε ο ένας ούτε ο άλλος, βέβαια, μπορούν να υπολογίσουν την αξία της και καταφεύγουν στον έμπορο του νησιού, τον κυρ Μαργαρίτη:

...Ο κυρ Μαργαρίτης ερρόφησε δραγμίδα ταμβάκου, ετίναξε την βράκαν του, εφ' ης έπιπτε πάντοτε μέρος ταμβάκου, κατεβίβασε μέχρι των οφρύων την σκούφιαν του, έβαλε τα γυαλιά του, και ήρχισε να εξετάζη διά μακρών το γραμμάτιον.

— Ερχεται απ' την Αμέρικα; είπε. Σ' εθυμήθηκε, βλέπω, ο γιος σου. Μπράβο, καίρομαι.

Είτα επανέλαβεν:

— Έχει τον αριθμόν 10, αλλά δεν ξέρομε τι είδους μονέδα να είναι, δέκα σελλίνια, δέκα ρούπιες, δέκα κολλάτα ή δέκα...

Διεκόπη. Παρ' ολίγον θα έλεγε «δέκα λίρες».

— Να φωνάξουμε το δάσκαλο, εμορμύρισε ο κυρ Μαργαρίτης, ίσως εκείνος ξέρη να το διαβάση. Τι γλώσσα να είναι τάχα;

Ο ελληνοδιδάσκαλος, όστις εκάθητο βλέπων τους παίζοντας το κιάμο εις παράπλευρον καφενείον, παρακληθείς μετέβη εις το μαγαζί του κυρ Μαργαρίτη. Εισήλθεν, ορθός, δύσκαμπτος, έλαβε το γραμμάτιον, παρεκάλεσε τον κυρ Μαργαρίτην να τον δανείση τα γυαλιά του, και ήρχισε να σύλλαβιζη τους λατινικούς χαρακτήρας:

— Πρέπει να είναι αγγλικά, είπεν, εκτός αν είναι γερμανικά. Από πού έρχεται αυτό το δελτάριον;

— Απ' την Αμέρικα, κυρ δάσκαλε, είπεν η θεια-Αχτίτσα.

— Από την Αμερικήν; τότε θα είναι αγγλικόν.

Και ταύτα λέγων προσεπάθει να συλλαβίση τας λέξεις ten pounds sterling, ας έφερε χειρογράφους η επιταγή.

► «Και τι δεν ήθελεν υποστή... διά την αγάπην των δύο τούτων παιδίων, τα οποία ήσαν δις παιδιά δι' αυτήν...». Χαρακτικό του Κ. Γραμματόπουλου για την εικονογράφηση του διηγήματος «Η Σταχομαζώχτρα», στα «Νεοελληνικά Αναγνώσματα Α' Γυμνασίου» του ΟΕΣΒ, Αθήνα 1950.

— Sterling, είπε: sterling θα σημαίνη τάλληρον, πιστεύω. Η λέξις φαίνεται να είναι της αυτής ετυμολογίας, απεφάνθη δογματικώς.

Και επέστρεψε το γραμμάτιον εις χείρας του κυρ Μαργαρίτη.

— Αυτό θα είναι, είπε, και επειδή υπάρχει επί της κεφαλίδος ο αριθμός 10, θα είναι χωρίς άλλο γραμμάτιον διά δέκα τάλληρα. Το κάτω-κάτω οφείλω να σας είπω ότι δεν γνωρίζω από χρηματιστικά. Εις άλλα ημείς ασχολούμεθα, οι άνθρωποι των γραμμάτων.

Και τούτο ειπών, επειδή πσθάνθη ψύχος εις το κατάψυχρον και πλακόστρωτον μαγαζίον του κυρ Μαργαρίτη, επέστρεψεν εις το καφενείον, ίνα θερμανθή...

Ακολουθώς ο κυρ Μαργαρίτης, εκμεταλλευόμενος την άγνοια της γυναίκας, προσπαθεί να την εκμεταλλευθεί υποτιμώντας την αξία της επιταγής, κρατώντας μια υψηλή «προμήθεια» για λόγου του και εμφανίζοντας διάφορα χρέη του μακαρίτη του άντρα της. Αλλά τότε εμφανίζεται ένας «παρεπιδημών» Συριανός έμπορος, που παρεμβαίνει και το διήγημα τελειώνει ως εξής:

...Ητο έμπορος Συριανός, παρεπιδημών δι' υποθέσεις εις την μικράν νήσον.

Αμα εισελθών διηυθύνθη μετά μεγίστης ελευθερίας και θάρρους εις το λογιστήριον, όπου ίστατο ο κυρ Μαργαρίτης.

— Τι έχουμε κυρ Μαργαρίτη;... Τ' είν' αυτό; είπεν ιδών πρόχειρον επί του λογιστηρίου το γραμμάτιον της πτωχής χήρας.

Και λαβών τούτο εις χείρας:

— Συναλλαγματική διά δέκα αγγλικάς λίρας από την Αμερικήν, είπε καθαρά τη φωνή. Πού ευρέθη εδώ; Κάμνεις και τέτοιες δουλειές, κυρ Μαργαρίτη;

— Για δέκα λίρες! επανέλαβεν αυθορμητώς η θεια-Αχτίτσα ακούσασα ευκρινώς την λέξιν.

— Ναι, διά δέκα αγγλικάς λίρας, είπε και πάλιν

στραφείς προς αυτήν ο Ερμουπολίτης. Μήπως είναι δικό σου;

— Μάλιστα.

Η θεια-Αχτίτσα, εν καταφάσει, έλεγε πάντοτε ναι, αλλά νυν ηπόρει και αυτή πώς είπε μάλιστα, και πού εύρε την λέξιν ταύτην.

— Για δέκα ναπολεόνια θα είναι ίσως, είπε δάκνων τα χείλη ο κυρ Μαργαρίτης.

— Σου λέγω διά δέκα αγγλικάς λίρας, επανέλαβε και αύθις ο Συριανός έμπορος. Παίρνεις από λόγια;

Και έρριψε δεύτερον μακρόν βλέμμα επί του γραμματίου:

— Είναι σίγουρος παράς, αρζάν-κοντάν σου λέγω. Θα το εξοφλήσης ή το εξοφλώ αμέσως;

Και έκαμε κίνημα να εξαγάγη το χρηματοφυλάκιόν του.

— Μπορεί να το πάρη κανείς για εννέα λίρες... γαλλικές, είπε διστάζων ο κυρ Μαργαρίτης.

— Γαλλικές; Το παίρνω εγώ διά εννιά αγγλικές.

Και στρέψας όπισθεν το φύλλον του χάρτου, είδε την υπογραφήν ην είχε βάλει ο αγαθός ιερέυς, παρέβαλεν αυτήν με το όνομα του φερόμενον εν τω κειμένω, και την εύρε σύμφωνον.

Και ανοίξας το χρηματοφυλάκιον εμέτρησεν εις την χείρα της θεια-Αχτίτσας και προ των εκθάμβων οφθαλμών αυτής εννέα στιλπνοτάτας αγγλικάς λίρας.

Και ιδού διατί η πτωχή γραία εφόρει τη ημέρα των Χριστουγέννων καινούργη «άδολην» μανδήλαν, τα δε δύο ορφανά είχαν καθαρά υποκαμισάκια διά τα ισχνά μέλη των και θερμίν υπόδεσιν διά τους παγωμένους πόδας των.

«Στο Χριστό στο Κάστρο»

Αλλά από τα πιο ωραία και τα πιο αντιπροσωπευτικά διηγήματα του Παπαδιαμάντη είναι το «Στο Χριστό στο Κάστρο» (1892). Κατεχοκίν θρησκευτικό, συνδυάζει όλες τις αφηγηματικές αρετές του διηγηματογράφου. Εναλλαγές σκηνών από την προετοιμασία, το επικίνδυνο ταξίδι μέσα στη θαλασσοταραχή, την άφιξη, την περιγραφή του ναού, τη θεία λειτουργία, την ευωχία και τέλος την επιστροφή. Η περιγραφή του εσωτερικού του ναού της του Χριστού Γεννήσεως και ιδίως των τοιχογραφιών, που ανακαλούν τις βυζαντινές εκφράσεις, γίνεται με ιδι-

αιτερη εσωτερική ένταση, ενώ οι μορφές των αγίων, των νυσταλέων ερμητιών και των ανθρώπων του εκκλησιασματος συνθέτουν μιαν αδιάσπαστη ενότητα.

Η υπόθεσή του, με λίγα λόγια, έχει ως εξής: Ο παπα-Φραγκούλης αποφασίζει να πλεύσει, με τη βάρκα του μπαρμπα-Στεφανή του Μπέρκα, στο Κάστρο, το εγκαταλειμμένο παλιό χωριό στην απόκρημνη ακτή της Σκιάθου, και να βοηθήσει με εφόδια τους συντοπίτες του, τον Γιάννη τον Νυφιώτη και τον Αργύρη της Μυλωνούς, που αποκλειστήκαν

λόγω της κακοκαιρίας σε μια σπηλιά πάνω από το Κάστρο. Τελικά συγκεντρώνεται μια συντροφιά από δεκαέξι ανθρώπους και ξεκινούν την παραμονή των Χριστουγέννων. Υστερα από πολλούς κινδύνους που διέτρεξαν, φτάνουν μεσάνυχτα στο Κάστρο, όπου συνάντησαν τους αποκλεισμένους και ετοιμάζονται για τη λειτουργία:

...Ο ναός της Χριστού Γεννήσεως ήτο η παλαιά μητρόπολις του φρουρίου. Ο ναΐσκος, προ εκατονταετηρίδων κτισθείς, ίστατο ακόμη ευπρεπής και όχι πολύ εφθαρμένος. Ο παπα-Φραγκούλης και η συνοδία του φθάσαντες εισήλθον τέλος εις τον ναόν του Χριστού, και η καρδιά των ψθάνθη θάλπος και γλυκύτητα άφρατον. Ο ιερεύς εψιθύρισε μετ' ενδομύχου συγκινήσεως το «Εισελεύσομαι εις τον οίκον σου» [...] ενώ αι γυναίκες αι άλλαι ήναπτον επιμελώς τα κανδήλια, και ήναψαν μέγα πλήθος κηρίων εις τα δύο μανουάλια [...] κ' έθεσαν το πύραυνον εν τω μέσω του ναού, ρίψασαι άφθονον λίβανον εις τους άνθρακας. «Και ωσφράνθη Κύριος ο Θεός οσμήν ευωδίας».

Ελαμψε δε τότε ο ναός όλος, και ήστραψεν επάνω εις τον θόλον ο Παντοκράτωρ με την μεγάλην κ' επιβλητικήν μορφήν, και ηκτινοβόλησε το επίχρυσον και λεπτοργημένον με μυρίας γλυφάς τέμπλον, με τας περικαλλείς της αρίστης βυζαντινής τέχνης εικόνας του, με την μεγάλην εικόνα της Γεννήσεως, όπου «Παρθένος καθέζεται τα Χερουβείμ μιμουμένη», όπου θεοπεσιώς μαρμαίρουσιν αι μορφαί του θείου Βρέφους και της αμώμου Λεχούς, όπου ζωντανά παρίστανται αι όψεις των αγγέλων, των μάγων και των ποιμένων, όπου νομίζει τις ότι στίλβει ο χρυσός, ευωδιάζει ο λίβανος και βαλοσαμώνει η σμύρνα, και όπου, ως εάν η γραφική ελάλει, φαντάζεται τις επί μίαν στιγμήν ότι ακούει το, Δόξα εν υψίστοις Θεώ!

Εν τω μέσω δε κρέματα ο μέγας ορειχάλκινος και πολύκλαδος πολυέλαιος, και ολόγυρα ο κρεμαστός χορός, με τας εικόνας των Προφητών και Αποστόλων, υφ' ον ετελούντο το πάλοι οι σεμνοί γάμοι των χριστιανικών ανδρογύνων. Και ολόγυρα αι μορφαί των Μαρτύρων, Οσίων και Ομολογητών...

...Όταν έφθασαν εις το Κάστρον και εισήλθον εις τον ναόν του Χριστού, τόσον θάλπος εθώπευσε την ψυχήν των, ώστε αν και ήσαν κατάκοποι, αν και ενύσταζόν τινες αυτών, ψθάνθησαν τόσον την χαράν του να ζώσι και του να έχωσι φθάσει αισίως εις το τέρμα της πορείας των, εις τον ναόν του Κυρίου, ώστε τους έφυγε πάσα νύστα και πάσα κόπωση. [...] Και είτα ο ιερεύς έβαλεν ευλογητόν και εψάλη η λιτή της μεγαλοπρεπούς εορτής, μεθ' ο ο κυρ Αλεξανδρής ήρχισε τας αναγνώσεις, και όσοι ήσαν νυσταομένοι απεκοιμήθησαν σιγά εις τα στασιδιά των. (Α! έμελλον άρα του Προφητάνακτος οι θεοπέσοι ύμνοι από ψαλμών να καταντήσωσιν ανάγνωσις νυστακτική, και ως ανάγνωσις να παραλείπωνται όλως ως φορτικόν τι και παρελκον!), βαυκαλιζόμενοι από την έρρινον και μονότονον απαγγελίαν του κυρ Αλεξανδρή. Ο αγαθός γέρων ήτο εκ του αμιμήτου εκείνου τύπου των ψαλτών, ων το γένος εξέλιπε δυστυχώς σήμερα. Εψάλλε κακώς μεν, αλλ' ευλαβώς και μετ' αισθήματος. Κανέν σχεδόν κώλον δεν έλεγεν ορθώς, ούτω μουσικώς ούτε γραμματικώς. Πότε εν και ήμισυ κώλον τα ήνου εις εν, πότε δύο και ήμισυ τα διήρει εις τέσσερα. Αλλά προκριωτέρα η αμάθεια της δοκπισσοφίας...

Αλλ' ότε ο ιερεύς εξελθών έψαλε το «Δεύτε ιδωμεν πιστοί, πού εγεννήθη ο Χριστός», τότε αι μορφαί των Αγίων εφάνθησαν ως να εφαιδρύνθησαν εις τους τοίχους: «Ακολουθήσωμεν λοιπόν ένθα οδεύει ο αστήρ», και ο κυρ Αλεξανδρής ενθουσιών έλαβε την υψηλήν καλάμην και έσεισε τον πολυέλεον με τας λαμπάδας όλας ανημμένας. «Αγγελοι υμνούσιν, ακαταπαύστως εκεί», κ' εσεισθη ο ναός όλος από την βροντώδη φωνήν του παπα-Φραγκούλη μετά πάθους ψάλλοντος: «Δόξα εν υψίστοις λέγοντες, τω σήμερον εν σπηλαίω τεχθέντι», και οι άγγελοι οι ζωγραφιστοί, οι περικυκλούντες τον Παντοκράτορα άνω εις τον θόλον, έτειναν το ους, αναγνωρίσαντες οικειόν αυτοίς τον ύμνον...

▲ «Εν τω μέσω δε κρέματα ο μέγας ορειχάλκινος και πολύκλαδος πολυέλαιος, και ολόγυρα ο κρεμαστός χορός, με τας εικόνας των Προφητών και των Αποστόλων...». Εσωτερικό του ναού της Γέννησης του Χριστού στο παλιό Κάστρο της Σκιάθου (φωτ. Κωστής Λιόντης).

Εφεξεν ο Θεός την χαρμόσυνην ημέραν, και οι αιπόλοι εφιλοτιμήθησαν να σφάξωσι και ψήσωσι δύο τρυφερά ερίφια, ενώ οι δύο υλοτόμοι είχαν φέρει από το βουνόν πολλές δωδεκάδας κοσσύφια αλατισμένα και ο καπετάν Κωσταντής ανεβίβασεν από το γολετί, το οποίον ουδένα κίνδυνον διέτρεχεν, όπως ήτο καθισμένος, αν δεν έπνεε νότος από της ξηράς να το απωθήσιν προς το πέλαγος, ανεβίβασε δύο ασκούς γενναίου οίνου και εν καλάθιον με αυγά και κασκαβάλι της Αίνου, και ημίσειαν δωδεκάδα όρνιθας και μικρόν βυτίον με σκομβρία. Και έφαγον πάντες και πυφράνθησαν, εορτάσαντες τα Χριστούγεννα μετά σπανίας μεγαλοπρεπείας επί του ερήμου εκείνου βράχου. Την νύκτα εκοιμήθησαν εν μέσω αφθόνων πυρών, με αρκετά δε σκεπάσματα και καπότες, όσα και οι εκ της πολίχνης πανηγυρισταί είχαν φέρει μεθ' εαυτών, και οι αιγοβοσκοί είχαν εις το Κάστρον, και ο εκ Λήμνου φιλότιμος καραβοκύρης εκόμισεν από το πλοίον του...

Αυτά με τον Παπαδιαμάντη, που τον αναγνωρίζουν όλοι οι νεότεροι διηγηματογράφοι ως γενάρχη τους, μαζί με τον Βιζυηνό, βέβαια. Δώσαμε πιο πάνω μερικά από τα πιο χαρακτηριστικά του διηγήματα και κυρίως αυτά που σε πολλούς από τους αναγνώστες θα ξυπνήσουν στη μνήμη τους τα γυμνασιακά τους χρόνια: «ήχοι από την πρώτη ποίηση της ζωής μας», που λέει ο ποιητής. Αναφέρουμε τώρα τους τίτλους και μόνο των υπόλοιπων χριστουγεννιάτικων διηγημάτων του, για όσους θα ήθελαν να συμπληρώσουν μόνοι τους αυτή την εξαίσια συμφωνία, με τους βυζαντινούς δευτερευόντες ήχους: «Η Υπέρτρα», «Ο πολιτισμός εις το χωρίον», «Ο Αμερικάνος», «Η Γλυκοφιλούσα», «Χριστούγεννα του τεμπέλη», «Φιλόστοργοι», «Τ'μπούφ' του π'λί», «Ο χαραμάδος».

[* Όλα τα αποσπάσματα από τον Παπαδιαμάντη είναι παρμένα από τα Απαντά του των εκδόσεων Δόμος, επιμ. Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου.]

Χριστούγεννα στα πέλαγα

«Χριστούγεννα στις Τρεις Μπούκες»

Ο ΔΙΗΓΗΜΑ είναι ένα λογοτεχνικό είδος που οι πεζογράφοι μας το καλλιεργούν με ιδιαίτερη επιμονή και ζήλο ως τις μέρες μας, στο πείσμα του εμπορικού συρμού –που επενδύει τις μετοχές του στα πολυσέλιδα αναγνώσματα,

τα ούτως ειπείν «μυθιστορήματα»– και της «πολιτιστικής πολιτικής» και των οργάνων αυτής, που τα ενθαρρύνει. Καιρός λοιπόν να παρακολουθήσουμε το θέμα μας, τα Χριστούγεννα δηλαδή, και στους άλλους συγγραφείς, τους σύγχρονους του Παπαδιαμάντη και τους μεταγενέστερους, ως σήμερα.

Ο Αλέξανδρος Μωραϊτίδης (1850-1929) –ο «άλλος Αλέξανδρος», όπως τον αποκαλούσαν, Σκιαθίτης κι αυτός και εξοικειωμένος με τη ζωή των θαλασσινών, εξάδελφος του Παπαδιαμάντη, επίσης θεοσεβής, που καλογέρεψε μάλιστα με το όνομα Ανδρό-

νικος, διηγηματογράφος κι αυτός– στο διήγημά του «Χριστούγεννα στις Τρεις Μπούκες» (1900) μας καλεί να περάσουμε την παραμονή των Χριστουγέννων με τους συμπατριώτες του ναυτικούς, που η θαλασσοταραχή τους έχει αποκλείσει σ' έναν όρμο της Σκύρου:

Το τρικάρταρον μάρκο του καπετάν-Φώκα, η Σκιάθος, ένα ωραίον σκάφος του αλψιμονήτου αρχιναυπηγού της νήσου, του ξακουσμένου εις όλας τας ναυτικές της Ελλάδος πόλεις μάστρο-Γεωργού, μόλις εσώθη την εσπέραν εκείνην, καταφυγόν ξυλάρμενον –με τα κάτω μόνον φλέσια, και τον μέσα φλόκον– εις τις Τρεις Μπούκες, τον σωτήριον της Σκύρου λιμένα. Από της Σικελίας αναβαίνων εις τον Δούναβιν, με φορτίον αποικιακών, ο καπετάν-Φώκας, επτά μηνών γαμβρός, επόθει, και έταξε, να εορτάση τα Χριστούγεννα εν τη νήσω του, μετά της νεαρής συζύγου του. Αλλά φθονρός της ευτυχίας του ο άγριος μαιῆτρος, μετά λαίλαπος και χιονοστροβίλων εξαφθείς, τον πνάγκασε να

▲ Αλέξανδρος Μωραϊτίδης (1851-1929). Σχέδιο του Βασίλη Ζήση για τις εκδόσεις Πεχλιβανίδη.

◀ «...το είχε πάρει απόφαση πλέον ότι... θα εόρτιαζε τα Χριστούγεννα συντροφιά με την θάλασσαν». Χαρακτικό του Ε. Σπυρίδωνος από την εικονογράφηση της συλλογής διηγημάτων «Λόγια της πλώρης». Εστία, Αθήνα χ. χ.

κλεισθή μέσα εις τις Τρεις Μπούκες, όπου βράδυ-βράδυ αγκυροβόλησεν η Σκιάθος σαν ένας αετός με μαδημένα τα πτερά του [...] Και αφού πλέον ενύκτωσε και αππλίσθη να εξέλθη από τις Τρεις Μπούκες, ήρχισε το κονιάκ, κάτω πάντοτε κλεισμένος, ολομόναχος, εξερεθίζων έτι μάλλον τον θυμόν του, με το δριμύ ποτόν. Εκεί δε όπου ήτο, ούτε ήκουε τα Χριστουγεννιάτικα άσματα των ναυτών, οίτινες συστειλάντες τα ιστία και περιμαζεύσαντες τα καλώδια, και τα άλλα τα καταρρακωθέντα πανία, και ασφαλίσαντες με δύο αγκύρας το σκάφος, κατήλθον εις την πρωραϊαν αίθουσάν των, εν χαρά άγοντες την νύκτα των Χριστουγέννων, αλλά με τα ιμάτια της εργασίας των πάντοτε, προσμένοντες νέαν διαταγήν ίσως του ωργισμένου πλοιάρχου των.

— Ε, βρε παιδιά, τι να γένη! είπεν ο ναύκληρος ο Γιάννης ο Μπύρρος... –Χριστός γεννάται βρε παιδιά! Συντροφιά με την θάλασσαν!...

Ενώ λοιπόν οι ναυτικοί του Σκιάθος πίνουν από μια μπουκάλα ζαμάικα που τους έστειλε ο πλοίαρχος όταν του πέρασε ο θυμός –«να πάνε κάτω τα φαρμάκια»– και σιγοτραγουδάνε νησιώτικα τραγούδια και ο Μέλτος ο Μεσακός τους συνοδεύει με το επτάχορδο τσιβούρι του, καταπλέει να φυλαχτεί στον ίδιο όρμο ο συμπατριώτης τους ο Καπετάν-Φαφάνας:

...Ο καπετάν-Φαφάνας, ανήρ συνομήλικος με τον Μέλτον τον Μισακόν, όταν ήτο μικρός, μαθητής του Σχολαρχείου, είχε γλυκυτάτην φωνήν, και ήτο ο καλύτερος κανονάρχης του χωρίου, καθαρά αναγινώσκων το ψαλτήριον, μελωδικώς κανοναρχών, και μελωδικώς απαγγέλλων τον Απόστολον. Μόνον μικρόν ελάττωμα

◀ «Το μάρκο του καπετάν Φωκά... μόλις εσώθη την εσπέραν εκείνη, καταφυγόν ξελάρμενον... εις τις Τρεις Μπούκες, τον σωτήριον της Σκύρον λιμένα...». Ελαιογραφία του Ιωάννη Πούλακα.

Με τους θαλασσοδαρμένους του Αλέξανδρου Μωραϊτίδη και του Ανδρέα Καρκαβίτσα

είχε φυσικόν. Ετραύλιζεν ολίγον εις την γλώσσαν δι' ό και απεδόθη εις αυτόν σκωπτικώς το παρωνύμιον Φαφάνας, όπερ και αυτός τελευταίον το ανεγνώρισεν ως επώνυμόν του πλέον.

Παρεσκευάζετο δε να γίνει ιερεύς και θα ήτο σήμερον ο καλύτερος εφημέριος της νήσου, αλλ' ετεκνοποίησεν η σύζυγός του τον τρίτον μήνα μετά τον γάμον των και ούτως αντί παπάς, έγινε μικροπλοίαρχος, ακτοπλοών με μίαν μικράν βρατσέραν.

Αλλ' ήτο έκτοτε μελαγχολικός πάντοτε, απαραμύθητος διά την ατυχίαν του εκείνην, και ίνα δε αποφεύγητας επιπλήξεις της συζύγου του, ήτις ήτο απαρηγόρητος διότι έχασε την καλήν τύχην να την λέγουν παπαδιάν, όπερ πολύ επόθει, συνήθως εταξίδευεν, σπανίως καταπλέων εις το χωρίον του. Ιδίως δ' απεδήμει κατά τας ημέρας των μεγάλων εορτών, μη αντέχων να βλέπη χρυσοφορεμένους τους ιερείς του χωρίου του και να ακούη της λυπημένης συζύγου του τους ελέγχους και επιπλήξεις.

Ούτω και τώρα ο καπετάν-Φαφάνας εταξίδευε, φορτώσας λεμόνια εξ Ανδρου διά Θεσσαλονίκην. Και καταλιφθείς υπό της τελευταίας καταϊγίδος κατέφυγε και αυτός με την βρατσέραν του εις τις Τρεις Μπούκες...

Ο καπετάν-Φαφάνας, λοιπόν, ήρθε και προστέθηκε στη συντροφιά των ναυτικών του Σκίαθος, που πίνανε, και άρχισαν τις αναμνήσεις από τα παιδικά τους χρόνια στο νησί τους: «Και ήκουες εκεί κάτω: Να ιδής μια χρονιά τα Χριστούγεννα, και να ιδής άλλη χρονιά, και να ιδής την παραμονήν...». Ατέλειωτες διηγήσεις φαιδρές ή κωμικοτραγικές, διαποτι-

σμένες όλες από τη νοσταλγία τους.

Στο τέλος ο καπετάν-Φαφάνας, «ο πολυπαθής», έψαλε «...με γλυκύτητα έκτακτον, το περιπαθές του Δαμασκηνού άσμα, κελάηδημα μάλλον προς την Θεοτόκον, όπου εκελάηδησεν η γλυκύφθογγος εκείνη απδών, όχι με το στόμα αλλά με την καρδιαν. [...]

Η φωνή του ψάλτου μελιχρώς ηκούετο μέσα εις εκείνην την φοβεράν αρμονίαν της χειμερινής λαίλαπος, ήτις συρίζουσα, κλαγγάζουσα, χρεμετίζουσα επάνω, διά μέσου των πολυπλόκων εξαρτισμών του μάρκου, εισέδυε κάτω εις το πρωραίον, διά του ανοικτού φεγγίτου, λειαινομένη, μαλακή, εκπνέουσα εις τους γλυκυμόλπους εκείνους του ψάλτου φθόγγους, ως να εσέβοντο και τα στοιχεία τα άγρια τον σεπτόν της Θεομήτορος ύμνον, και έκυπτον ήμερα, γονατίζοντα ενώπιόν της:

— Καλή πατρίδα, παιδιά, τα Φώτα!

Εκραύγασε τότε έξαλλος από τον ενθουσιασμόν του ο Γιάννης ο Μπύρρος κάμνων τον σταυρόν του, ον εμιμήθησαν και οι λοιποί κ' εκάλεσεν όλους να παρακαθήσωσιν εις το εωθινόν των Χριστουγέννων πρόγευμα, λαβών αυτός την πρωτοκαθεδρίαν με έκτακτον λάμψιν χαράς εις το πολión του πρόσωπον, αφού προηγουμένως απέστειλε δύο μερίδας εις τους δύο αταδέλους ιδιοκτίτας του σκάφους.

Η λαίλαψ η χιονίζουσα, τόσον είχε σφοδρυνθή, ώστε ουδείς φόβος υπήρχε να ταραξη πλέον την φαιδράν των ναυτών τράπεζαν νέα πάλιν έξαψις του πλοιάρχου των, όστις το είχε πάρει απόφασιν πλέον, ότι στις Τρεις Μπούκες θα εώρταζε τα Χριστούγεννα συντροφιά με την θάλασσαν.

«Θείον όραμα»

ΤΟ ΊΔΙΟ μοτίβο περίπου, αλλά με τον δικό του τρόπο βέβαια, χωρίς τις περίπλοκες παρεκβάσεις του Μωραϊτίδη, είναι γραμμένο το διήγημα του Αντρέα Καρκαβίτσα «Θείον όραμα».

Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας (1863-1922) είναι ο πεζογράφος που αφιέρωσε μια ολόκληρη συλλογή διηγημάτων στη δύσκολη ζωή, στους καμπούς και τις λαχτάρες, αλλά και τη μυθολογία των ναυτικών μας. Τους γνώρισε όταν εργάστηκε για μερικά χρόνια ως υγειονομικός γιατρός σε ναυτιλιακή εταιρεία, προτού να μονιμοποιηθεί στον στρατό.

Η συλλογή διηγημάτων του *Λόγια της πλώρης* (1900) κάποτε διαβάστηκε και αγαπήθηκε πολύ, αλλά και κατακρίθηκε για το στυλιζαρισμένο ύφος που έφερε στη λογοτεχνία μας. Χαρακτηριστικές είναι οι αντιτιθέμενες κρίσεις που παραθέτει ο Παλαμάς σ' ένα κριτικό του κείμενο: «Τίποτε του σαλονιού και τίποτε του κόσμου, καθώς τον εννοεί μια γυναίκα που διαβάζει... Δυστυχισμένο κράζουν τον συγγραφέα που δεν είναι στις γυναίκες ποθητός (!)... Όλοι του οι ήρωες, άντρες και γυναίκες, ναύτες και ναυτόπουλα... διηγούνται και μιλούν σα λογοτεχνίτες πρώτπς...». Και από το άλλο μέρος: «Κι αν είναι ο ψυχολόγος αδύνατος, είναι λαμπροδύναμος ο ζωγράφος... Αυτός που έγραψε τα *Λόγια της πλώρης* είναι ένας ποιητής θαλασσογράφος, που μας έφερε κάτι νέο και πρωτόφαντο και στο είδος τούτο...».

Με άλλα λόγια, χωρίς τα *Λόγια της πλώρης* θα έμεινε στη μουντή ζώνη ένα μεγάλο μέρος από τη ζωή του ναυτικού λαού μας και η λογοτεχνία μας θα ήταν λειψή.

Στο διήγημα, λοιπόν, «Θείον όραμα» της συλλογής αυτής ένα τσούρμιο ναυτικοί ταξιδεύουν μεσοχειμώνα με το καράβι τους στα παράλια της Μαύρης Θάλασσας κι έχουν αποκλειστεί από την κακοκαιρία σ' έναν «κόρφο». Είναι παραμονή Χριστουγέννων κι έχουν μαζευτεί γύρω στη θερμάστρα.

«Δε λέτε, ρε παιδιά, τίποτα να ζεσταθούμε;» ρωτάει ένας ναυτικός. Προφανώς δεν είναι μόνο το κορμί τους που κρυώνει, αλλά και η καρδιά τους:

[...]

— Τι να ειπούμε; ρώτησε μελαγχολικά ο Κώστας ο Αξιώτης. Νυχτιά σαν την αποψινή δε θέλει παραμύθια! Εδώ στον άγριο κόρφο που είμαστε κλεισμένοι, τριγυρισμένοι από το μούγκρισμα της Μαύρης Θάλασσας, σαβανωμένοι από τον πουπουλένιο θυμό τ' ουρανού, ας πούμε κάτι θεικό και παρήγορο. Στα παλιά τα χρόνια οι γέροντές μας δεν είχαν την καταδίκη που έχουμε εμείς τώρα. Περνούσαν τις άγιες μέρες κάτω από τη στέγη τους, κοντά στη φωτιά, ανάμεσα στη φαμίλια τους. Όπως ο αμπελοφυτευτής τ' αμπέλι του, τρυγούσανε και κείνοι το καλοκαίρι τη θάλασσα και χείρονταν το χειμώνα τα καλά της άφοβα. Ηξεραν τη γιορτή και την καματερή τους. Είχαν καιρό για τη χαρά και για τη θλίψη τους. Εμείς τίποτ' απ' αυτά! Χειμώνα — καλοκαίρι τ' οργώνουμε το κύμα. [...] Αχ το σπίτι μου! Αρχισα το παράπονο και κοντεύω να δακρυσώ σαν άπραγο παιδί. Μα δε φταίω γω. Φταίει αυτή η νύχτα. [...] Μ' έφερε στα παιδιάτικα χρόνια μου, πριν αφήσω τη στεριά και ταξιδέψω στη θάλασσα...

Συνεχίζει να διηγείται ο ναυτικός πως ένα βράδυ που ήταν όλοι μαζεμένοι στο παραγώνι του σπιτιού τους, ο πατέρας του, παλιός ναυτικός κι εκείνος, ρώτησε τον μικρότερο αδερφό του:

[...]

— Δε μου λες, είπε στον αδερφό μου το μικρότερο, τι όραμα είδε η Παναγία τη νύχτα που γέννησε τον Κύριο μών Ιησού Χριστό;

Κόκκαλο εκείνος. Ρωτάει εμένα, το ίδιο.

— Α, δεν το ξέρει! πρόσθεσε με ήρεμη φωνή. Μα δεν φταίτε σεις; φταίω γω που δεν σας το έμαθ' ακόμη. Εγινε πέρα στην Ανατολή, στον τόπο τον παράδοξο. Ποιο χρόνο δε σας λέω. Φτάνει να μετρήσετε το φτεινό και το βρίσκετε αμέσως. Εκείνη τη νύχτα μια γυναίκα, συντροφιασμένη από τον τέχτονα τον άντρα της, στάθηκε μισοστρατίς σε μια σπλιιά και γέννησε ένα παιδί. Φτωχά ήταν τα ρούχα της, η όψη της πι-

▲ Ανδρέας Καρκαβίτσας (1863-1922). Χαρακτικό του Ε. Σπυρίδωνος, από την εικονογράφηση της συλλογής διηγημάτων «Λόγια της πλώρης». Εοτία, Αθήνα χ.χ.

κραμένη· μα είχε κατιτί τόσο λαμπρό στη ματιά, που έλεγε θ' αναστήση και την πέτρα. Κάτω από γαλάζιο φόρεμα και το κόκκινο στηθοπάνι, το κορμί φάνταζε λυγρό, άξιο για να θρονιάση μια πάναγνη ψυχή. Και κάτω από τον άσπρο της κεφαλοδέτη τα μυγδαλωτά μάτια, τα φρύδια τα σμιχτά, το λεφαντένιο μέτωπο, λαμπρότερο κι από τα χρυσά στολίδια του, φάνερωναν την αισθαντική πηγή που θα σαρκώση την αγάπη και την Καλωσύνη.

Γέννησε το παιδί, το βύζαξε, το τύλιξε στο σάλι της και τ' απίθωσε στη φάτνη πάνω στ' άχυρα να κοιμηθή. Σε λίγο ο ανασασμός έβγαине από το σπηθάκι του ήσυχος, σαν ανασασμός βαλσαμόδεντρου. Γύρω το σκοτάδι απλωνόταν πίσσα. Κάτω στο κόμμα πλαγιασμένα τα ζωντανά, βόδια και πρόβατα και άλογα μαζί, ένιωθαν κάποια φρίκη να χαμοπετά πάνω τους, σύγκρου να τα περιγλείφει και έμεναν άγρυπνα. Μα ούτε βέλασμα, ούτε χλιμίντρισμα, ούτε βούγεμα ηχολογοούσε. Η φάκνα έτριζε κάποτε· αλλά και κείνη έμενε ξερομασσημένη στο στόμα τους. Απάνω η σπλιιά με τον ουρανό της νεροστάλαχτο, με τα πλευρά της αυλακωμένα από τις νεροσυρμές, πράσινα από τα πολυτρίχια, σκισμένα από τα νύχια του όρνιου, τρύπια από του σφαλαγγιού το κεντρί, κλεισμένα με τον πλοκό της αράχνης, ξεθεμλιωμένα από τον ποντικό, ψήλωνε βουβή κι ατάραχη. Και κάτω από τη χαμηλή εμπατή, το φως αστροστόλιστης νύχτας χυνόταν στις πλαγιές και τα λακκώματα. Οι κουρμάδες εκεί ψήλωναν λαμπάδες, με τα καμαρωτά κλωνιά καρποφορτωμένα. Εκεί τ' αμπέλια έδειχναν κλαδιά έτοιμα ν' ανοίξουν μάτια κλωροπράσινα στο πρώτο φύσημα της άνοιξης. Εκεί ασπραγγυρανθισμένες οι ελιές λαγάριζαν από τώρα το χυμό που θα καή θυσία στο νεογέννητο. Εκεί και τα σπίτια της Βηθλεέμ μικρά, τετράγωνα, με το δώμα πάνω και την πόρτα στο πλάγι, έλαμπαν στον ασβέστη, λες και στολίσθηκαν να καλωσορίσουν Εκείνον που θα τους χαρίση τη δόξα. Βαθιά ο Ιορδάνης στέναζε μέσα στη χαλκοστρωμένη κοίτη του και πρόσμενε με τρόπο το θεικό κορμί που θ' άγιαζε τα νερά του. Δεξιά στη κούνη σαν κατάρατο πνεύμα βρουχιόταν η Νεκρή Θάλασσα, λες κι είχε ακόμη μέσα της τα Σόδομα και τα Γόμορρα. Αριστερά, απάνω από τους ζυγούς, εκεί που δεν έφτανε το ανθρώπινο μάτι, ήταν όμως ασήκωτος ο λογισμός του Θεού, στη χαρά και στην ακολασία παραδομένα ούρλιαζαν τα Γεροσόλυμα, το άσμα των Προφητών και η λατρεία λαού μεγάλου.

Ο Ιωσήφ, μόλις είδε κοιμισμένο το παιδί, κατέβηκε

◀ Η εικονογράφηση από τον Σπύρο Βασιλείου της πρώτης σελίδας τον διηγήματος «Θείον όραμα» στη συλλογή διηγημάτων «Λόγια της πλώρης». Εοτία, Αθήνα χ.χ.

στο χωριό να φροντίσει για τη λεχώνα. Και κείνη ολομόναχη, αδυνατισμένη, με τη μητρική λαχτάρα στα στήθη, σταύρωσε τα χέρια, ακούμπησε το κορμί σε ένα στύλο κι έκλεισε τα ματόφυλλα. Μα στάθηκε αδύνατο να κοιμηθεί. Η τύχη του θεόσταλτου ήρθε να της τυραννήσει την ψυχή. Τι θ' απογένη στον κόσμο την αντάρα ο τρυφερός της Κρίνος, Εκείνος που της δόθηκε με το χέρι ασπροντυμένου Χερουβείμ; Ποια θα είναι η ζωή και ποιο το τέλος του; Θα περάσει δρόμο πορφυρόστρωτο ή θα βάψει με το αίμα του τ' αγκάθια και τις στουρνάροπετρες; Ο κόσμος παραλυμένος δεν προσέχει πια στα λόγια των Προφητών. Ο Ισραήλ στενάζει κάτω από το ψέμα των Φαρισαίων και των Ρωμαίων το ζυγό. Δεν καθαρίζει ο Δαβίδ ούτε η Δεβόρρα δικάζει το λαό κάτω από τους κουρμάδες. Του Ααρών τα τέκνα ληστεύουν· απιστίας σύγγεφο κάθεται στην Ιερή Κιβωτό και στου Μεγάλου Ναού τα άδυτα. Πίνει το αίμα των Μακκαβαίων η γη, χωρίς ν' αποδώσει ελευθερία και δικαιοσύνη. Ο Γαυλωνίτης Ιούδας χάθηκε χωρίς ν' ανορθώσει το Νόμο. Η Γη της Επαγγελίας, χωρισμένη σε βασιλεία και τοπαρχίες, φθείρεται από τον εφύλιτο σπαραγμό, σα να τη βαραίνει ακόμη η απείθεια των προγόνων στην έρημο του Σιν. Κόλαση έγινε ο ποτέ Παράδεισος! Εγωιστής και εκδικητικός και άδοξος ο περιούσιος λαός του Κυρίου! Πώς θα ζήσει σε τέτοιον κόσμο το παιδί της;

Και τότε παρουσιάζονται μπροστά στα μάτια της Παναγίας όλα όσα πρόκειται να συμβούν. Είδε το γιο της «τριαντάχρονο λεβεντινό» να κηρύσσει τον Λόγο του Θεού, την αγάπη, να κάνει τους άπιστους να πιστεύουν, τους ταπεινούς να σηκώνονται, να φωτίζει τους τυφλούς, να οδηγεί τους κωλούς. Είδε τα πλήθη να τον δοξολογούν, αλλά και τον μαθητή να τον αρνιέται. Να τον ντύνουν με πορφύρα και να τον οδηγούν στο μαρτύριο του σταυρού:

...Μα όταν είδε ένα στρατιώτη αγριοπρόσωπο, έτοιμο να λογχίσει τα πλευρά του

— Μπ... εφώναξε με όλη της τη δύναμη.

Και με το μπ! ξύπνησε. Δεν είδε ολόγουρά της τίποτα από το φριχτό όραμα. Το βρέφος κοιμότανε ακόμη πλάγι της, μέσα στη φάτνη, απάνω στο άχυρο. Μα δε βασίλευε η σιγή και το σκοτάδι, όπως πριν. Αγγελική αρμονία κατέβαινε από ψηλά και λαμπρομέτωπο αστέρι έκανε θάλασσα το φως του στη σπηλιά.

Και μπρος στα πόδια της, οι Μάγοι γονατιστοί με τα δώρα τους, τη σμύρνα και τον μόσχο και το λιβάνι, ωνόμαζαν το γιο της βασιλέα και Θεό.

Εκείνη την ώρα φάνηκε στην εμπάτη κλωμός ο Ιωσήφ.

— Να φύγουμε· λέει τρέμοντας στη γυναίκα του. Ο Ηρώδης θέλει το παιδί και οι άνθρωποι του ψάχνουν στη χώρα. Γλίγορα να φύγουμε!

Εκείνη άρπαξε αμέσως το βρέφος, το έσφιξε στους κόρφους της και πήραν δρόμο για την Αίγυπτο. Η νύχτα τους έκρυψε. Μα τα αίματα των άλλων παιδιών και ο θρήνος των μαννάδων ανέβαινε από τα σπίτια της Γαλιλαίας, πρωτόλουβη θυσία στον αναμορφωτή του κόσμου.

— Πόσα αίματα θα χυθούν ακόμη! ψιθύρισε προφήτης η γυναίκα. Πόσα αίματα!...

Τέλειωσε ο Αξιώτης το διήγημά του και οι σύντροφοι έμειναν ακόμη ακίνητοι σαν ονειροπλανεμένοι. Μερικοί σταυροπήθηκαν· άλλοι στέναξαν βαθιά σαν να ξύπνησε κάτι παρήγορο μέσα τους. Μα ο Κώστας ο θερμαστής, ίδιος στ' αστέιος και στα σοβαρά, ρώτησε πονηρά το σύντροφό του:

— Δεν μου λες, βλάμη· είδε η Παναγιά στ' όνειρό της και τον πατριώτη σου το Βαραββά;

Εκείνος χολοταράχτηκε· φοβερή βλαστήμια ανέβηκε στα χείλη του. Μα την κατάπιε. Δεν ήταν καιρός τώρα να κολαστή κανείς! Χαμογέλασε, έκαμε το σταυρό του και ξαπλώθηκε στο έρημο κρεβάτι του.

— Και του χρόνου, παιδιά, στα σπίτια μας! ευχήθηκε.

— Στα σπίτια μας, μα θα μας θερίζη η πείνα, είπε ο θερμαστής.

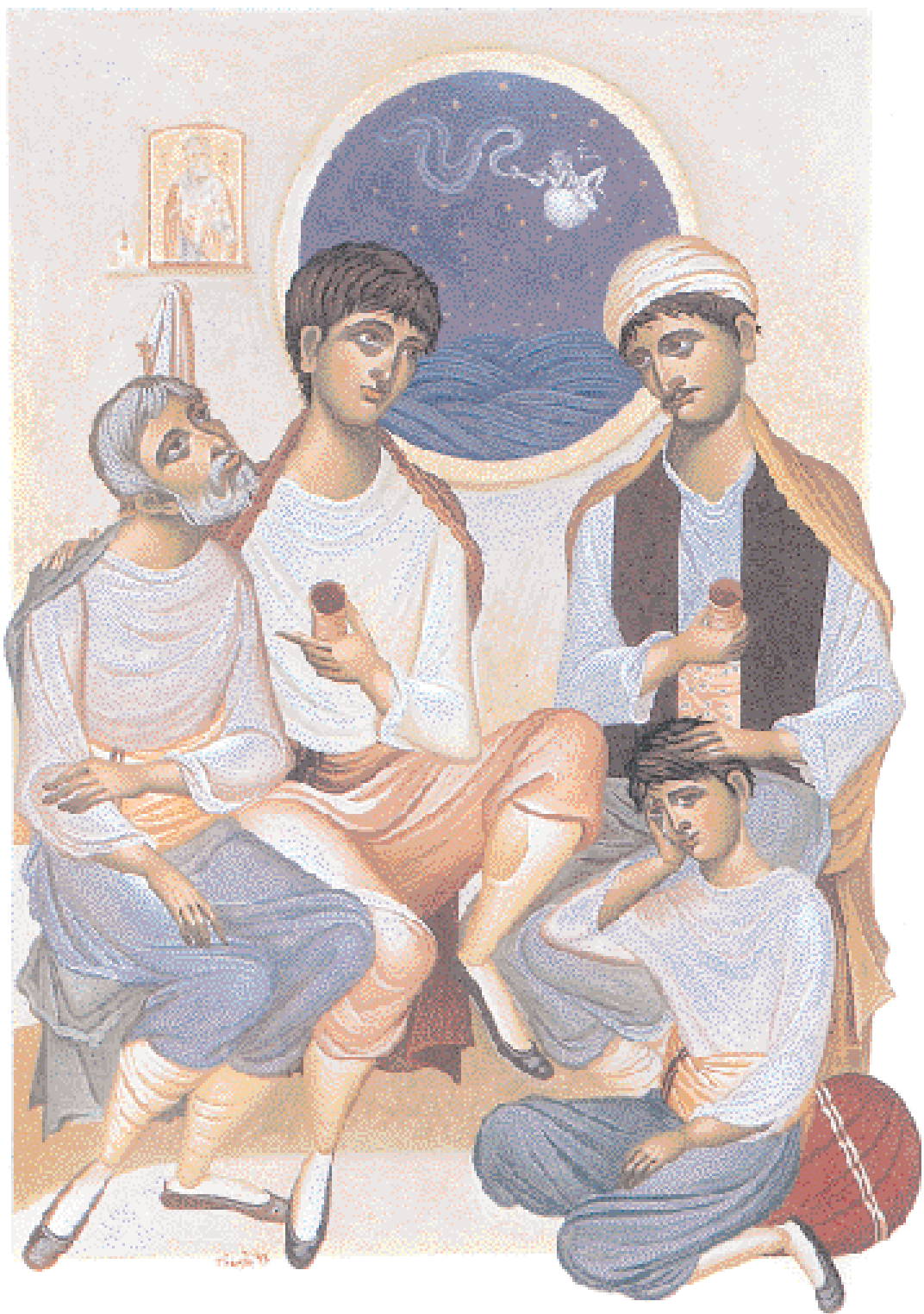
Και γέλασε δυνατά.

Με τη διήγηση αυτή οι ναυτικοί υπερβαίνουν τη

νοσταλγία που τους βάραινε την ψυχή αυτή τη βραδιά και οδηγούνται στο λυτρωτικό μήνυμα της Γέννησης. Ακόμα κι ο Κώστας ο θερμαστής, ο βλάστημος, που ήταν «ίδιος στ' αστεία και στα σοβαρά», ακόμη κι αυτός κατάπιε τη βλαστήμια του. «Χαμογέλασε, έκαμε το σταυρό του και ξαπλώθηκε στο έρημο κρεβάτι του.» Μπ και δεν ήταν κι αυτό ένα μικρό θαύμα; Με το κρύο που έμπαινε ως την ψυχή των ναυτικών ξεκίνησε το διήγημα, με τη φράση «Και γέλασε δυνατά» τελειώνει.

▼ «—Δε μου λες, είπε στον αδελφό μου το μικρότερο, τι όραμα είδε η Παναγία τη νύχτα που γέννησε τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό;». Από την εικονογράφηση του Γιώργου Κόρδη της συλλογής «Διηγήματα των Χριστουγέννων». Αρμός, Αθήνα 1994.

Χριστουγεννιάτικα σήμαντρα

«Χριστουγεννιάτικο όνειρο πιστικού»

ΑΠΟ ΤΑ ΝΗΣΙΑ και τη ζωή των θαλασσινών δύο άλλοι συγγραφείς, Ηπειρώτες και οι δύο, μας μεταφέρουν στην ορεινή Ελλάδα, στην Ηπειρο, που, ως πριν το ξεχνάμε, ως τα 1913 ήταν τουρκοκρατούμενη, όπως άλλωστε και όλη η βορείως του Πηνειού χώρα μας. Ο ένας είναι ο Χρήστος Χριστοβασιλίνης (1861-1937), από τους διηγηματογράφους της Νέας Αθηναϊκής Σχολής και «τελευταίος, λέει, εκπρόσωπος της ηθογραφίας». Δεν θα υποστηρίζαμε πως ήταν και από τους καλύτερους, με την αρκετά εξιδανικευμένη «βουκολική ζωή» και τους «καλοκάγαθους χωρικούς». Και με τα βάσανά τους βέβαια.

Σ' ένα του διήγημα με τον τίτλο «Χριστουγεννιάτικο όνειρο πιστικού», από τη συλλογή *Διηγήματα της στάνης* (1898), ο Γιάννος ένας «λεβέντης» πιστικός (δηλ. έμμισθος βοσκός) βλέπει, ανήμερα Χριστούγεννα, να πραγματοποιείται το όνειρό του, να παντρευτεί τη Μάρω, την «πεντάμορφη» κόρη του τσιέλιγκα:

... Μέσα σ' εκείνο το αγριοκαίρι άρχισε να χτυπά η καμπάνα της εκκλησίας του χωριού βαρεία - βαρεία και δυνατά - δυνατά.

Στον ήχο της καμπάνας ανανταριάστηκαν τα σκυλιά, κι ο πιστικός του κοπαδιού ο Γιάννος, που κοιμόταν βαρεία στην ανθρωποκαλύβα, παρυστιάς, κουκουλωμένος με την κάππα του, κι αλλαγμένος από βραδύς, έτοιμος για την εκκλησιά με μια αφάνταστη κι απελπισμένη αγάπη στην καρδιά του για την μοναχοθυγατέρα του τσιέλιγκά του, ξύπνησε από τα βαρυαλυχτήματα των σκυλιών, και με μεγάλο κόπο άνοιξε τα μάτια του. Κύτταζε γύρα γύρα στα σκοτεινά, σαν να μην πίστευε ότι ήταν αυτός. Δεν είχε περάσει ακόμα ούτε μια στιγμή που είταν πρωτομαγιά, μ' όλα τα κατάλαμπρά της κάλλη, δεν είχε περάσει ακόμα ούτε μια στιγμή που ανηφορούσε με δώδεκα χιλιάδες γιδοπρόβατα για το ξεκαλοκαιριό με τους πιστικούς του, με τα σκυλιά του, με τα φορτώματα του νοικοκυριού, του τυροκομείου και του βουτυροκομείου, δεν είχε περάσει ούτε μια στιγμή ακόμα που είχε γείρει, ύστερα απώνα λαμπρό φαγοπότι, στην χρυσοκεντημένη ποδιά της Μάρως της πεντάμορφης, που είχε τες δέκα δούλες και παραδούλες, της Μάρως, που αγαπούσε και λαχταρούσε, της Μάρως της χιλιοπαινεμένης και χιλιοζηλεμένης, της ασύγκριτης Μάρως, της μοναχοκόρης του τσιέλιγκά του που την γύρευαν ονομαστά τσιελιγκόπουλα κι αρχοντόπουλα. Ο,τι έβλεπε, ό,τι είχε, κι ό,τι λίγες στιγμές πριν, τσιέλιγκας πρωτοτσιέλιγκας με δώδεκα χιλιάδες γιδοπρόβατα, κι άντρας της Μάρως της πεντάμορφης δεν ήταν άλλο παρά μια πικρή ειρωνεία της φτώχειας του, ένα... χριστουγεννιάτικο όνειρο, που είχε πλάσει ο πόθος της αγάπης του!...

Σε ένα άλλο διήγημά του, με τον τίτλο «Τα Χριστούγεννα της γριάς», από τη συλλογή *Διηγήματα της ξενιτιάς* (1889), ο ίδιος συγγραφέας αναφέρεται στο θέμα της αποδημίας και βρίσκει αφορμή να περιγράψει μερικά από τα χριστουγεννιάτικα έθιμα και τις αντιλήψεις των χωρικών της Ηπείρου. Και –όπως στον Παπαδιαμάντη– τα Χριστούγεννα φέρνουν κι εδώ στο σπίτι του τον ξενιτεμένο:

[...]

— Ξύπνα, Μαρνανθούλα μ'! Φώναζε η γριά. Ξύπνα και μας καρτεράει ο παπάς στην εκκλησιά, να μας δώσει πασκαλίτσα και να γυρίσουμε γλήγορα να φάμε γκουλιάστρα, γάλα, αβγά, τυρί, κότες και τηγανίτες, που φάσκιανε η Κυρά μας η Παναγιά το Παιδάκι της τον Χριστό, όταν ήταν κι αυτός μικρός. Σήκου, Μαρνανθούλα μ', και μας περιμένει ο παπάς! [...]

Με τα πολλά ξύπνησε η τσιούπρα. Άνοιξε τα μάτια της και κοίταξε κακιωμένα τη βάβω της, δακρύζοντας και λέγοντας:

— Αχ! μωρή βάβω, και συ τι μόκανες! Αχ! τι μόκαμες, παλιοβάβω! Αχ! τι μόκανες!

◀ Ο Μπιστικός, ξυλογραφία του Σπύρου Βασιλείου για το περιοδικό «Νέα Εστία», τευχ. 356, том. 31, 1η Ιαν. 1942.

— Τι σόκανα, ψυχή μ'; Τι σόκανα, καρδούλα μ'! τη ρώτησε με τρυφεράδα η γριά.

— Πώς τι μόκανες; Εγώ έγλεπα στον ύπνο τον πατερούλη μ', κι εκεί που τον αγκάλιασα και τον φιλούσα, με ξύπνησες εσύ! Γιατί να με ξυπνήσεις, καπμένη βάβω; Αχ! η καπμένη, πώς έχασα τον πατέρα μ' μες από την αγκαλιά μ'! Αχ! γιατί να μη τον αγκαλιάσω πολύ σφιχτά, για να μη μου φύγει και να ξυπνήσωμε μαζί! Αχ! τι όμορφος, που ήταν ο πατερούλης μ'! Ψηλός, ασπροκόκκινος, μαυρομάτης, μαυροφρύδης και μαυρομούστακος. Άγγελος γραμμένος, βαβούλα μ'. Τι πατέρα όμορφον έχω η καπμένη και δεν το γνώριζα ως τα τώρα! [...]

Δεν πέρασε όμως πολλή ώρα κι ήρθε ο παπάς, και κάθισε στην κορφή της στιάς, κι αφού τράβησε μια γερή ρακή με το παγούρι, κι έπε και τον καφέ που του είχαν έτοιμο η γριά, και κύκλωσαν όλοι το καταφορτωμένο το τραπέζι από χριστουγεννιάτικα φαγητά, έβαλε το βλογητό: «Χριστέ ο Θεός ευλόγησον την βρώσιν και την πόσιν...», αλλά πριν τελειώσει το βλογητό του, «μπουμ» ακούστηκε μια τουφεκιά στην εξώθυρα. «Μπουμ!» κι άλλη μια. Αντραλεύτηκαν τα σκυλιά. Πετάχτηκαν όλοι ορθοί και σωρό – κουβάρι κατέβηκαν τη σκάλα και βγήκαν στην αυλή.

— Ψυχούλα μ', παιδάκι μ'! φώναζε η γριά με ψυχόπονο. Δόξα σοι ο Θεός, που 'ρθες γερός και καλά!

— Ψυχούλα μ', πατερούλη μ'! φώναζε κι η Μαρνανθούλα. Καλώς όρισες!

Κατέβηκε ο ξενιτεμένος, ο γιος της γριάς κι ο πατέρας της

▲ Χρήστος Χρηστοβασίλης (1861-1937). Σχέδιο των Σταύρου Παλάντσα για το «Λεξικό Συγγραφέων» των Β. Δ. Αναγνωστόπουλου και Κ. Φωτιάκη. Πατάκης, Αθήνα Σεπτέμβριος 2002.

— «Τσιτ! τσιτ!» καταραμένες! φώναξε ο παπάς για να τες διώξει, η γριά, όμως, που σε άλλη περίπτωση θα ήταν ικανή να τες σκοτώσει, δε θύμωσε καθόλου, αλλά είπε:

— Αφς τες, παπά μ'! Ζώα είναι. Εχ'ν κι αυτές δικίο σήμερα και καν'ν πασκαλιά [...].

Πριν σηκωθεί το τραπέζι ακόμα, ο παπάς είπε στη γριά:

— Ε! τώρα, κυρά, ετοιμάσου να πεθάνεις, όπως έλεγες, γιατί απόλαιψες ό,τι ποθούσες!

— Τι λες, δέσποτά μ'; Τι κουβεντιάζεις; Αμ τώρα θέλω να ζήσω και να χαρώ! Η ζωή είναι γλυκή όταν αδερφώνεται με τη χαρά. Ο πόθος συγκρατάει τη ζωή μας κι η λύπη τη σβύει. Τώρα θέλω να ζήσω, να παντρέψω τη Μαριανθούλα μ', να τη νυφωστολίσω με τα χεράκια μ', να ιδώ κι ένα - δύο διγγονα, που λέει ο λόγος, κι ύστερα ας παρουσιαστεί ο άγγελος να του παραδώσω την παρακαταθήκη, που μου έβαλε ο Θεός. Και τι κατάλαβα από τη ζωή, αν δεν ζήσω τώρα;

Στην ορεινή Ελλάδα του Χρήστου Χρηστοβασίλη και του Κώστα Κρυστάλλη

τσιούπρας, από τ' άλογό του, και μάνα και παιδί, πατέρας και τσιούπρα, και βάβω και αγγονιά, έγιναν και οι τρεις ένα δυσκολοχώριστο σύμπλεγμα αγάπης και πόνου, χαράς και ευφροσύνης. [...]

Οι γάτες είχαν στήσει πανηγύρι από τη στιγμή που, πέφτοντας οι ντουφεκιές, πετάχτηκαν οι άνθρωποι όξω. Είχαν φάγει όλο το γάλα και, τη στιγμή που έμπαιναν οι νοικοκυραίοι στο δωμάτιο, ξέσκιζαν τη βραστή την κότα, που ήταν στον ταβά τη μανέστρα που ήταν στη σουπέρα, και το τεψί με τες τηγανίτες. Σπολλάτη!

▼ Ποιμενικό του φωτογράφου Κώστα Μπαλάφα.

«Προπέρινα Χριστούγεννα»

▲ **Κώστας Κρνοτάλης (1868-1894).**
Σχέδιο του Σιαύρον Παλάντσα.

ΥΓΧΡΟΝΟΣ του Χρήστου Χριστοβασιλή, πιο πολύ γνωστός όμως ως ποιητής, ο ολιγόημερος Κώστας Κρυστάλλης (1868-1894), Ηπειρώτης κι αυτός, μας άφησε λίγα, αλλά πολλά υποσχόμενα, πεζογραφήματα.

Στο αφήγημα που ακολουθεί έχει τον τίτλο «Προπέρινα Χριστούγεννα». Είναι γραμμένο στα 1892 κι αφηγείται ένα περιστατικό από τα τουρκοκρατούμενα Γιάννενα, όταν «ξανάνοιξαν», ανήμερα των Χριστουγέννων, οι εκκλησιές, που η λειτουργία τους είχε απαγορευθεί για ένα διάστημα, το 1890:

... Επεινάσαμεν κι αλειτούργητοι οι μαύροι εστρώσαμεν το γιόμα να φάμε. Αλλους καιρούς επασχάζαμαν κι εμείς νύχτα, σαν εγυρνούσαμεν από την εκκλησιά το πρωί. Φέτο, όπου δεν είδαμαν εκκλησιά ούτε για φαΐ μας πήγαινε ο νους, ακαρτερώντας τη νύχτ' απ' ώρα σ' ώρα, τον σήμαντρο και τον κράχτη. Κι από την αγρύπνια αυτή μας εγένονταν αγέουρας το φαΐ μέσα και κάθε καψιά έπεφτε σαν μολύβι βαριά στο στομάχι μας.

Εξαφνα, μέσ' στο φαΐ απάνου, έν' απέραντο και δυνατό σημαντικό ανατάραξεν όλην την πόλη μας.

— Κάτι κακό θάρχεψε, λέει ο πατέρας και κοντοστέκεται με τη καψιά στο στόμα του.

— Χριστός και Παναγιά! Σταυροκοπιέται η μάνα.

Εμείς τα παιδιά επανιάσαμεν.

Και μονομιάς χλαλοή και τρεχάματα επλημμύρισαν τους δρόμους.

Πετιούμαστε με τον πατέρα στο δρόμο να μάθουμε.

Ολ' έτρεχαν κατά την Μητρόπολη. Τους πρώτους που απαντούμε τους ρωτάμε τι γίνεται.

— Ανοίγουν οι εκκλησιές, μας λέγουν.

— Και πώς ανοίγουν; Με το στανιό;

— Μωρ' τι με το στανιό, που νικήσαμεν! Πήραμαν τα προνόμια.

— Πήραμαν τα προνόμια! Πήραμαν τα προνόμια!

Πήραμαν τα προνόμια!

Τώρα αυτός ο λόγος επέταε στα στόματα όλων κι όλοι ετρέχαμαν κατά τη Μητρόπολη! Εκεί πήραμαν ολάνοιχτες της εκκλησιές τες πόρτες κι αναμμένα τα καντήλια και τα πολύφωτα και τους κηροστάτες. Είχε γιομίσει κόσμον η εκκλησιά και μέσα και στην αυλή ακόμα. Οι εικόνες δεν επρόφταναν να πάρουν ανασπασμούς. Ο ουρανός άρχιζε να ξεκαθαρίζη απάνου. Ξεσυγγέφιασαν και οι όψεις των χριστιανών, όπ' έλαμπαν τώρα χαρούμενες κι αυλακωμένες κάπου κάπου από δάκρυα. Και μέσα από την ψυχή τους ωσάν λιβάνι ανέβαινε στα ουράνια η μυστική δέηση τούτη:

— Θε μου, δόσε πάντα δύναμη της εκκλησιές να βγαίνη από ολούθε νικήτρια, δόσε κι εμάς θάρρος των μαύρων και μεγάλη καρδιά να φτουράμε της σκλαβιάς μας τους κατατρεγμούς και τες καταφρόνησες, ως που να σωθούν καμιά μέρα οι αμαρτίες μας κι ως που να δούμε άστρο ελευθερίας το Χριστουγεννιάτικο τ' άστρο... ❀

◀ «Εξαφνα... έν' απέραντο και δυνατό σημαντικό ανατάραξεν όλη την πόλη μας». Η εκκλησία της Παναγιάς ση γενέειρα του Κώστα Κρνοτάλλη, το Συρράκο της Ηλείας.

Των ταπεινών και καταφρονημένων

«Της φτώχειας τα στερνά»

▲ Γιάννης Βλαχογιάννης (1867-1945). Σχέδιο του Σταύρου Παλάντσια.

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ Βλαχογιάννης (1867-1945) είναι δεκαπέντε χρόνια νεότερος από τον Παπαδιαμάντη. Ανδρώνεται δίπλα του (είναι γνωστή η φωτογραφία του μαζί του στη Δεξαμενή), αλλά βρίσκεται και στην ακμή της δημιουργίας του όταν η κοινωνική κατάσταση μετά τους Βαλκανικούς

πολέμους και κυρίως μετά την έναρξη του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου αλλάζει ριζικά.

Στο διήγημά του «Της φτώχειας τα στερνά», γραμμένο στα 1915, κεντρικό πρόσωπο είναι πάλι μια γριούλα, η Λασκαρού, ένα πρόσωπο που θαρρείς και βγήκε από διήγημα του Παπαδιαμάντη. Αλλά εδώ εξελίσσονται εντελώς διαφορετικά τα πράγματα και η φιλανθρωπία των γειτόνων δεν είναι ικανή να προσφέρει καμιά σωτηρία την ημέρα των Χριστούγεννων, επειδή η ένδεια είχε φτάσει στα έσχατα όρια.

Η γριά Λασκαρίνα, λοιπόν, ζούσε σ' ένα ξερονήσι με μοναδική συντροφιά τη γάτα της τη Μόρφω, που έχει μάθει να πάνει πετρόψαρα στην άκρη του γιαλού και να τα πηγαίνει στη γριά. Μ' αυτά τρέφονται και οι δύο. Το πώς γίνονταν αυτό το πράγμα «...τ' απορούσε η γειτονιά, κ' η χώρα η μισογκρεμισμένη» κι όχι μονάχα εμείς...

... Τα Χριστούγεννα ήταν κοντά· ξεροβόρι φυσούσε άγριο τις τελευταίες μέρες. Η χώρα έβλεπε βορινά και την έπιανε το κύμα άσκημα. Η Μορφούλα έφτασε μίαν αυγή από το γιάλο με χωρίς τίποτα στο στόμα, και νιαούριζε στην πόρτα της κυράς της.

— Κοίταξε!... είπε η Αμέρσα· σήμερα δεν ψάρεψε η Μορφούλα!... Με τέτοιον αγριόκαιρο...

— Τι θα φάνε σήμερα οι δύο τους, οι κακόμοιροι;... Νάχουνε, τάχα τίποτα;... είπε η Κατερινιώ.

— Καρτέρα μια στιγμή!... είπε η Αμέρσα.

Πήγε η Μορφούλα και στάθηκε στη ρίζα του τοίχου, κάτω απ' τις γυναίκες, και νιαούρισε γλυκά. Οι δύο αυτές, αφού της ρίξαν ένα κομματάκι και την καλοπιάσαν, ύστερα της πέταξαν όλο το φελλί. Τις κοίταξε καλά-καλά η Μορφούλα, κοίταξε και το ψωμί, το μύρισε το πήρε με τα δόντια της και πήγε και τ' απόθεσε με προσοχή στο σκαλί απάνου, και νιαούρισε... Οι δύο γυναίκες κρυφοκοιτάζαν άλαλες. Ανοίξε η πόρτα και πρόβαλε η γρια-Λασκαρού.

— Πού είσαι Μορφούλα, ψίνα;.. Μπα, εδώ είσαι καλή μου;.. Σήμερα τίποτα δεν έφερες;.. Πού είναι το κυνήγι σου;.. Ξέρω φυσούσε απόψε... Μα τώρα τι θα φας;..

Εμένα δε με μέλει, κακομοίρα, μα για σένα λέω... Σύρε, φεύγα από κοντά μου, δε θέλω να σε βλέπω παλιόγατα!.. Θα μείνεις νηστική!.. Μα..., τ' είν' αυτό;.. Ψωμί έφερες, ψιψίνα μου;.. Εκαμες καλύτερα! Είχαμε τρεις μέρες ν' αγγίζουμε ψωμί στο στόμα... Ετσι να φέρνεις, ψίνα μου, καμιά φορά λίγο ψωμάκι – όχι μονάχα ψάρια... Και χωρίς αλάτι κιόλα – τα βαρέθηκα!.. Καμιά φορά και λίγο τυράκι!.. Οχι ακόμα – είναι σαρακοστή... Ελα, πάμε μέσα τώρα, Μόρφω μου, καλή νοικοκυρά μου!..

Ούτε και ρώτησε πού τόβρε το ψωμί η Μορφούλα.

Την άλλη μέρα πήγε η Κατερινιώ κι άφησε άλλο ένα κομμάτι ψωμί στην πόρτα της γριάς. Άφησε και λίγο τυρί.

— Μπ!.. της είπε η Αμέρσα· θα μας καταλάβει, κ' ύστερα θα τα πετάξει όλα, άμα νιώσει πως τα βάνουμε [...]

Την παραμονή λησμονήσανε τη Λασκαρού, δοσμένες στις δουλειές και τις ετοιμασίες του σπιτιού τους. Το πρωί όμως τη θυμήθηκε η Αμέρσα. Μπήκε σαν κλέφτρα, πρώτη φορά ύστερ' από χρόνια, στο περιβόλι, και πήγε κι άφησε στην πόρτα της ένα κομμάτι ψωμί, και τόλμησε κ' ένα κοψίδι ψητό κρέας.

Μα ολημέρα, Χριστούγεννα, η Μορφούλα ανήσυχη θρηνούσε απόξω από το σπίτι. Τ' απομεινάρια του φαγιού ήταν εκεί – σημάδι πως τάχε φάει η γάτα. Τότε ανησύχησε η Αμέρσα. Κάλεσε την Κατερινιώ κι άλλες γειτόνισσες, κι αποφασίσαν και χτυπήσανε της Λασκαρούς την πόρτα.

Ομως κανένας δεν αποκρίθηκε...

Χριστούγεννα με τους απόκληρους των Γιάννη Βλαχογιάννη και Δημοσθένη Βουτυρά

► «Τότε ανηούχησε η Αμέρσα. Κάλεσε την Κατερινιώ και άλλες γειτόνισσες, κι αποφάσισαν και χτυπήσανε της Λασκαρούς την πόρτα. Ομως κανείς δεν αποκρίθηκε...». Ακρειακό του Ράλλη Κοψίδη, 1976. Ιδιωική συλλογή.

«Δώρο Χριστουγεννιάτικο»

ΚΕΪΝΟΣ όμως που μας μεταφέρει στην καρδιά των κοινωνικών προβλημάτων της εποχής, στη χαμοζωή των συνοικιών του Πειραιά στα χρόνια του Μεσοπολέμου, με τις επιπτώσεις του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου και της Μικρασιατικής Καταστροφής, με τους ανέργους, τους απόκληρους, την προσφυγιά και τους απόπλους της σκανδιναβικής (Κνουτ Χάμσουν) και της «ρούσικης» (Μάξιμ Γκόρκι) αλπτογραφίας, την επαύριο της προλεταριακής επανάστασης που τόσες ελπίδες ξύπνησε «στις γης τους κολασμένους», είναι ο Δημοσθένης Βουτράς (1872-1958). Κάποτε πολυδιαβασμένος συγγραφέας, σήμερα ψιλό όνομα και, ίσως ακόμα, σεβαστό.

Στο διήγημά του «Δώρο Χριστουγεννιάτικο» (της συλλογής *Είκοσι Διηγήματα*, εκδ. Δημητράκου, x.x.) τρεις άντρες, από κείνους που δεν έχουν στον ήλιο μοίρα, μένουν σ' ένα παλιόσπιτο. Η αφήγηση είναι σε πρώτο πρόσωπο:

... Σε κάθε χτύπημα που του 'δινε ο άνεμος σα να ζητούσε να το γκρεμίσει, το παλιόσπιτο έτρεμε, όπως κι εμείς μαζεμένοι εκεί μέσα.

Είχαμε φράξει, όπως μπορούσαμε, τις διάφορες τρύπες. Στα σπασμένα τζάμια του παραθύρου είχε κολλήσει ο Παδούλης χοντρό χαρτί μπλε, αλλ' απ' τις σχισμάδες της μισοσπασμένης πόρτας ενιώθαμε την παγωμένη πνοή του θηρίου που μούγκριζε έξω να μας έρχεται. Μα ήταν αδύνατο να ζεσταθεί κείνη η κάμαρα!...Κάμαρα!... Ένα είδος σταύλου μακρόστενου, με χώμα κάτω, αντί για σανίδια, ένα χώμα μαύρο, μαύρο και σχεδόν πάντα υγρό. Ένα παράθυρο είχε, και αυτό στην αυλή έβλεπε, στην αυλή τη γεμάτη από σωρούς πετρών τετράγωνων

μαυρισμένων, και από ξύλα παλιά. Προς το δρόμο υπήρχε και άλλο δωμάτιο, λίγο καλύτερο απ' αυτό· αλλ' ο κύριος του σπιτιού έβαζε παλιοσίδερα και διάφορα άλλα παλιοπράγματα.

Κανείς δεν είχε όρεξη για ομιλίες. Μέναμε σιωπηλοί σ' εκείνο το παγωμένο δωμάτιο που σα να 'ταν η φωλιά του βοριά και να του την είχαμε 'μεις πάρει, ακουγόταν αυτός απ' έξω να χτυπά, να φωνάζει, να ουρλιάζει άγριος, σα να ζητούσε να μπει μέσα να μας διώξει.

Ο Παδούλης καθότανε κάτω, πάνω σ' ένα ρούχο, και κοντά στη φωτιά που είχαμε ανάψει από ξύλα του σπιτονοικοκύρη μας, απ' εκείνα που είχε στην αυλή, και κοίταζε τη φλόγα σκεπτικός.

Απάνω- κάτω ήξερα τι σκεπτόταν. Τον είχα ακούσει να λέει πρωτύτερα:

— Χριστούγεννα και να μπ φάμε κέας!

Ήτανε ψευδός. Ποτέ η γλώσσα του δεν κατόρθωσε να συλλάβει το ρ.

Ο Λάμπας, πιο πέρα και πάνω σ' ένα χοντρόξυλο, με τα χέρια σταυρωμένα και καμπουριασμένος. Ήτανε ψάλτης στην πατρίδα μας και άνθρωπος που ποτέ δεν έκανε κακή καρδιά. Αλλ' απ' την ημέρα που οι Τούρκοι κλείσανε την εκκλησιά και μας διώξαν, πάει η καλή καρδιά του Λάμπα. Εγώ τριγύριζα, περπατούσα πάνω-κάτω, τρέμοντας και τουρτουρίζοντας.

Ξαφνικά κάτι άκουσα έξω και κοίταξα απ' τα γυαλιά του παραθύρου, έξω στην αυλή. Νόμισα πως έβλεπα όνειρο!... Κοντά στο βρωμοπήγαδο δυο κιτρινωπές όρνιθες!...

— Παδούλη!...φωναζώ με πνιγμένη φωνή.

— Τι τέχει; ρώτησε αυτός με την ψευδή μιλιά του.

— Ελα δώ, μωρέ! ...Ελα γρήγορα. Δώρο μας στέλνει ο Χριστός, δώρο!... Δύο όρνιθες!... Να!...

— Ελα!...Ο Παδούλης πλησίασε γρήγορα στο παράθυρο,

Δημοσθένης Βουτράς (1872-1958). Πορτρέτο με μολύβι από την κόρη του συγγραφέα, Θεώνη Βουτρά - Στεφανοπούλου, 1951.

► «Ξαφνικά κάτι άκουσα έξω και κοίταξα απ' τα γυαλιά του παραθύρου, όξω στην αυλή...». *Ελαιογραφία του Ράλλη Κοψίδη, 1979. Ιδιωτική συλλογή.*

▲ Μεσοπολεμικός Πειραιάς. Κόσμος που βιοπορίζεται «στο πόδι», λαός που σουλατσάρει ανασασχόλητος, εργατικοί που τραβάνε για τη δουλειά. Ακτή Μιαούλη, γύρω στα 1930 (φωτ.: αρχείο Γ. Χαιζημανωλάκη).

ενώ ο Λάμπας, χωρίς να πολυκινηθεί, με ορθωμένο μόνο το κορμί του μας κοίταζε.

— Τη ίγα!... έκανε ο ψευδός και κινήθηκε τυφλά 'δω και κει. Ζητούσε μια σιδερένια μεγάλη ρίγα.

Να μην τα πολυλογούμε, παρά τις αντιρρήσεις του Λάμπα, που θέλησε να του κλείσει το δρόμο αλλά τελικά τραβήχτηκε, ο Παδούλης, «τρομερός κυνηγός των ορνίθων», βγήκε έξω, έκλεισε την πόρτα πίσω του και σε λίγο ξαναγύρισε με τις δυο κιτρινωπές όρνιθες. Ούτε φωνή δεν είχαν προλάβει να βγάλουν. «Κόφ' τους το λαιμό, γιατί τις σταγκούλησα», είπε ο Παδούλης.

Τις σφάξανε, τις ζεματίσανε, τις μαδήσανε, έπλυναν τα αίματα κι εξαφάνισαν τα πούπουλα και τ' άλλα τεκμήρια, ενώ ο Λάμπας:

— Κλέφτες!... Σωστοί κλέφτες είσαστε!... μίλησε ο Λάμπας, που μας κοίταζε τι κάναμε.

— Δε θα φας; τον ρώτησα.

— Εγώ;...Ποτέ, ποτέ! Να μαγαριστώ με κλεψιμέικα χρονιάρα μέρα!...Ποτέ!...

— Αν δεν ήτανε χρονιάρα μέρα;...

— Δεν ξέρω τι θα 'κανα...Ούτε τότε!... Εφαγα από τ' αυγά;...

Ο ακρείος όμως ήξερε να μαγειρεύει και του ζητήσαμε τη συμβουλή του.

Μας είπε πώς να την κάνουμε, αφού πάλι που πήρε θάρρος μ' αυτό, μας έβρισε.[...]

Η φωτιά ήτανε στις δόξες της. Το παλιοδωμάτιο μοσχοβολούσε.

Καθισμένοι κοντά ακούγαμε το τραγούδι το γλυκό-γλυκό του τσουκαλιού, που έλεγε, έλεγε, νανούριζε, μας υποσχότανε τόσα και τόσα καλά...

Ο Λάμπας καθότανε λίγο τραβηγμένος και στην ομιλία μας, τη γεμάτη ευχαρίστηση και ευθυμία, δεν ανακατευότανε. Ξαφνικά τον ακούσαμε να τραγουδά:

«Εκ της Περσίας έρχονται τρεις μάγοι...»

— Δυο όνιθες!... του είπε ο Παδούλης.

Αυτός, χωρίς να φανεί ότι πρόσεξε, ξακολούθησε:

«Αστρον λαμπρόν...»

Ο βοριάς, που φυσούσε έξω, είχε πέσει λίγο και δεν ακουγότανε να βογκά όπως πριν.

Και η φωτιά ήτανε στις δόξες της με πάνω της σα στέμμα το τσουκάλι, που σα να υμνούσε κι αυτό μαζί με το Λάμπα τη γέννηση του Χριστού έλεγε, έλεγε, έψελε...

Ποιος θα μπορούσε να πει πως ήταν μικρή η ευτυχία που η βραδιά εκείνη χάρισε στους τρεις ταλαιπωρους; ❄

«Παραμονή Χριστού»

▲ Φώτης Κόντογλου (1895-1965). Σχέδιο των Σιαύρων Παλάντσα.

ΑΦΗΝΟΥΜΕ έξω από την περιδιάβαση αυτή διηγήματα τα οποία αναπλάθουν ιστορικά γεγονότα που συνέπεσαν με την ημέρα των Χριστουγέννων (όπως είναι η απόκρουση της τουρκικής επίθεσης εναντίον του Μεσολογγίου το 1822, στην οποία αναφέρεται το διήγημα του Ανδρέα Καρκαβίτσα «Η θυσία») για να έρθουμε σ' έναν πεζογράφο που θεωρείται ως επίγονος της παπαδιαμαντικής παράδοσης. Πρόκειται για τον Φώτη Κόντογλου (1895-1965).

Ο Κόντογλου έζησε τα παιδικά του χρόνια στο μετόχι της Αγίας Παρασκευής, έξω από το Αϊβαλί της Μ. Ασίας. Το πνευματικό περιβάλλον της περιοχής, η ορθοδοξία, η φύση και τα περιπετειώδη αναγνώσματα προσδιόρισαν τα παιδικά του βιώματα και εξέθρεψαν την παιδική του φαντασία.

Θαύμαζε πολύ τον Παπαδιαμάντη και οι «ιστορίες» που συγκέντρωσε στη συλλογή *Το Αϊβαλί, η πατρίδα μου* (1962) θεωρούνται ότι ανήκουν στο κλίμα εκείνου. Είναι νοσταλγικές αφηγήσεις που βασίζονται στις παιδικές του αναμνήσεις από την πατρίδα του. Σ' αυτή τη συλλογή είναι συγκεντρωμένα και τα εορταστικά του διηγήματα που αναφέρονται στο Δωδεκαήμερο. Δύο, από τα πιο αντιπροσωπευτικά, επικεντρώνονται στα Χριστούγεννα.

Στο διήγημα «Χριστούγεννα στη σπηλιά» τα ιστορούμενα τοποθετούνται σε μια σπηλιά βοσκών, κοντά στο Μετόχι της Αγίας Παρασκευής,

στο Αϊβαλί, όπου θα βρουν θαλωρή κάποιοι κυνηγοί που ξέμειναν από την κακοκαιρία και ναυτικοί με ταξιδιώτες που αναγκάστηκαν, για τον ίδιο λόγο, να προσορμιστούν εκεί κοντά. Ο συμβολισμός της σπηλιάς (τόπος και της γέννησης του Χριστού) είναι προφανής. Κυρίαρχη μορφή στο διήγημα είναι ο αρχιτσέλιγκας ο Γιάννης ο Μπαρμπάκος, «ένας άνθρωπος μισοάγριος», που έχει κοινά στοιχεία με τον Στάθη τον Μπόζα της «Γλυκοφιλούσας» του Παπαδιαμάντη, και νοιάζεται εξίσου για το ποιμνιο και τους κατατρεγμένους από την κακοκαιρία ανθρώπους.

Στο διήγημα «Παραμονή Χριστούγεννα» μεταφερόμαστε μέσα στο Αϊβαλί, τις ελληνικές Κυδωνίες. Το πρώτο μέρος δίνει σκηνές από την κίνηση του δρόμου, ανάμεσα σε δυο καφενεία αντικριστά: το φτωχικό του μπαρμπα-Γιαννακού, σκοτεινό, χωρίς θέρμανση και με ελάχιστη πελατεία γερόντων, και το πλούσιο του Ασημένιου, με το ζεστό περιβάλλον και τη ζωρή κίνηση. Ο μπαρμπα-Γιαννακός όμως, καλόκαρδος τύπος, έχει το κουράγιο, και μέσα στη φτώχεια του, να ειρωνεύεται το καφενείο των πλουσίων. Παραθέτουμε αυτό το πρώτο μέρος (το δεύτερο αναφέρεται στα κάλαντα που ψάλλουν τα παιδιά φέρνοντας το μήνυμα σε πλούσιους και φτωχούς):

... *Κρύο τάντανο έκανε, παραμονή Χριστούγεννα. Ο αγέρας σαν νά 'τανε κρύα φωτιά κ' έκαιγε. Μα ο κόσμος ήτανε χαρούμενος, γεμμάτος κέφι.*

Είχε βραδιάσει κι ανάψανε τα φανάρια με το πετρόλαδο. Τα μαγαζιά στο ταρσί φεγγοβολούσανε, γεμάτα

◀ Φώτη Κόντογλου, Βυζαντινό Τοπίο.

ΥΓΕΝΝΑ» στο Αϊβαλί

Με τον Φώτη Κόντογλου στον φτωχοκαφενέ του μπαρμπα-Γιαννακού

◀ «Δότε κ' εμάς τον κόπον μας ό,τ' είναι ορισμός σας, και ο Χριστός μας πάντοτε να είναι βοηθός σας...». Η εικονογράφηση του Γιώργου Κόρδη για το διήγημα του Φ. Κόντογλου «Παραμονή Χριστούγεννα» στη συλλογή «Διηγήματα των Χριστουγέννων». Αρμός, Αθήνα 1994.

απ' όλα τα καλά. Ο κόσμος μπαινόβγαине και ψούνιζε από το 'να το μαγαζί έβγαине, στ' άλλο έμπαινε. Κι όλοι χαιρετιόντανε και κουβεντιάζανε με γέλια, με χαρές.

Οι μεγάλοι καφενέδες ήτανε γεμάτοι καπνό από τον κόσμο που φουμάριζε. Ο καφενές τ' Ασημένιου είχε μεγάλη φασαρία, χαρούμενη φασαρία. Είχε μέσα δύο σόμπες, και τα τζάμια ήτανε θαμπά, απ' όξω έβλεπες σαν ίσκιους τους ανθρώπους. Οι μουστερήδες είχανε βγαλμένες τις γούνες από τη ζέστη, κόσμος καλός, καλοπερασμένοι νοικοκυρέοι.

Κάθε τόσο άνοιγε η πόρτα και μπαίνανε τα παιδιά που λέγανε τα κάλαντα. Αλλα μπαίνανε, άλλα βγαίνανε. Και δεν τα λέγανε μισά και μισοκούτελα, μα τα λέγανε από την αρχή ίσαμε το τέλος, με φωνές ψαλτάδικες, όσι σαν και τώρα, που λένε μοναχά πέντε λόγια μπρούμυτα κι ανάσκελα, και κείνα παράφωνα.

Αντίκρου στον μεγάλο καφενέ τ' Ασημένιου ήτανε κάτι φτωχομάγαζα, τσαρουχάδικα, ψαθάδικα και τέτοια. Ίσια - ίσια αντίκρου στη μεγάλη πόρτα του καφενέ ήτανε ένα μικρό καφενεδάκι, το πιο φτωχικό σ' όλη την πολιτεία, μια ποντικότρυπα.

Ενώ ο μεγάλος ο καφενές φεγγολογούσε και τα τζάμια ήτανε θολά από τη ζέστη, η ποντικότρυπα ήτανε σκοτεινή, γιατί η λάμπα, μια λάμπα τοιμπλιασμένη, μια άναβε, μια έσβηνε, όπως έμπαινε ο χιονιάς από τα σπασμένα τζάμια της πόρτας. Η φιτιλήθρα ήτανε στραβοβιδωμένη και τσαλαπατημένη σαν το μούτρο του καφετζή, του μπαρμπα-Γιαννακού του Χατζή, το φιτίλι στραβοκομμένο, το γυαλί σπασμένο από τό 'να μάγουλο και στην τρύπα είχανε κολλημένο ένα κομμάτι ταραμαδόχαρτο. Βάλε μέ νου σου τι φως έδινε μια τέτοια λάμπα! Κάτω τα σανίδια ήτανε σάπια και τρίζανε. Στον τοίχο ήταν κρεμασμένα δυο-τρία παμπάλαια κάντρα, καπνισμένα σαν αρχαία εικονίσματα: το 'να παρίστανε τον Μέγα Πέτρο μέσα σε μια βάρκα που την έδερνε η φουρτούνα, τ' άλλο τον μάντη Τειρεσία που μιλούσε με τον Αγαμέμνονα, τ' άλλο τον Παναγή τον Κουταλιανό που πάλευε με την τίγρη.

Η πελατεία ήτανε συνέχεια με το καφενείο. Ολοόλοι ήτανε πεντ'έξι γέροι σκεβρωμένοι, σαράβαλα, με κάτι τρύπες γούνες που δεν τις έπανε αγκίστρι. Δυο-τρεις ήταν γιαλικάρηδες, δηλαδή είχανε καμμιά σάπια

βάρκα και βγάζανε θαλασσινά για μεζέδες, που τα λέγανε γιαλικά, γιατί βρίσκονται στο γιαλό, δηλαδή στα ρηκά νερά. Οι άλλοι ήτανε φρουκαλάδες, δηλαδή κάνανε φρουκαλιές. Ήτανε και κανένας νεροκουβαλιτής και κανένας καρβουνιάρης. Να, αυτή ήταν η πελατεία.

Ο βοριάς έμπαινε μέσα με την τρούμπα, και στριφογύριζε τη λάμπα που κρεμότανε από το μαυρισμένο ταβάνι, κι αναβόσβηνε. Από το κρύο τρέμανε οι γέροι και χουχουλίζανε τα χέρια τους, τα βάζανε κι από πάνω από το τσιγάρο, τάχα για να ζεσταθούνε.

Ο φουκαράς ο καφετζής, για να μην παγώσει, έκανε σουλάτσο, πηγαινοερχότανε από το τεζάκι ίσαμε την πόρτα, με την παλιογούνα ριχμένη από πάνω του και, για να δώσει κουράγιο στην πελατεία, εκεί που σουλατσάριζε, τον έπανε το σύγκρου και χτυπούσανε τα κατασάγονά του, κ' έσφιγγε απάνω του την παλιοπατατούκα του κ' έλεγε: «Εεεέ! Μωρέ ζεστό που είναι το καφενεδάκι μας!...»

Υστερα γύριζε κ' έδειχνε τον μεγάλο καφενέ, που καπνίζανε κάργα οι σόμπες, κ' έλεγε: «Αντίκρου, σκυλί

▲ Αϊβαλιώτης καπετάνιος, λεπτομέρεια από
 νωπογραφία του Φώτη Κόντογλου. Συλλογή
 Λέωνος Κόντογλου-Μαρτίνο.

ψοφά από το κρύο..., σκυλί ψοφά!». Ο καϊμένος ο μπαρ-
 μπα-Χατζής!

Απ' όξω περνούσε κόσμος βιαστικός, με γέλια και με
 χαρές. Από δω κι από κει ακουγόντανε τα παιδιά που λέ-
 γανε τα κάλαντα στα μαγαζιά.

Η ώρα περνούσε κι ανάρησε σιγά-σιγά ο κόσμος. Τα
 μαγαζιά σφαλούσαν ένα-ένα. Μοναχά μέσα στα μπαρ-
 μπεριά ξουριζόντανε ακόμα κάτι λίγοι.

Στο τσαρσί λιγότευε η φασαρία, μα στους μαχαλάδες
 γυρίζανε τα παιδιά με τα φανάρια και λέγανε τα κάλαντα
 στα σπίτια. Οι πόρτες ήταν ανοιχτές, οι νοικοκυρέοι, οι
 νοικοκυράδες και τα παιδιά τους, όλοι ήταν χαρούμε-
 νοι, κ' υποδεχόντανε τους ψαλτάδες, και κείνοι αρχίζανε
 καλόφωνοι σαν χοτζάδες:

Καλήν εσπέραν, άρχοντες, αν είναι ορισμός σας,
 Χριστού την θείαν γέννησιν να πω στ' αρχοντικό σας.
 Χριστός γεννάται σήμερα εν Βηθλεέμ τη πόλει,
 οι ουρανοί αγάλλονται, χάρει η κτίσις όλη...

Κι αφού ξιστορούσανε όσα λέγει το Ευαγγέλιο, τον Ιω-
 σήφ, τους αγέλους, τους τσομπάνηδες, τους μάγους,
 τον Ηρώδη, το σφάξιμο των νηπίων και τη Ραχήλ που
 έκλαιγε τα τέκνα της, ύστερα τελειώνανε με τούτα τα λό-
 για:

Ίδου οπού σας είπαμεν όλην την ιστορίαν,
 του Ιησού μας του Χριστού γέννησιν την αγίαν.
 Και σας καλονυχτίζομεν, πέσετε κοιμηθήτε,
 ολίγον ύπνον πάρετε και πάλι σηκωθήτε.
 Και βάλετε τα ρούχα σας, εύμορφα ενδυθήτε,
 στην εκκλησίαν τρέξατε, με προθυμίαν μπήτε.
 Ν' ακούσετε με προσοχήν όλην την υμνωδίαν
 και με πολλήν ευλάβειαν την θείαν λειτουργίαν.
 Και πάλιν σαν γυρίσετε εις το αρχοντικόν σας,
 ευθύς τραπέζι στρώσετε, βάλετε το φαγητόν σας.
 Και τον σταυρόν σας κάμετε, γευθήτε, ευφρανθήτε,
 δότε και κανενός πτωχού, όστις να υστερήται.
 Δότε κ' εμάς τον κόπον μας ό,τ' είναι ορισμός σας,
 και ο Χριστός μας πάντοτε να είναι βοηθός σας.

Και εις έτη πολλά.

Μπαίνανε στο σπίτι με χαρά, βγαίνανε με πιο μεγάλη
 χαρά. Παίρνανε αρχοντικά φιλοδωρήματα από τον κουρ-
 βαντά τον νοικοκύρη κι από τη νοικοκυρά λογιών-λο-
 γιών γλυκά, που δεν τα τρώγανε, γιατί ακόμα δεν είχε γί-
 νει η Λειτουργία, αλλά τα μαζεύανε μέσα σε μια καλάθιέ-
 ρα.

Αβραμιαία πράγματα! Τώρα στεγνώσανε οι άνθρωποι
 και γινήκανε σαν ξερίκια από τον πολιτισμό! Πάνε τα κα-
 λά χρόνια!

Όλα γινόντανε όπως τα 'λεγε το τραγούδι: Πέφτανε
 στα ζεστά τους και παίρνανε έναν ύπνο, ως που αρχίζα-
 νε και χτυπούσανε οι καμπάνες από τις δώδεκα εκκλη-
 σιές της χώρας. Τι γλυκόφωνες καμπάνες! Όχι σαν τις
 κρύες τις ευρωπαϊκές, που θαρείς πως είναι ντενεκεδέ-
 νιες! Στολιζόντανε όλοι, βάζανε τα καλά τους, και πηγαί-
 νανε στην εκκλησιά.

Σαν τελειώνε η Λειτουργία, γυρίζανε στα σπίτια τους.
 Οι δρόμοι αντιλαλούσανε από χαρούμενες φωνές. Οι
 πόρτες των σπιτιών ήταν ανοιχτές και φεγγοβολούσανε.
 Τα τραπέζια περιμένανε στρωμένα με άσπρα τραπεζομά-
 ντηλα, κι είχανε απάνω ό,τι βάλει ο νους σου. Φτωχοί και
 πλούσιοι τρώγανε πλουσιοπάροχα, γιατί οι αρχόντοι
 στέλνανε από όλα στους φτωχούς. Κι αντίς να τραγου-
 δήσουνε στα τραπέζια, ψέλνανε το «Χριστός γεννάται,
 δοξάσατε», «Η Παρθένος σήμερα τον υπερούσιον τί-
 κτει», «Μυστήριο ξένον ορώ και παράδοξον». Αφού ευ-
 φραίνοντανε απ' όλα, πλαγιάζανε αξέγνοιαστοι, σαν τ'
 αρνιά που κοιμόντανε κοντά στο παχνί, τότες που γεν-
 νήθηκε ο Χριστός εν Βηθλεέμ της Ιουδαίας...

Χριστούγεννα σε χρόνους δίσεκτους

Με τον Ηλία
Βενέζη και τον
Τόλη Καζαντζή

«Χριστουγεννιάτικη Συμφωνία 1942»

Η ΚΑΤΟΧΗ, με τη μεγάλη πείνα που είχε πέσει στις πόλεις, επόμενο ήταν να δώσει άλλο περιεχόμενο στη γιορτή των Χριστουγέννων, στο μήνυμά της, αλλά και στη λογοτεχνική της έκφραση.

Αθεράπευτα λυρικός ο Ηλίας Βενέζης (1904-1973), πεζογράφος της Γενιάς του Τριάντα, που έγινε γνωστός κυρίως με τα μυθιστορήματα *Το Νούμερο 31328*, *Αιολική Γη* και *Γαλήνη*, εκδίδει το 1946 τη συλλογή διηγημάτων *Ωρα πολέμου*, που μάλλον δεν ανήκει στα επιτυχημένα του και σπάνια ή ουδώς αναφέρεται από τους μελετητές. Για την περίπτωση μας ενδιαφέρει ένα από τα διηγήματα της συλλογής που έχει τον τίτλο «Χριστουγεννιάτικη Συμφωνία 1942», έστω και με τρόπο αρνητικό: τι μπορεί δηλαδή να βλέπει – ή να μη βλέπει... – ένας συγγραφέας.

Επίκεντρο της αφήγησης «η μικρή Άννα», που «είναι τώρα τριώ χρονώ» και ζητάει να ικανοποιήσει τις παιδικές της περιέργειες: Τι είναι σύννεφα, τι είναι θάλασσα, τι είναι κύματα, τι έγινε εκείνο το ξανθό παιδάκι που η μάνα της πέρυσι της είχε πει πως είχε γεννηθεί σαν απόψε: [...]

— Ελα να φάμε μαζί, παιδάκι, του λέει.

Κάθισαν. Η Άννα μοιράστηκε με το ξένο αγόρι το λιτό φαγητό της. Στο μεταξύ άνοιξε το στόμα της, του είπε για την κούκλα, για τον ανεμόμυλο και για το καραβάκι που είχε, του είπε πολλά για τον εαυτό της.

Η μητέρα της Άννας ρώτησε το αγόρι:

— Πού μένεις;

Εμενε κει κοντά. Εμενε με τη μητέρα του.

— Κι ο πατέρας σου;

Δεν είχε πατέρα. Ήταν, λέει, ψαράς, και τον πήρε, λέει, η θάλασσα μαζί της.

Η Άννα ακούει αυτά, για ψαρά και για θάλασσα, και είναι πια βέβαιη πως σωστά μάντευσε. Έτσι το ξένο αγόρι μπήκε στη ζωή της Άννας ενωμένο με την άλλη ζωή του ξανθού παιδιού της Βηθλεέμ, μπήκε στη ζωή της με τη μαγεία του παραμυθιού και του θαύματος. [...]

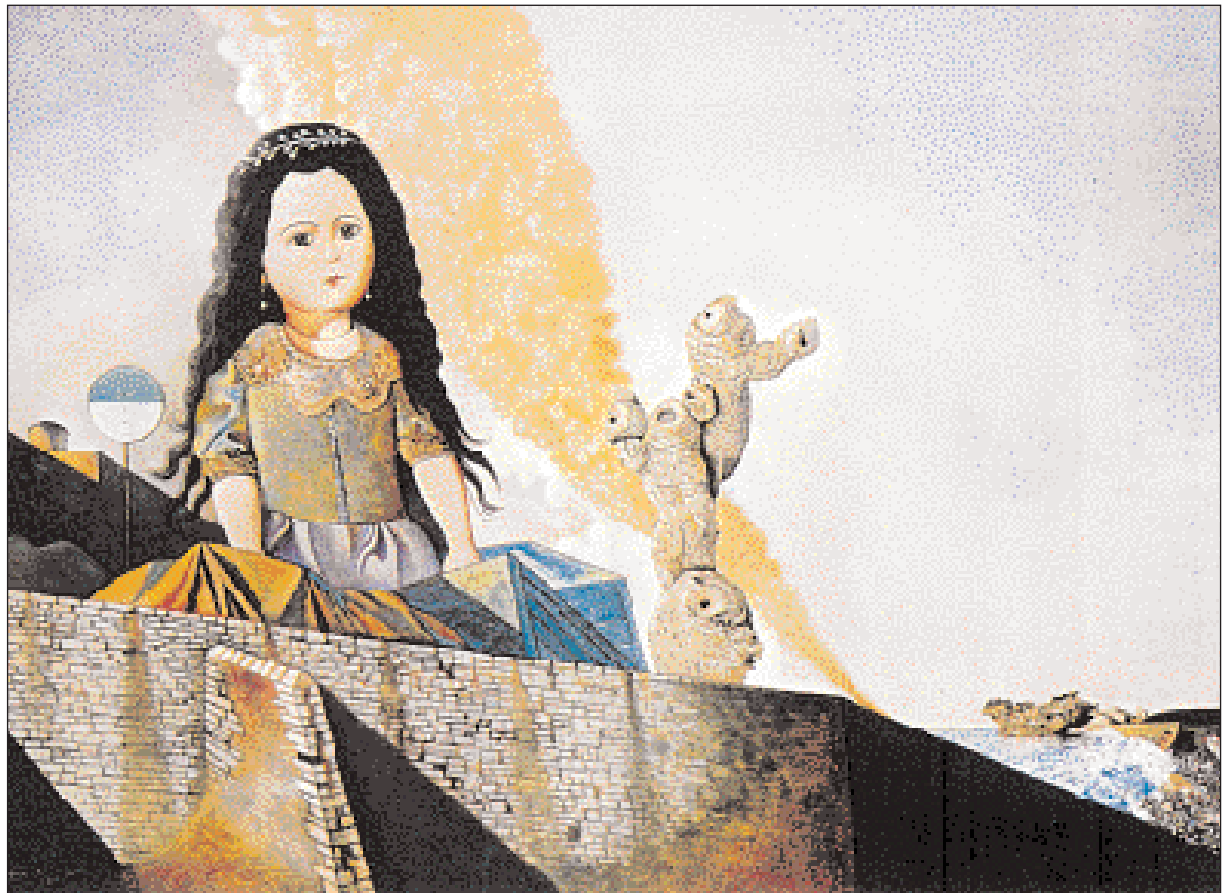
Έτσι η Άννα μαγεύτηκε απ' το νέο φίλο της, που τόσο ήξερε την ιστορία του νερού. Και ο καιρός περνούσε, όταν, πριν ακόμα βγει ο χειμώνας, ο φίλος της απότομα χάθηκε. Όπως μαθεύτηκε αργότερα, τον πήρε η μητέρα του και πήγανε στη θάλασσα, εκεί κατά τον Πειραιά, γιατί ο χειμώνας του 1941 ήταν δύσκολος, ήταν ένας φοβερός χειμώνας της σκλαβιάς, κι εκεί ίσως μπορούσαν να ζήσουν καλύτερα.

Η Άννα τότε πολύ έκλαψε. [...]

Αλλά ας πούμε ότι εδώ ο συγγραφέας-αφηγητής βλέπει τον κόσμο με τα μάτια ενός παιδιού, της μικρής Άννας, κι η μικρή Άννα των τριών χρόνων δεν μπορεί ακόμα να ιδεί παρά μονάχα τον μικρό επισκέπτη, και τα μόνα αισθήματα που μπορεί να νιώθει είναι τα αισθήματα της αγάπης και της φιλίας προς τα άλλα παιδάκια, ιδιαίτερα όταν διαισθάνεται πως είναι λυπημένα. Όσο για τον θάνατο, μονάχα στην απουσία του πατέρα του παιδιού, που «τον πήρε η θάλασσα», τον υποπτεύεται.

▲ Ηλίας Βενέζης (1904-1973). Σχέδιο του Σιαύρον Παλάντσα.

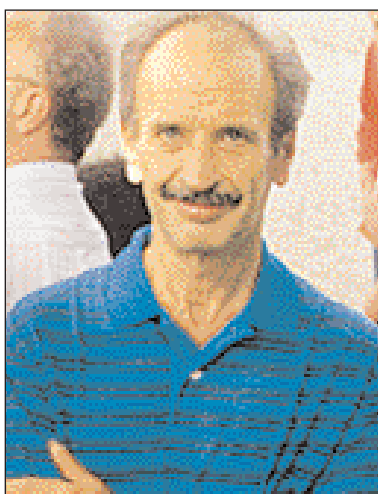

► «Η Άννα τότε πολύ έκλαψε ...». Ελαιογραφία του Ράλλη Κορίδη, 1986.

◀ *Παιδιά της Κατοχής στη μεγάλη πείνα τον χειμώνα 1941-42. Μια ολόκληρη γενιά έχασε τα παιδικά της χρόνια μέσα στο σκοιάδι του τρόμου και της απόλυτης ανέχειας.*

«Αχ και να ξανάρχονταν...»

▲ *Τόλης Καζαντζής (1938-1991).*

ΔΎΟ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΈς γενιές νεότερος του Βενέζη, ο μεταπολεμικός πεζογράφος της Θεσσαλονίκης Τόλης Καζαντζής (1938 - 1991) μας αφιχνιάζει με το διήγημά του «Αχ και να ξανάρχονταν», της συλλογής *Το τελευταίο καταφύγιο* (1988). Η φράση του τίτλου χρησιμοποιείται συνήθως για να δηλώσει τη βαθιά νοσταλγία, και μολονότι γνωρίζουμε τι σήμαινε για τις μεγάλες πόλεις, σαν την Αθήνα, κυρίως, αλλά και τη Θεσσαλονίκη, εκείνος ο χειμώνας της Κατοχής, του 1943, στον οποίο ανάγεται η αφήγηση, εντούτοις αποδεχόμαστε στην αρχή τη νοσταλγία, καθώς ο αφηγητής μιλάει για τα παιδικά του χρόνια, και έχουμε συνηθίσει, έτσι κι αλλιώς, τα παιδικά χρόνια να τα νοσταλγούμε... Εξάλλου –σκεφτόμαστε– οι προετοιμασίες του παιδιού και η αδημονία του για τα πρώτα κάλαντα της ζωής του, την παραμονή των Χριστουγέννων, ίσως ήταν και μια διέξοδος, μια διαφυγή της παιδικής ευαισθησίας από τη σκληρή πραγματικότητα:

...Όσο περνούν τα χρόνια τόσο και η ζωή μου γεμίζει με επετείους. Μόνο, που οι πιο πολλές, καταχωνιάζονται μέσα μου και απομένουν εκεί ανώνυμες, τις περισσότερες μάλιστα φορές και αζήτητες. Πάντως, αυτές μένουν εκεί σαν ένας απλός αριθμός, όμοιος μ' εκείνους που σημαδεύουν αθέατοι τους βραχιόνες των καταδίκων, ενώ ο καθένας τους έχει να σου ιστορήσει τόσα και τόσα. Αυτές οι επέτειοι, αυτοί οι σημαδια-

κοί αριθμοί, είναι για μένα σαν τους πλαστικούς εκείνους αριθμούς που τους πουλάνε στα παιδιά, στα πανηγύρια, μέσα σε διαφανείς σακούλες, οι συμπαθέστατοι φερέοικοι πανηγυρτζήδες. Όσο για τα παιδιά, αυτά κώνουνε μέσα το κεράκι τους, ανασύρουν έναν στην τύχη και «Α! το πέντε», φερ' ειπείν, αναφωνούνε έκπληκτα κι άντε μετά να βρεις τι σημαίνει γι' αυτά το «πέντε» και προπαντός το «Α!».

Ετσι και γω. Κάθε τόσο κώνω το χέρι μου μες στην αθέατη σακούλα μιας απύθμενης μνήμης και από κει μέσα ανασύρω κάποια ανάμνηση και αμέσως ένας ολόκληρος κόσμος μπορεί να αναστηθεί, αφού η μια ανάμνηση φέρνει την άλλη και αυτή την παράλλη, την τρίτη και την τέταρτη και την δεν ξέρω ποια, έτσι, που ανοίγεται, ανοίγεται, όλο και πιο πολύ, το πεδίο και η εμβέλεια του νου και της ψυχής μου. [...]

Τα μόνα κάλαντα, που απειράθηκα να πω, ήταν εκείνα της παραμονής των Χριστουγέννων του 1943. Ολόκληρη την εβδομάδα τα προβάριζα και δεν θα μπορούσα να πω ότι το βράδυ της προπαραμονής τα Ξερα στην εντέλεια. Εφταιγαν, ασφαλώς, οι μεγάλοι στο σπίτι μας, που βάλθηκαν να μου τα μάθουν όλα μαζί και μονοκοπανιάς κάλαντα, δηλαδή, Χριστουγέννων, Πρωτοχρονιάς και Φώτων! Πού να χωρέσουν όλα εκείνα τα άγνωστα και μυστήρια λόγια μες στο μυαλό εξαχρονου παιδιού; Κι ύστερα, άντε να πεις πως χώραγαν' πού να τα ξεχωρίσει, να τα κατατάξει σε ξεχωριστές μερίδες, στί-

► «...Ανατρίχιαζα με τη νωπή ανάμνηση του γδούπου του κορμιού, καθώς σωριάζονταν άπνοο καταγής... Το ρίγος διαπερνούσε το κορμί μου σα ρεύμα ηλεκτρικό». Γερμανικό μπλόκο σε λαϊκή γειτονιά, σκίτσο του Φωκίωνα Δημητριάδη, για τις εκδόσεις Μαρή, Αθήνα.

χους, στροφές...; Όμως, παρ' όλα αυτά, τίποτ' εγώ. Εκεί, τα κάλαντα θα τα 'λεγα ό,τι κι αν γίνονταν κι ας δημιουργούσα, δε βαριέσαι, στους μεγάλους μια γενική θυμηδία ή, ανάλογα με τη διάθεσή τους, μια γενική αγανάκτηση. Κι επέμενα να ξεφουρνίζω ό,τι μου κατέβαινε. Φτάνει να συνταιριάζονταν τα λόγια με τη μουσική:

Καλὴν εσπέραν ἄρχοντες
ἀπὸ τὴν Καισαρεία...

[...]

Ἐϋπνησα ἀπὸ τὸν δυνατὸ Βαρδάρη. Βροντούσε ἀλύπτητα πάνω στα πορτοπαράθυρα, στους τοίχους, στις σκεπές, πάνω στα δέντρα, παντού. Εριχνε γλάστρες και μπουριά ἀπὸ σόμπες. Ἀπόμεινα τρομαγμένος στο κρεβάτι μου. Θα 'τανε ωραία ἀν ἀπόμεινα ἐκεῖ μέχρι νὰ ξεμερώσει κουκουλωμένος με τὰ ζεστά μου σκεπάσματα ἢ, ὅπως τὸ συνήθιζα σε κάτι τέτοιες νύχτες, ἀν πήγαινα νὰ ζαρώσω πλάι στὸν πατέρα μου. Ὡστόσο, κάτι τέτοιο θὰ ματαίωνα πολλὰ πράγματα, πολλὰ ὄνειρα, που τόσες μέρες εἶχα κάνει ἔπρεπε νὰ τὰ παραμερίσω. Και γιατί, θὰ πεις; ὅλα αυτά; Μα γιατί εἶχα αὐτὸν τὸν ἀνόητο φόβο. Ἦταν μια ευκαιρία νὰ τὸν ξεπεράσω μια γιὰ πάντα. Ἐνα κύμα ντροπῆς με κατέκλυζε. Ἐξάλλου, Χριστοῦγεννα ἔρχονταν, τὴν περίμενα; Λιακάδα; Ἐγὼ δὲν ἤμουνα που πάντα εἶχα γιὰ τὰ Χριστοῦγεννα μια αἴσθηση παγωνιάς; Ἐγὼ δὲν ἤμουνα που μ' ἔπιανε σύγκρυο ὅταν ἔβλεπα στὸ ψιλικατζίδικο, σε κάτι πολυκαιρισμένες «καρτ ποστάλ», ἐκείνον τὸν τοσοδούλικο Χριστό, ολόγυμνο μέσα στὴ φάτνη τῶν ἀλόγων, ἐνὼ γύρω του γονατιστοὶ στεκότανε ἐκεῖνοι οἱ σκληρόπετσοι βοσκοὶ μες στὶς τρίχινες ζεστές τους κάπες; Αὐτό, πάλι, μου φαίνονταν ἀκατανόητο κι ἤθελα νὰ ρωτήσω τὸν μεγάλου: «δὲν βρέθηκε κανένας ἀπὸ αὐτοὺς νὰ δώσει τὴν κάπα του, νὰ τὸ σκεπάσουν, ἐπιτέλους, μωρὸ παιδί;...». Δὲν γίνονταν, ὁμως, νὰ ρωτήσω τέτοια πράγματα, παρόλο που καιγόμεινα νὰ μάθω, γιατί μπορούσε νὰ 'τανε καμιά βλακεία αὐτὸ που θὰ ρωτούσα και νὰ με παίρναν στὸ ψιλό.

Δίστασα γιὰ λίγο, κι ὕστερα «ἕνα, δύο, τρία», εἶπα μέσα μου αποφασιστικὰ κι τινάχτηκα ἐπάνω κι ἄρχισα νὰ ντύνομαι γρήγορα και στὰ τυφλά. Στάθηκα, γιὰ μια στιγμή, στὴν πόρτα κι ἀναλογίστηκα, μήπως εἶχα

ξεχάσει τίποτε. Πῆρα τὸ τρίγωνο ἀπ' τὸ χερούλι. Δὲν ἔμεινε παρὰ νὰ βγάλω τὸ σύρτη ἀπ' τὴν πόρτα, νὰ σταθῶ στὸ πλατύσκαλο, ὅσο νὰ κλείσω πίσω μου τὴν πόρτα, νὰ κατέβω προσεκτικὰ τὴν ζύλινη σκάλα που οδηγούσε στὴν αὐλὴ μας, νὰ βγάλω τὸ σίδερο που ἀσφαλίζαμε τὴν ἐξώπορτα κι ἀπὸ κει θὰ 'σερνα τὸ μάνταλο και, μεμιάς, θὰ βρισκόμουνα ἔξω στὸ δρόμο, γιὰ νὰ πάρω ἕνα ἕνα τὰ σπῆτια τῆς γειτονιάς, νὰ τὰ πω...

Ἔτσι κι ἔκανα, μα ὡς σταν στάθηκα στὸ πλατύσκαλο, μια παγωμένη πνοὴ τοῦ ἀνέμου ἤρθε και μου μαστίγωσε, θαρρεῖς, τὸ πρόσωπο, τὰ χέρια και τὰ γυμνὰ λιπόσαρκα πόδια μου. Κατέβηκα βιαστικὰ κάτω στὴν αὐλὴ, κι ὅσο νὰ πεις, ἡ μάντρα γύρω γύρω ἔκοβε λιγάκι τὴ φῶρα τοῦ ἀέρα. Ἐβγαλα τὸ σίδερο κι ἤμουνα ἔτοιμος νὰ τραβήξω τὸ μάνταλο και νὰ βγῶ ἔξω· δὲν χρειάζονταν παρὰ μονάχα μια ἀνεπαίσθητη κίνηση· μια μικρὴ πίεση τοῦ δάχτυλό μου πάνω στὸ γλωσσίδι κι ἀπὸ κει και ὕστερα... Στάθηκα, γιὰ μια στιγμή, ἀναποφάσιστος· ἔξω στὸ δρόμο δὲν ἀκούγονταν ψυχὴ κι ἐξάλλου—αὐτὸ πῶς μου διέφυγε;— με τὴν κυκλοφορία, τὴ γίνονταν; Ἀπὸ ποια ὥρα και μετὰ ἐπιτρεπόταν ἡ κυκλοφορία και τὴ ὥρα ἦταν τῶρα; Ἐπρεπε νὰ περιμένω ἐδῶ στὸ κρῦο, ὡσπου ν' ἀκούσω ἔξω κάποια κίνηση, βήματα, ομιλίες στιδῆποτε. Κάθισα χαμηλά και ζάρωσα στὴν κόχη τῆς ἐξώπορτας, ἐνὼ προσπαθοῦσα νὰ σκεπαστῶ ὅσο γίνονταν καλύτερα, μ' ἐκεῖνο τὸ παλιοπανωφόρι μου, αὐτὸ που πρὶν φτάσει σε μένα ἔφτασε παλιόμεινο ἀπ' τὸν πατέρα μου στὸ μεγάλο μου ἀδερφό κι ἀπ' αὐτόν, ἀφοῦ πρώτα τὸ 'λιωσε ὅσο μπορούσε κι αὐτός, ἔφτασε σε μένα, φαρδύ σαν κελεμπία, μπαλωμένο παντοῦ, λεπτὸ σα γάζα πια, ἀνίκανο νὰ με προστατέψει ἀπ' τὸ παραμικρὸ κρῦο, τόσο που ἀπορούσες, τὴν περίμενε ἡ μάνα μου τόσο καιρό και δὲν ἔλεγε νὰ τὸ κάνει πατσαβούρες ἢ ξεσκονόπανα ἢ νὰ τὸ φτιάξει λουρίδες γιὰ κουρελοῦ...

Ἐαφνικὰ ὁμως γίνεται μια φοβερὴ ἀνατροπὴ: Μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ παιδιοῦ που πάει νὰ ξεπορτίσει ἀπὸ τὰ χαράματα κιόλας γιὰ νὰ πει τὰ πρώτα του Χριστοῦγεννιατικὰ κάλαντα, ντουφεκίζεται ἀπὸ τὸν Γερμανοῦς, μπροστὰ στὰ τρομαγμένα μάτια του, ἕνας συμπολίτης του. Συγκλονισμένο τὸ παιδί τρέχει νὰ κωθεῖ στὸ σπῆτι τοῦ.

[...]

— Πού ἦσουν; Πού γύρναγες τέτοια ὥρα; με ρώτησε ἀνήσυχος ὁ πατέρας μου.

Δὲν ἀπάντησα. Τὴν νὰ σου ἀπαντήσω, τὴν νὰ σου πῶ; Οὔτε που τὸ κατάλαβα πῶς και πότε βρέθηκα καταμεσίς νὰ τρέμω ολόκληρος, μες στὴν κρεβατοκάμαρη τῶν γονιῶν μου. Ἐκλαιγα μ' ἀναφιλητὰ, καθὼς ἐνίωθα ἕνα ἀβάσταχτο παράπονο νὰ με μπουκώνει ολόκληρο. Ἐνα παράπονο που ξεχύνονταν ἀσταμάτητα ἀπ' τὰ μάτια μου, καθὼς κατηγοροῦσα ἀλύπτητα τὸν ἐαυτὸ μου, τὸν μόνο υπαίτιο γιὰ κείνη τὴ φοβικὴ ριπή, γιὰ κείνα τὰ ξετσιπῶτα γέλια τους, ἐνὼ κάθε τόσο ἀνατρίχιαζα με τὴ νωπή ἀνάμνηση τοῦ γδούπου τοῦ κορμιού, καθὼς σωριάζονταν ἄπνοο καταγής. Ὁ πατέρας μου ἀνασπώθηκε στὰ σκεπάσματά του.

— Ἦσουν ἔξω; με ρώτησε ἀνήσυχη ἡ μητέρα μου. Καὶ πάλι δὲν ἀπάντησα. Ἐβγαλα μηχανικὰ τὰ παπούτσι μου και πήγα και κώθηκα, ἔτσι ὅπως ἤμουν με τὰ ρούχα, κάτω ἀπ' τὰ σκεπάσματα, ἀνάμεσά τους. Ἀγκάλιασα σφιχτὰ τὸν πατέρα μου. Ἡ θερμὴ του ἀνάσα, πῆρε σιγὰ σιγὰ νὰ με ζεσταίνει κι ἔλιωσε, θαρρεῖς, τὴν παγωμένη μου ὑπαρξη...

Ἐξω στὸ δρόμο σταμάτησε ἕνα φορτηγὸ χωρὶς νὰ σβῆσει τὴ μηχανὴ του κι ὕστερα, βήματα βιαστικὰ, τὸ κορμί, που τὸ πετάξανε ἐπάνω στὴν καρδότσα, τὸ νερό, που πλατάγισε πάνω στὸ καλντερίμι, τὰ βιαστικὰ σκουπίσματα, τὸ μαρσάρισμα τῆς μηχανῆς τοῦ αυτοκινήτου κι ὕστερα, ψυχία.

Τὰ πρώτα παιδιὰ ἀκούστηκαν ἔξω στὸ δρόμο:

«Καλὴ εσπέραν ἄρχοντες...»

Τὸ ρίγος διαπερνούσε τὸ κορμί μου σα ρεύμα ηλεκτρικό. Ἐτρεμα. Ὁ πατέρας μου κι ἡ μάνα μου σφιγγότανε σιωπηλοὶ ἐπάνω μου, νὰ με ζεστάνουν, νὰ σταματήσουν τὸν σπασμὸ που με συντάραζαν.

«Ἀχ και νὰ ξανάρχονταν ἐκεῖνη ἡ παραμονὴ Χριστοῦγέννων τοῦ 1943»

Ἦστερα ἀπ' αὐτὸ τὸ περιστατικὸ, ἡ νοσταλγία τοῦ τίτλου, «Ἀχ και νὰ ξανάρχονταν...» ἀνατρέπεται ριζικὰ, γιὰ νὰ δηλώσει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Ὁ συγγραφέας μοιάζει νὰ εἰρωνεύεται ὅσους θεωροῦν τὴν ἀναδρομὴ στὰ παιδικὰ χρόνια ἀποκλειστικὰ ὡς νοσταλγία.

Σαν ελπίδα ή σαν προ

«Νύχτα γεμάτη θάματα»

ΑΝΤΙΘΕΤΑ προς την αντίληψη που εκφράζουν οι πεζογράφοι της Νέας Αθηνναϊκής Σχολής του τέλους του 19ου αιώνα και οι επίγονοί τους του 20ού (λ.χ. ο Κόντογλου) με τα παρηγορητικά μηνύματα που φέρνει η γιορτή των Χριστουγέννων σε φτωχούς και κειμαζόμενους, τα πράγματα αλλάζουν στη νεότερη πεζογραφία. Αλλάζουν οι κοινωνικές συνθήκες και μαζί τους οι αξίες και η οπτική των ανθρώπων, οπότε και η λογοτεχνία – αυτό το «αληθοφανές χαλκείον», όπως πολύ εύστοχα την είχε χαρακτηρίσει ο Αλέξανδρος Κοτζιάς– στέλνει τα καινούργια μηνύματά της. Είδαμε δείγματα της πεζογραφίας του Μεσοπολέμου (κυρίως του Βουτυρά) και το τραγικό νόημα που παίρνουν τα Χριστούγεννα της Κατοχής στις αναμνήσεις του Τόλη Καζαντζή.

Στη σύγχρονη μας πεζογραφία οι ρήξεις είναι βαθύτερες. Μεγαλύτερος από τον Τόλη Καζαντζή, Θεσσαλονικιός επίσης, ο Γιώργος Ιωάννου (1927-1985) ανατρέπει ριζικά τα πράγματα. Είχαμε συνηθίσει τα Χριστούγεννα ως αφορμή για οικογενειακές συγκεντρώσεις και θαλπωρή – ή, τουλάχιστον, ως νοσταλγία της. Να όμως που ο στρατιώτης στο διήγημα του Γιώργου Ιωάννου «Νύχτα γεμάτη θάματα» της συλλογής του Καταπακτιά, αποστρέφεται ακριβώς αυτή την «οικογενειακή ατμόσφαιρα» και ζητάει την παρα-

▲ Γιώργος Ιωάννου (1927-1985).

μονή των Χριστουγέννων να φυλάξει σκοπός στο στρατόπεδο όπου υπηρετεί τη θητεία του. Εκεί βρίσκει την εσωτερική του πλήρωση – ή τη φυγή– στις ζωώδεις μυρουδιές της κάπας από τραγιομάλλι και στις στρεβλές και εν πολλοίς ιερόσυλες –θα έλεγε κανείς– φαντασιώσεις του, προϊόντα μιας απελπισμένης μοναξιάς:

... Χωμένος μέσα στη σκοπιά κοιτάζει από μακριά το σπίτι του με απέχθεια. Θα έκουσε όλοι τους, όπως πάντα, περιπέσει στον βαρύ, μολυβένιο ύπνο τους. Μπορούσε να είναι κι αυτός εκεί, χρονιάρια μέρα σήμερα, καθώς λένε. Αλλα προτίμησε να ρθει να κλειστεί στο στρατώνα του για ν' ακούσει τουλάχιστο κανένα ξένοιαστο λόγο, κανένα νεανικό γελάκι από τους φαντάρους, που μπορεί να είναι συνομήλικό του μα αυτός τους βλέπει σαν παιδιά. «Τους δικούς μου θα τους έχω για πάντα στο κεφάλι μου, αυτούς εδώ όμως σε λίγους μήνες τους χάνω», συλλογίζεται. Ολοι τον κοίταξαν με έκπληξη, όταν τον είδαν να γυρνάει μαζί με τις δώρες άδειες, ενώ αυτός είχε διανυκτέρευση. «Δεν είναι κανένας στο σπίτι», εξήγησε στο λοχία, που σαν ένα συννηθισμένο κι αυτός παιδί δεν μπορούσε να καταλάβει, πώς ακριβώς αν δεν ήτανε κανείς στο σπίτι του τότε δεν θα γυρνούσε. [...]

Μπήκε στην κατάσταση μιας ορισμένης και όχι οποιασδήποτε σκοπιάς, αυτής που έβλεπε προς το σπίτι του.

Τους πήρε ο λοχίας της αλλαγής και από σκοπιά σε σκοπιά τους μοίραζε. Εβρισκαν τους σκοπούς να φορούν απάνω από τη κλαίνη μια βαριά φαρδιά κάπα, που πρώτη φορά του την έβλεπε. Του την έδωσε λοιπόν κι αυτουνού ο προηγούμενος σκοπός, ένας μελαμψός αρκουδιάρης, κι αυτός την πήρε με φοβερή ευχαρίστηση. Ήταν ολόκληρη από κατσικότριχα, πυκνοκομπασμένη και σχεδόν άκαμπτη. Και ήταν ζεσταμένη από όλους τους βαρβατεμένους νεαρούς που είχε σκεπάσει προηγουμένως. Ο λοχίας της αλλαγής έφυγε με τους παλιούς σκοπούς για το θάλαμο και ακούγονταν βαριά τα βήματά τους στο λιθόστρωτο από τα δυνατά ποδάρια τους. Τυλίχτηκε με την κάπα και έφερε το βλέμμα του προς το συνοικισμό του και το σπίτι του. Έκανε λαμπρά που έφυγε αποκεί απόψε, τώρα θα ξεροκοιμότανε στο πεντακάθαρο και άχαρο ντιβάνι του. Η κάπα, όσο ανάβει, τόσο μωσκοβολάει κατσικίλα και βαρβατίλα...

Χριστούγεννα
με τον Γιώργο
Ιωάννου, τον Τάσο
Καλούτσα και
τον Μανόλη Ξεζάκη

ομονή ακατέργαστη...

▲ Θεσσαλονίκη. Χειμωνιάτικο πρωινό στην παραλία του Λευκού Πύργου. Φωτογραφία της Βούλας Παπαϊωάννου.

«Χριστουγεννιάτικη ιστορία»

ΚΑΙ ΓΙΑ ΝΑ ΜΕΪΝΟΥΜΕ στους Θεσσαλονικιούς συγγραφείς, ο Τάσος Καλούτσας (γεν. το 1948) στο διήγημά του «Χριστουγεννιάτικη ιστορία» μας δίνει έναν ήρωα που προσπαθεί να κλείσει τις ρωγμές μιας οικογενειακής κατάστασης που είναι έτοιμη να καταρρεύσει:

...Τα κουτσοπόρευε ο Διονύσης, από τότε που βρήκε δουλειά, πρώτα σαν οδηγός και μετά σαν τεχνίτης –κόφτης– στο εργοστάσιο των Υαλοπινάκων. Είχαν κυλήσει παραπάνω από δέκα χρόνια και θυμόταν πως, όταν πρωτόρθε στην πόλη, κοιμόταν σ' ένα στρώμα στο πάτωμα στο σπίτι της αδελφής του. Αγωνιζόταν να στρώσει σε μια δουλειά κι από πάνω είχε τη γκρίνια του γαμπρού του στο κεφάλι του. Όταν πάλι κατάφερε και εξασφάλισε μια σταθερή θέση στο εργοστάσιο, παντρεύτηκε και τότε είχε τη γκρίνια της γυναίκας του, ιδίως όταν κουβάλησε από το χωριό τη μάνα του και την εγκατέστησε σε μια τρύπα στο ισόγειο, κάτω από το δικό τους διαμέρισμα. Το νοίκι της το πλήρωναν από κοινού με την αδελφή του, αλλά η γριούλα δεν τους ήταν βάρος: αντίθετα τους βοηθούσε στο σπίτι, προπαντός όταν η γυναίκα του δούλευε: παρ' όλ' αυτά η φαγωμάρα τους ήταν σχεδόν καθημερινή, και, καμιά φορά, καταντούσε ανυπόφορη.

Ένα απόγευμα, πριν λίγες μέρες, είχε φύγει σχεδόν πετώτας απ' το εργοστάσιο, με την τσέπη φουσκωμένη λεφτά. Είχε πληρωθεί μισθό και δώρο και λογάριζε πόσες τρύπες μπορούσε να μπαλώσει. Σε λιγότερο από μισή βδομάδα τα λεφτά είχαν εξανημιστεί. Και ούτε σε όλες τις υποχρεώσεις του τα είχε καταφέρει να φανεί εντάξει. Αφησε μερικές τόγκες για την επόμενη φορά ή έβαλε καινούργιες. Εκείνο ωστόσο που τον έβαζε σε σκέψεις, και, για πρώτη φορά, γέμιζε με τόσες ανησυχίες την ψυχή του ήταν οι φήμες που κυκλοφορούσαν στο εργοστάσιο ότι μετά τις γιορτές θα γίνονταν απολύσεις.

Ανήμερα τα Χριστούγεννα βγήκε για έναν περίπατο στην παραλία. Περισσότερο ίσως για ν' αποφύγει και κανένα καβγά. Προηγουμένως φώναξε τη μικρή του κόρη και της εμπιστεύτηκε το δώρο του για τη μάνα της –μια δερμάτινη τσάντα– μιας και τύχαινε να έχει σήμερα τα γενέθλιά της, με την εντολή να της το δώσει λίγο αργότερα, όταν αυτός θα είχε φύγει. Έτσι είχε κάνει και

η γυναίκα του τις προάλλες στη δική του γιορτή– με τη διαφορά ότι ο Διονύσης πρόλαβε το πρωί και της ευχήθηκε –κρύα κρύα έστω– ενώ εκείνη τότε το είχε παραλείψει. Ηλιος, έρημοι δρόμοι. Σ' ένα στενό κάποιο σκυλί είχε πάρει στο κατόπι μια γυναίκα, που σταματούσε κάθε τόσο φοβισμένη. Μετά το σκυλί ακολούθησε το Διονύση και στη συνέχεια και τους δυο μαζί. Είχε τη φαινή να τους κεράσει ένα θέατρο και κατευθύνθηκε προς το ταμείο όπου στριμώνωνταν κόσμος. Επαιζε μια κωμωδία. Χρειαζόταν τρία εισιτήρια κι η ταμίας του ανέφερε ένα τσουκτερό ποσό: εξάλλου, θέσεις υπήρχαν μόνο στο θεωρείο. Για μια στιγμή φαντάστηκε τον εαυτό του και τους άλλους, καθισμένους εκεί ψηλά, να τους βλέπουν όλοι, και να 'ναι, όπως ήταν πιθανότερο, αμίλητοι και μουτρωμένοι – και δεν του άρεσε καθόλου. Αραγε θα γελοούσαν; Με δυσκολία φανταζόταν αυτή τη σκηνή. Επρεπε όμως να γίνει, θα το έκανε τουλάχιστον για το παιδί. Αλλά πάλι τόσα λεφτά... «Αν θέλετε φτηνότερα, κύριε, ελάτε Πέμπτη, Παρασκευή...», του λέει η ταμίας. Εμεινε μετέωρος λίγα δευτερόλεπτα κι οι αποπίσω τον έσπρωξαν, σχεδόν τον πέταξαν μακριά από το γκισέ.

Ξαναπήρε το δρόμο του γυρισμού, προσπαθώντας να πείσει τον εαυτό του ότι όντως ήταν πολύ ακριβά τα εισιτήρια. Επειτα, σκέφτηκε αποφασιστικά, το αμάξι τους χρειαζόταν μπαταρία και

▲ Τάσος Καλούτσας.

μ' αυτά τα λεφτά μπορούσε ν' αγοράσει μια καινούργια.

Μπαίνοντας στο σπίτι άκουσε νευριασμένες φωνές. Γίνονταν οι ετοιμασίες για το μεσημεριανό κι η γυναίκα του απόπαιρνε τη μάνα του γιατί είχε βγάλει περισσότερα πιάτα στο τραπέζι. Εκείνη λούφαζε, γιατί, μέρα που ήταν, ήθελε, λέει, να βγαίνουν από τα χείλη της μόνο ευχές. Και πράγματι στρώθηκαν γύρω στο τραπέζι, ανταλλάσσοντας ευχές για «υγεία». Η τηλεόραση έπαιζε. Ακουσαν ότι σε κάποιο νησί, ένας υπερτυχερός κέρδισε στο τζόκερ δισεκατομμύρια. Να κρατήσουμε τα νούμερα, πετάχτηκε η γυναίκα του, που είχε επίσης συμπληρώσει ένα δελτίο. Ο Διονύσης κατέβασε μερικά ποτηράκια κόκκινο κρασί κι ένιωσε το μυαλό του να θολώνει. Ξεγλίστρησε για λίγο στο μπαλκόνι να ξαγναντίσει τη θάλασσα. Έκανε παγωνιά. Μπορούσε να δει τους αχνούς που βγαίνουν απ' το στόμα του. Αδέσποτα σκυλιά έκοβαν μοναχικές βόλτες στο άδειο στενό. Υστερα έπεσε στο κρεβάτι. Το απόγευμα, σκεφτόταν, δυο τρία άτομα θα έπαιρναν τηλέφωνο να ευχθούν στη γυναίκα του, αυτός θα έσπινε έναν αυτοκινητόδρομο που χρόνια τώρα φυ-

λούσε ως κόρη οφθαλμού στο πατάρι και τον κατέβαζε μόνο τέτοιες μέρες, θα διάβαζε πιθανόν λίγες αράδες από 'να βιβλίο ή μια εφημερίδα. Ίσως σταθούν τυχεροί σήμερα και δε μαλώσουν, ήταν η τελευταία σκέψη που έκανε προτού τον πάρει ο ύπνος.

Τα πράγματα έγιναν και δεν έγιναν όπως περίπου τα φαντάστηκε. Προς το βράδυ, ενώ έβλεπαν ήσυχα στην τηλεόραση ένα ρεπορτάζ για μοναχικούς τύπους και άστεγα παιδιά, και ζουζούνιζαν, μονότονα και μελαγχολικά, τα πολύχρωμα φωτάκια στο μπαλκόνι τους, τους επισκέφθηκε η μάνα του. Ερχόταν από το σπίτι μιας γειτόνισσας, της κυραΦιλιώς, που κάνανε καλή παρέα. Στην αρχή δε μιλούσε, στο διάλειμμα όμως θυμήθηκε ότι η κυραΦιλιώ δεν ήξερε, λέει, πως η εγγονή της μάθαινε αρμόνιο, οπότε αυτή, με καμάρι, προθυμοποιήθηκε να την πληροφορήσει. Η νύφη της την κεραυνοβόλησε με μια ματιά.

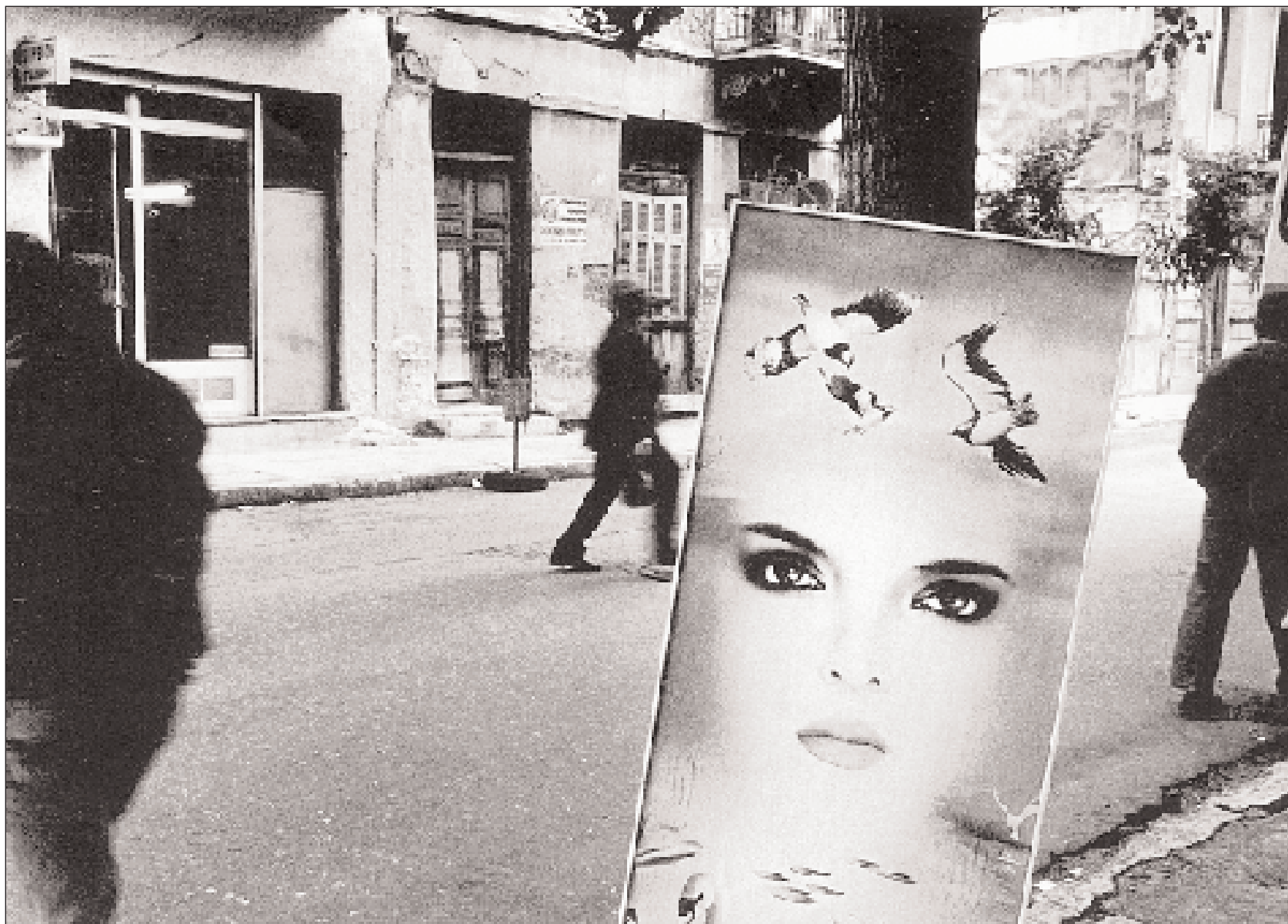
«Όλα να τα προφτάσει, βρε παιδί μου, να τα πει χαρτί και καλαμάρι,» βρυχήθηκε, χωρίς να νοιάζεται αν υπήρχε μοχθηρία στη φωνή της. Το αίμα του Διονύση ανέβηκε με μιας στο κεφάλι του.

«Τι σε πειράζει αυτό εσένα;» της κάνει. Σηκώθηκε φουριόζος, ντύθηκε κι έφυγε προς άγνωστη κατεύθυνση. «Κακέ άνθρωπε!» μονολογούσε στο δρόμο, προσπαθώντας να καταλάβει τι ήταν αυτό που την ενόχλησε.

Κόσμος λιγοστός στις λεωφόρους και τις πλατείες, στις καφετέριες κάποια νέα παιδιά. Περιπλανήθηκε κάμποση ώρα. Πέρασε απέξω από μερικούς κινηματογράφους, σκέφτηκε να μπει, τους είδε άδειους, άλλαξε γνώμη. Κατευθύνθηκε σ' ένα ζαχαροπλαστείο και διάλεξε μερικά γλυκά: Μια πάστα αμυγδάλου, μια σοκολάτα σεράνο, μια τираμισού, ένα μιλφέιγ. «Για δώρο», είπε στην κο-

πέλα που ανέλαβε το περιτύλιγμα. Στην επιστροφή αναλογιζόταν πόσο κρετινός ήταν. Να γυρνάει στο σπίτι φορτωμένος γλυκά! Τα βήματά του τον πήγαιναν. Διέσχισε το φωταγωγημένο παρκάκι, αντίκρισε τα σκυλιά, αφουγκράστηκε την ερμηιά. Ανέβηκε δισταχτικά τα σκαλοπάτια της εισόδου, γύρισε το κλειδί, μπήκε στο σπίτι του. Με μια ματιά ξεχώρισε πως η γυναίκα του δεν είχε αλλάξει θέση ούτε έκφραση. Ετρεξε η μικρή κι άρπαξε από το χέρι του τη σακούλα με τα γλυκά. «Α, γι' αυτό έφυγες;» έκανε και το πρόσωπό της φωτίστηκε. Ετοιμος ήταν να ξαναφύγει, τον κράτησε όμως το χαμόγελό της...

▼ «Τα πράγματα έγιναν και δεν έγιναν όπως περίπου τα φαντάστηκε... Κόσμος λιγοστός στις λεωφόρους και τις πλατείες, στις καφετέριες κάποια νέα παιδιά». Φωτογραφία του Κώστα Ορδόλη για τις εκδόσεις Καστανιώτη.

◀ Χωρίς τίτλο, ακρυλικό του Θεσσαλονικιού ζωγράφου Γιώργου Κονβάκι, 1989.

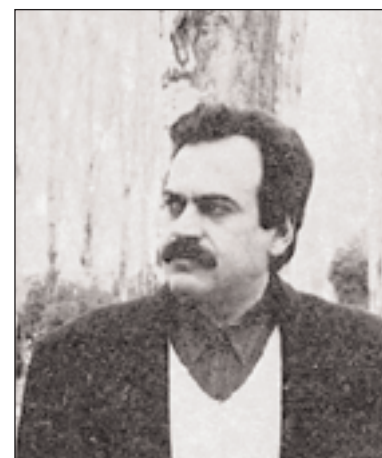

«Χριστουγεννιάτικο διήγημα»

ΤΕΛΟΣ, ο Μανόλης Ξεζάκης (1948), Κρητικός αυτός, από το Ρέθυμνο, αλλά που ζει στη Θεσσαλονίκη, σ' ένα παλιότερο κείμενό του με τον τίτλο «Χριστουγεννιάτικο διήγημα», από τη συλλογή *Ο θάνατος του ιππικού*, παρουσιάζει έναν νεαρό αδιόριστο πτυχιούχο, που περιμένει κάθε μέρα το χαρτζηλίκι του πατέρα –τυπική περίπτωση των ημερών μας– και επισκέπτεται το σπίτι της Αντωνίας (της κοπέλας του;), όπου βρίσκει τον πατέρα της να πίνει ρακή μόνος και τους καλεί να καθίσουν να πουν μαζί του ένα ποτήρι. Ακούνε τη φλυαρία του και μόνο προς το τέλος μαθαίνουμε πως ήταν η παραμονή των Χριστουγέννων. Οι σκέψεις του αφηγητή –ανοιχτές στην ερμηνεία του αναγνώστη– κλείνουν το αφήγημα.
 ...Καλά, να ντυθώ, να φάω –της είπα στο τηλέφωνο– κι αν μπορέσω να πάρω λεφτά απ' τους γέροντες μου, το πολύ σε μια ώρα θα 'ρθω.
 Η θάλασσα γυαλί, τα σύννεφα στο γαρμπί ολόμαυρα. Μια ψυχία, τάφος.
 Δεν τα προσέχω τα παπούτσια μου καθόλου. Τώρα με τη δουλειά στο μαγαζί δεν τα βάζω κανονικά και ξεφτίσανε οι μύτες.
 Να βάλω το πράσινο πουλόβερ.
 Μάνα πρόσεχε μην ψηθούνε πολύ τ' αυ-

γά γιατί με απδιάζουνε.
 Πού να βρω τώρα ξυραφάκι. Είναι όμως κι ο πατέρας μου... Πού διάολο πάει και τα κρύβει. Εννιά κι ακόμη να σκολάσει. Απάνω στη δουλειά θα πεθάνει. Το αστέιο είναι πως παραπονιέται συνεχώς και λέει: Βολευτείτε εσείς να βγάνετε ένα κομμάτι ψωμί κ' εγώ τα παρατώ και ξεκουράζομαι. Εχω ξεθεωθεί τριάντα χρόνια σ' αυτή την κωλοδουλειά. Και μακριά από ελεύθερο επάγγελμα γιε μου. Να πάσεις το δημόσιο, το θυριδάκι. Σπούδασες καθηγητής, πάνε και διορίσου. Ασε τα σχέδια και τις φούσκες. Η νεολαία πετά στα σύννεφα σήμερα, τέλος πάντων...
 Ναι, εντάξει, κόψε και λίγο τυρί μάνα, αν τηλεφωνήσει κανείς τώρα που θα φύγω, να με πάρете στις Αντωνίας.
 Να κλείσω τη σιδερόπορτα γιατί θα μπουν οι κότες της γειτονιάς στην αυλή και θα σκαλίζουν τα λουλούδια. Είκοσι χρόνια και δεν αλλάζει κι αυτό το εργοστάσιο απέναντι στο σπίτι. Παλιά είχε και μια σειρήνα που σφύριζε τα μεσημέρια για να σκολάσουν οι εργάτες. Ο ήχος της με τρόμαζε.
 Μπράβο, και θυρομεγάφωνο έχει ο πατέρας της Αντωνίας στην πόρτα του.
 «Καλσπέρα, και του χρόνου, χρόνια πολλά, εδώ είναι η Αντωνία;»
 «Ναι Μανωλιό, κάθισε. Στην τηλεόραση βλέπει, να της φωνάξω να 'ρθει.»

Ιδού η μαϊμού ο γέρος της' κάθεται μακάριος στο πολυτελέστατο τζάκι και ψήνει κάστανα και μασουλίζει και πίνει ρακές και παίζει μια μαύρη καρυδένια κομπολόγα.
 Είναι απόστρατος αξιωματικός της χωροφυλακής με μεγάλες ανδραγαθίες. Πού τη βρήκανε αυτή τη σκαλιστή προθήκη με τ' ασημικά. Ωραία ροτόντα. Αυτός ο καθρέφτης, λέει, που με δείχνει πανέμορφο είναι βιενέζικος. Ερχεται και η Αντωνία.
 Γυρίζει ο γέρος της και μου λέει:
 «Σίμωσε Μανωλιό να πυρωθείς. Να σου βάλω μια ρακή, καθάρισε ένα κάστανο.»
 Ναι, φχαριστώ, να την πω. [...] Είναι σήμερα που συμβαίνουν αυτά 24 Δεκεμβρίου.
 Χριστός γεννάται, δοξάσατε.
 Προχωρώ στην έρημη πλατεία.
 Σκέφτομαι να κλέψω το στεφάνι από τα πόδια του άγνωστου στρατιώτη, και τι θα το κάμω...
 Σ' αυτό το δρόμο που περνά τώρα, βρεχόμουν αώρες, περιμένοντας τη γυναίκα που αγαπούσα. [...] «Εδώ είναι φυλακή, εδώ είναι μαύρο κι άραχνο πηγάδι, όπου ρίχνεις τη φωνή σου και βγαίνει ο αέρας από τα φύλλα του σκοταδιού με έκρηξη.»
 Έτσι λοιπόν έφτασε στη μέση η νύχτα των Χριστουγέννων. Μετά, προχώρησα και πήρα τις ακρογιαλιές κι ανταμώνθη-

▲ Μανόλης Ξεζάκης.

κα με μαύρες σκέψεις, ώσπου με λυπήθηκε κι εμένα ένας Χριστός, και ήρθε και γεννήθηκε μέσα μου, σαν ελπίδα ή προσμονή ακατέργαστη...
 Εδώ η κατάληξη αυτής της διαδρομής αφήνει στυφή γεύση στον αναγνώστη. Δεν είχαμε τέτοια πρόθεση, αλλά ούτε και την αντίθετη. Προσπάθειά μας ήταν να συγκεντρώσουμε όσο περισσότερα χριστουγεννιάτικα διηγήματα μπορούσαμε και μέσα σ' αυτά να διαβάσουμε σωστά την αλήθεια τους. Δεν μας μένει παρά –αθεράπευτα αισιόδοξοι– να ευχθούμε: Χρόνια πολλά κι ευτυχισμένα! ❄